

ДЪРЖАВНАТА НАУКА ЗА СИГУРНОСТ И ОТБРАНА В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

НИКОЛАЙ ПАВЛОВ

**ДЪРЖАВНАТА НАУКА
ЗА СИГУРНОСТ И ОТБРАНА
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

Становищата, изразени в настоящия научен труд, принадлежат изцяло на автора и не ангажират институцията, в която работи.

© Николай Павлинов Павлов, автор, 2017

Всички права са запазени!

Печат: Булгед

ISBN 978-619-188-131-4

Николай Павлов

**ДЪРЖАВНАТА НАУКА
ЗА СИГУРНОСТ И ОТБРАНА
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

София
2017

Посвещавам на синовете ми

СЪДЪРЖАНИЕ

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ	9
Първа глава	
НАЦИОНАЛНА ДЪРЖАВА СРЕЩУ КЛАСОВА ДЪРЖАВА	11
1.1. Политическата класа в Република България	13
1.2. Еничарски подход в политиката за сигурност и отбрана	22
Втора глава	
СТРУКТУРИРАНЕ НА ПРОБЛЕМА	30
2.1. Обхват и ограничения на изследването	35
2.2. Цели, задачи и методология на изследването	38
2.3. Кратък исторически преглед	40
Трета глава	
СЪЩНОСТ НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ В ОБЛАСТТА НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ И ОТБРАНАТА В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР	45
3.1. Научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор като публично благо	47
3.2. Дефиниране на понятието „научни изследвания“	51
3.3. Предела на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната	56
Четвърта глава	
УПРАВЛЕНИЕ НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ В ОБЛАСТТА НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ И ОТБРАНАТА В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР	61
4.1. Основни наукоемки държавни функции в областта на сигурността и отбраната	63
4.2. Политическа дилема на управлението	67
Пета глава	
СЕКТОРЕН АНАЛИЗ	73
5.1. Дефиниране на публичния сектор за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната	73
5.2. Размер на публичните разходи	77
5.3. Научноизследователски способности в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор	82
Шеста глава	
ПРОБЛЕМЕН АНАЛИЗ	96
6.1. Господство на политическо-административния подход: ролята на МОН	96
6.2. Проблеми в нормативната уредба	107

6.3. Проблеми на международното научно сътрудничество	113
Седма глава	
ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА УПРАВЛЕНИЕТО	116
7.1. Школи и подходи в теориите за управлението, приложими към научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор.	116
7.2. Преглед и анализ на модели за управление, разработвани в България след 1998 г.	125
Осма глава	
КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ ЗА УПРАВЛЕНИЕ	143
8.1. Концептуална рамка	146
8.2. Принципи на модела за управление.	149
8.3. Проблемна матрица и ограничения на модела	164
8.4. Апробиране на модела чрез колективна експертиза	167
Девета глава	
МЕЖДУНАРОДЕН СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ	178
9.1. Модел за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната на централно ниво в Европейския съюз	179
9.2. Модели за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в пет страни членки на Европейския съюз.	185
9.3. Сравнителен анализ на предлагания модел и на изследваните чуждестранни модели	191
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	198
Приложение 1. Публични разходи, свързани с научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната за 2015 г.	201
Приложение 2. Международни научноизследователски проекти на български публични организации в областта на националната сигурност и отбраната за периода 2005 – 2016 г.	203
Приложение 3. Изследователи в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор към 2016 г.	206
Приложение 4. Реферирани публикации на изследователи от публичния сектор в областта на националната сигурност и отбраната в периода 2010 – 2015 г.	207
Приложение 5. Патенти и полезни модели, свързани със сигурността и отбраната за периода 2009 – 2015 г.	208
БИБЛИОГРАФИЯ	209
АВТОРСКИ ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА	219

Използвани съкращения

АМВР – Академия на МВР

БРЦК – Български революционен централен комитет

ВА – Военна академия „Георги Раковски“

ВАК – Висша атестационна комисия

ВВМУ – Висше военноморско училище „Никола Вапцаров“

ВМА – Военномедицинска академия

ВНИИ – Военен научноизследователски институт

ВНТИ – Военен научно-технически институт

ДАНИ – Държавна агенция за научни изследвания

ЕАО – Европейска агенция по отбрана

ЗНИИ – Закон за насърчаване на научните изследвания

ЗОВС – Закон за отбраната и въоръжените сили

ЗОП – Закон за обществените поръчки

ИИКТ – Институт по информационни и комуникационни технологии към БАН

ИИОЗ – Институт за изследвания на обществата и знанието към БАН

ИКИТ – Институт за космически изследвания и технологии към БАН

ИМИ – Институт по математика и информатика при БАН

ИМСТЦХА – Институт по металознание, съоръжения и технологии „Акад. А. Балевски“ с Център по хидроаеродинамика към БАН

ИО – Институт по отбрана „Проф. Цветан Лазаров“

ИП – Институт по психология – МВР

ИПИО – Институт за перспективни изследвания за отбраната към Военна академия „Георги Раковски“

ИПОИ – Институт по паралелна обработка на информацията към БАН (предшественик на ИИКТ)

КНРС – Катедра „Национална и регионална сигурност“ към УНСС

КСНС – Консултативен съвет по национална сигурност

МОН – Министерство на образованието и науката

МПМО – Катедра „Международно право и международни отношения“ към Юридическия факултет на Софийския университет

НВУ – Национален военен университет „Васил Левски“

НИГГГ – Национален институт по геофизика, геодезия и география към БАН

НИКК – Научноизследователски институт по криминалистика и криминология към МВР

НИМХ – Национален институт по метеорология и хидрология към БАН

- НИОНСО** – Научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната
- НИРД** – Научноизследователска и развойна дейност
- НК** – Наказателен кодекс
- НКС** – Научно-координационен съвет
- НЛКВ** - Национална лаборатория по компютърна вирусология към БАН
- НТР** – Научно-техническо разузнаване
- ОНТ** – Организация за наука и технологии на НАТО
- ОПНОИР** – Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“
- РП** – Рамкова програма
- СУ** – Софийски университет „Св. Климент Охридски“
- ТУ** – Технически университет – София
- УниБИТ** – Университет по библиотекознание и информационни технологии
- УНСС** – Университет за национално и световно стопанство
- УНТОО** – Управление „Научно-техническо осигуряване на отбраната“ в Министерство на отбраната
- ФНИ** – Фонд „Научни изследвания“
- ХТМУ** – Химикотехнологичен и металургичен университет
- ЦИД** – Център за изследване на демокрацията
- ЦИНСО** – Център за изследвания по национална сигурност и отбрана към БАН
- ANR** – Agence Nationale de la Recherche
- CDE** – Concept Development & Experimentation
- EDA** – European Defence Agency
- FFG** – Österreichische Forschungsförderungsgesellschaft
- NSF** – National Science Foundation
- NWO** – Netherlands Organisation for Scientific Research
- PASR** – Preparatory Action for Security Research
- PRINCE 2** – Projects in Controlled Environments method
- RAND** – Research and Development Corporation
- R&D** – Research and Development
- REA** – Research Executive Agency
- STO** – NATO Science and Technology Organization
- TNO** – Netherlands Organisation for Applied Scientific Research

Първа глава

НАЦИОНАЛНА ДЪРЖАВА СРЕЩУ КЛАСОВА ДЪРЖАВА

Модерната българска държава е проектирана в епохата на Българското възраждане като национална държава на българите. Основната цел в Програмата на Българския революционен централен комитет (БРЦК) от 1870 г. е формулирана от Любен Каравелов по следния начин: „Ние желаеме, щото тая земя, която е населена с Българи, да се управлява Български, т.е. съобразно с нравите, обичаите и характерът на Българския народ.“¹ В Програмата и Устава на БРЦК освобождението на България по никакъв начин не се обвързва с която и да е от Великите сили, включително и с Русия. Очевидно чуждата хегемония по принцип, а не само от страна на Османската империя, ясно се осъзнава като заплаха за бъдещата българска национална държава. В Програмата и Устава на БРЦК не се предвижда господстващо положение за една или друга класа в новата българска държава. Нещо повече, като враг на „народната цел“ изрично е посочена прослойката на чорбаджиите, които се възприемат от дейците на БРЦК като съучастници на тогавашния геополитически хегемон в лицето на турското правителство.² Така в условията на „свещената радикализация“ на Българското възраждане са формулирани идеологическите основи на модерната българска национална държава.

Идеологията на БРЦК напълно съответства на тенденциите в развитието на международните отношения. Началото на процеса на възникване на националните държави в системата на международните отношения се свързва с Вестфалските мирни договори от 1648 г., които слагат край на разрушителната Тридесетгодишна война в Европа. Вестфалските мирни договори поставят основите на съвременната международна система, изградена от суверенни национални държави.³ Въвежда се модерният подход към международните отношения, основан върху националната държава и мотивиран от националните

¹ Вж.: т.4 от Програма на БРЦК – В: Устав на Българския революционен централен комитет, Женева, 1870, с. 4.

² Вж.: т.8 от Програма на БРЦК – В: Устав на Българския Революционен Централен Комитет, Женева, 1870, с. 5.

³ Вж. напр.: Filho, Marcilio Toscano Franca, Westphalia: A Paradigm? A Dialogue between Law, Art and Philosophy of Science – In: German Law Journal, Vol.08, No.10, 2007, p. 955.

интереси като върховна цел.⁴ С Вестфалските мирни договори се утвърждава класическата концепция за националния суверенитет, чиято същност е правото на нациите на независимо съществуване.⁵ Започва възходът на нацията и на националната държава като основен субект на международните отношения – процес, който намира най-пълно теоретично обяснение от Школата на политическия реализъм.⁶ Според Школата на политическия реализъм „свещеният егоизъм на нациите“ е този, който формира националните интереси и мотивира поведението на държавите в международните отношения.

Фундаменталното значение на националния принцип за съвременната държава се подчертава от Любомир Владикин.⁷ Нацията като особена етническа, културно-историческа и духовна общност е един от трите конститутивни елемента на държавата, наред с територията и държавната власт. Великата френска революция от 1789 г. утвърждава принципа, че всяка нация има естествено право на самоопределение.⁸ На тази основа се формулира един от основните постулати на национализма, а именно, че всяка нация има правото да се обособи в отделна независима държава. Държавата и нацията дотолкова са взаимосвързани, че според една дефиниция, държавата е юридическа персонификация на нацията.⁹ Показателно е, че в англоезичната терминология думата *nation*, освен нация има значение и на държава.

Нацията може да се характеризира като най-естествената човешка общност. Наличието на общи характеристики като общ език, религия, култура и произход е най-естествената основа за формиране на човешка общност. С отричането на правото на национална общност всъщност се отрича фундаменталното човешко право на общност с други хора. Ако нацията като най-естествена човешка общност е вредна и опасна, то следователно всяка човешка общност е вредна и опасна. Войнстващият антинационализъм има античовешка същност. Системните атаки срещу концепцията за нацията и националната държава в съвременната епоха имат разрушителна роля върху междуна-

⁴ Кисинджър, Хенри. Дипломацията, София, Книгоиздателска къща „Труд“, 1997, с. 9.

⁵ Haass, Richard. World Order 2.0. The Case for Sovereign Obligation – In: Foreign Affairs, January / February 2017, p. 2.

⁶ За теорията на политическия реализъм Вж. класическия труд на Ханс Моргентхау: Morgenthau, Hans, Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace, New York: Alfred A. Knopf, 1948.

⁷ Владикин, Любомир. Общо учение за държавата, София, „Булреал 2000“, 2007, с. 322 – 328.

⁸ Владикин, Л. *Цит. съч.*, с. 324.

⁹ Владикин, Л. *Цит. съч.*, с. 330.

родната система, тъй като именно националната държава е базова градивна единица на тази система. Подриването устоите на националните държави в периода след края на Студената война е една от основните причини за разпадането на системата на международните отношения и за рязкото нарастване на въоръжените конфликти през второто десетилетие на XXI век. Без нацията не е възможна устойчивата модерна държава, а без национални държави не е възможен какъвто и да е съвременен глобален ред.

Концепцията за националната държава има доминираща роля през първия период от съществуването на Третата българска държава (1878 – 1944 г.). През този период цялата вътрешна и външна политика на България е насочена към постигането на националния идеал – освобождение и обединение на целокупния български народ от географските области Мизия, Тракия и Македония в единна суверенна българска държава. Българската политика за сигурност и отбрана през този период е подчертано националистическа. За постигане на националния идеал България участва в няколко регионални войни и в двете световни войни, в които загиват стотици хиляди българи. Водена от националния идеал, по време на Балканските войни Българската армия се доказва като най-мощната армия на Балканския полуостров и успява да достигне в непосредствена близост до имперския град Цариград. В резултат от сложни исторически и геополитически процеси обаче през втората половина на XX в. започва постепенната трансформация на българската държава от национална в класова държава.

1.1. Политическата класа в Република България

Концепцията за политическата класа започва да се утвърждава в социалните науки от края на XIX в.¹⁰ Нейното начало може да се търси в идеята на италианския политолог Гаетано Моска за управляващата класа – идея, която съществено се различава от класовия подход на Маркс и Енгелс към историческия процес.¹¹ Моска за първи път използва термина „политическа класа“, с който обозначава управляващата класа в дадена държава, която по правило е малцинство, държи монопола върху държавната власт и се ползва от при-

¹⁰ Stolz, Klaus. The Political Class and Regional Institution-Building. A Conceptual Framework – In: Regional and Federal Studies, 2001, 11 (1), p. 80.

¹¹ Вж.: Mosca, Gaetano. The Ruling Class, New York and London: McGraw-Hill Book Company Inc., 1939.

вилегиите на властта.¹² В своята прочута лекция „Политиката като професия и призвание“ от 1919 г. Макс Вебер анализира превръщането на политиката в професия, която става източник на доходи за професионалните политици.¹³ Общият източник на доходи от политическа дейност може да се счита за съществен критерий при дефиниране на политическата класа като самостоятелна социална група. Според френския социолог Пиер Бурдйю, политическата класа се състои от тези личности и групи, които ползват привилегиите, свързани с политическата власт.¹⁴ В завършен вид концепцията за политическата класа е дефинирана от немския политолог Клаус фон Бойме.¹⁵ Той изтъква, че професионалните политици формират самостоятелна класа, наричана условно „политическа класа“, която има свои собствени интереси, различни и често пъти противоположни на обществените интереси. Политическите партии не са средство за демократично представителство, а средство за реализиране на класовите интереси на политическата класа за сметка на интересите на останалите социални групи. Тази коренно променена роля на политическите партии и откъсването на политическата класа от обикновените хора се свързва с нов вид управление, което се обозначава като „постдемокрация“.¹⁶

Въпреки своята обществена значимост, проблемът за политическата класа в България има ограничено присъствие в българската научна литература.¹⁷ В исторически план се откроява устойчива тенденция българската политическа класа да се оформя в тясно сътрудничество с актуалния геополитически хегемон. Още през турското робство сътрудничеството с турската власт дава възможност на част от прослойката на чорбаджиите да натрупа капитал и да придобие по-висок социален статус в сравнение с останалите българи. Тясното сътрудничество с актуалния геополитически хегемон е решаващият фактор и за господстващото положение на политическата класа в лицето на номенкла-

¹² Mosca, *The Ruling Class*, p. 50.

¹³ Вебер, Макс. *Политиката като призвание. Науката като призвание*, София, Рива, 2017. Интересно е, че в отделна лекция Вебер анализира и науката като професия и призвание, което има пряко отношение към предмета на изследването. Очевидно за Вебер науката и политиката са равностойни професии.

¹⁴ Цит. по: Stolz, Klaus. *The Political Class and Regional Institution-Building. A Conceptual Framework* – In: *Regional and Federal Studies*, 2001, 11 (1), pp. 80 – 100.

¹⁵ Beyme, Klaus von, *The Concept of Political Class: A New Dimension of Research on Elites?* – In: *West European Politics*, 1996, no.19, pp. 68 – 87.

¹⁶ Crouch, Colin, *Post-Democracy*, Polity Press, Cambridge/UK, 2004.

¹⁷ Основните български изследвания по въпроса са: Manolov, Georgi, *The Political Class – Definition and Characteristics* – In: *Slovak Journal of Political Sciences*, 2013, Vol. 13, Issue 1, Jan. и Минев, Духомир, Петя Кабакчиева. *Преходът. Елити. Стратегии*, София, УИ „Св.Климент Охридски“, 1996.

турата на Българската комунистическа партия през социалистическия период. През т.нар. преходен период политическата класа се формира в тясно взаимодействие с новия геополитически хегемон, но в определена степен е налице и хегемонистичен плурализъм, тъй като отстъплението на стария хегемон е само частично. Като цяло ролята на геополитическия хегемон (в някои случаи повече от един) има решаващо значение за моделирането на политическата класа в България. Това фактическо положение има огромно значение за специфичната квазиидеология на съвременната политическа класа в България.

Важно е да се отбележи, че идеологията на политическата класа в съвременна България няма завършен вид. Липсва основополагащ идеологически или научен труд, който да излага по ясен и вътрешно непротиворечив начин идеологията на политическата класа и да защитава принципите на класовата държава. Действително жалко е за милионите на прочутия международен филантроп, от които в България се народиха стотици псевдопрофесори, но нито един що-годе задълбочен научен труд. Ето защо по-точно е да се говори за квазиидеология, която се формира „в движение“ от представители на политическата класа и обслужващите ги шамани и експерти. В типичния случай идеологическите проблясъци се раждат в телевизионните студиа, под светлината на прожекторите и лъщят с неподправената чистота на човешката глупост и суета. Политика, наука, шарлатанство и екхибиционизъм се смесват в шокиращи лабораторни експерименти из славните телевизионни студиа. В този контекст на първо място необходимо е от безбрежното море на идеологическите проблясъци да се конструира поне в най-общ вид квазиидеологията на политическата класа в Република България.

Поради антinationалната същност на политическата класа, нейната квазиидеология има подчертано наднационален характер. Тя е насочена към потискане развитието на българска национална идеология. От геополитическа перспектива господството на наднационалните идеологии (интернационализъм, съветизъм, глобализъм) в България се свързва с периоди на едностранно геополитическо надмощие (съветската епоха и периода на американска доминация).¹⁸ Въпреки постоянно декларирания евро-атлантизъм, квазиидеологията на политическата класа не може да бъде определена като същинска евро-атлантическа идеология. Няма как без наличие на силно национално самосъзнание да се формира истинско геополитическо съзнание.

¹⁸ Казаков, Емил. Геополитическите модели в българската външна политика: Санстефанизмът – В: Геополитика, 2004, № 2.

Евро-атлантизмът на политическата класа у нас няма нищо общо с дълбоките философски корени на геополитическото учение, както е изложено напр. от Карл Шмит.¹⁹ Евро-атлантизмът на политическата класа в България е преди всичко прикритие за патологичното влечение към държавни постове, които се разпределят само с благоволенieto на геополитическия хегемон.

Макар да не се декларира открито, основен принцип в квазиидеологията е, че българската държава е идентична с политическата класа. Или, ако перефразираме известния израз на Краля Слънце (Луи XIV) – „Държавата, това е политическата класа!“. Това е квинтесенцията на класовата държава. Оттук се прави извод за идентичност на класовия интерес на политическата класа с държавния интерес. Държавната и националната сигурност се интерпретират изключително като сигурност на политическата класа, на политическия режим. Показателни са думите на един от представителите на олигархията (ядрото на политическата класа) в съвременна България: „Най-важна за националната сигурност е политическата стабилност.“²⁰ Националната сигурност се отъждествява със стабилността на политическия режим и сигурността на политическата класа като цяло. Тази интерпретация е продължение на класово-партийния подход към националната сигурност през социалистическия период, когато е налице срастване между държавата и партията. Органите за сигурност са „щит и меч“ на партията. Не българската нация, а партиите и политическата класа представляват висша ценност в държавната политика за сигурност и отбрана. В този смисъл при съвременните условия в Република България е преждевременно да се говори за национална сигурност. Актуални са преди всичко въпросите на партийно-политическата и класовата сигурност. Националната сигурност е възможна и мислима в националната държава, а не в класовата държава.

Друг основен постулат в квазиидеологията е, че фактическото господстващо положение на политическата класа над българската нация се обосновава с членството на Република България в двете международни организации – ЕС и НАТО, на които се придава богоподобен статут. Така както теократичната теория извлича държавната власт от Бога, властта на политическата класа се

¹⁹ Вж.: Schmitt, Carl, *Land and Sea*, Washington DC: Plutarch Press, 1997. Шмит продължава традицията на основателя на класическата геополитика Халфорд Макиндер, като придава на нейните основни елементи – морската сила (атлантизъм) и сухоземната сила (евразийство) задълбочено философско тълкуване.

²⁰ Цветанов: Най-важна за националната сигурност е политическата стабилност – Дневник, 26 март 2016.

обосновава с „волята“ на ЕС и НАТО. Основните политически решения, особено в областта на сигурността и отбраната се обосновават със свърхестествена сила, символизирана от Брюксел. С тази абсурдна версия на теократичната теория политическата класа и нейните идеолози се опитват да подменят фундаменталния принцип за националния суверенитет като източник на държавната власт. Не българската нация, а НАТО и ЕС стават върховен източник на държавната власт. На основата на специалните си отношения с Брюксел, богопомазаната политическа класа се самопровъзгласява за легитимен обладател (субект) на държавната власт.

Положението става особено неудържимо в областта на отбраната, където политическата класа и обслужващите експерти извеждат своята власт директно от съюзниците в НАТО. Досега в социалните науки не е известен опит държавната власт да се извежда от толкова съмнителен източник. Цялата история на международните отношения показва колко преходно нещо са съюзниците и колко често довчерашият съюзник се превръща в главен противник. Това ясно е изразено в прочутите думи на британския външен министър лорд Палмерстън от 1848 г.: „Великобритания няма вечни съюзници, а има вечни интереси“. В нашия случай обаче съюзниците (на първо място – актуалният хегемон) имат върховенство над нацията и над националните интереси. Това идеологическо положение често достига екстремни форми на любов към съюзниците. Така напр. стига се до тезата Турция да охранява въздушния суверенитет на Република България, тъй като сме съюзници в НАТО.²¹ Подобна теза ясно показва антинационалната същност на идеологемата за съюзниците. Членството на България в НАТО не отменя турското робство и жестокия геноцид, извършван над българския народ в продължение на пет века. Агресивната политика на съвременната турска държава срещу България никога не е спирала, въпреки членството на двете страни в НАТО. В условията на все по-агресивния турски султанат идеологическите претенции на политическата класа се превръщат в пряка заплаха срещу сигурността и независимостта на българската нация и държава.

Третият ключов постулат в квазиидеологията на политическата класа е тезата за наличие на някакви висши „евро-атлантически ценности“, които превъзхождат традиционните български ценности. Терминът не се дефинира ясно

²¹ Тагарев: Не е страшно турски изстребители да пазят небето ни, Frognews, 29 януари 2016 г. (достъпно на <<https://frognews.bg>>).

и обикновено се използва съвсем произволно.²² Понякога се цитират понятия с висока степен на абстракция, като свобода, мир, справедливост, равенство, хуманизъм, толерантност и др. подобни. Очевидно е, че става въпрос за общочовешки ценности, които имат универсален характер след епохата на Великата френска революция. В една или друга степен тези ценности са включени в основополагащите документи на редица международни организации, като ООН, Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, Африканския съюз и, разбира се, Европейския съюз и НАТО. Както отбелязва Ханджиев, в сравнителен план евро-атлантическите ценности почти напълно съвпадат с тези, прокламирани в Стратегията за национална сигурност на Руската федерация от 2009 г.²³ Като цяло претенцията на политическата класа, че е носител на някакви висши наднационални евро-атлантически ценности не намира потвърждение в обществената практика. Емпиричните данни от обществената реалност показват, че зад т.нар. евро-атлантически ценности стоят грубият материализъм и патологичният нагон на политическата класа към властта.²⁴

Въпреки недоразвитата и фрагментарна идеология политическата класа успява да утвърди своето господстващо положение над българската нация в началото на XXI век. Важна роля за това имат някои особености на тази агресивна и добре организирана социална група. Политическата класа отрича факта на своето съществуване, използвайки мъглата на многопартийната система. Основното легално средство за съпротива срещу господството на политическата класа е влизане в политическия процес, т.е. субектът на съпротивата обективно е принуден да стане част от политическата класа. Така той престава да бъде субект на съпротива и се превръща в поредния политически субект. Единствено науката и изкуството, макар и в ограничена степен, остават потенциални зони за легална съпротива срещу политическата класа. Не на последно място по важност, политическата класа съумява да реализира агресивна стратегия за класово господство. Тази стратегия включва три елемента: тясно сътрудничество с геополитическия хегемон (или хегемони); симбиоза със сектора за сигурност и осигуряване на висока степен на наказателно-правна защита.

²² Вж. напр. Паси: България трябва да е износител на евро-атлантически ценности – <news.bg>, 10.10.2005.

²³ Ханджиев, Радко. Евроатлантически ценности или цивилизационен разлом, <pogled.info>, 20.11.2014.

²⁴ Още Макс Вебер дефинира политиката като „стремж към участие във властта“. Вж.: Вебер, Макс, Ученият и политикът, София, Микропринт, 1995, с. 45.

Специално внимание заслужава наказателно-правната политика на политическата класа, която е насочена към осигуряване на класовата сигурност и ненаказуемост. Централно място в наказателно-правната политика заема класово-защитният подход, при който почти напълно са декриминализирани политическите престъпления, извършвани от политическата класа срещу българската нация и държава.

Поначало политическите престъпления са свързани с посегателства срещу държавната власт. Ето защо понякога като синоним се използва термина „противодържавни престъпления“. Типичен пример за политическо престъпление от периода на социалистическия режим в България до 1989 г. е разпоредбата на чл. 273 от Наказателния кодекс (НК), която предвижда наказателна отговорност за разгласяване на неверни твърдения или извършване на други деяния, които могат да създадат недоверие към властта и нейните мероприятия или да внесат смут в обществото. Предмет на това политическо престъпление е държавната власт и нейният еднопартиен характер. До 1989 г. тази разпоредба се използва за разправа с политическите противници на режима, но след промените е отменена под натиска на общественото мнение. В този период са декриминализирани и някои форми на изпълнителното деяние на престъплението „противодържавна агитация и пропаганда“ по чл. 108 НК, като понастоящем само „проповядването на фашистка или друга антидемократична идеология или насилствено изменяне на установения от Конституцията обществен и държавен строй“ се счита за престъпление по НК.

По съвременното българско Наказателно право основният вид политически престъпления, които имат противодържавен характер са т.нар. престъпления против републиката, включени в Глава първа от Особената част на Наказателния кодекс. Глава първа от Особената част на НК е изградена върху концепцията за трите форми на противодържавна дейност – политическа, икономическа и идейна. С оглед на това престъпленията по Първа глава са групирани съобразно посочените три форми на противодържавна дейност. Първите два раздела на тази глава включват престъпления, които са израз на политическата форма на противодържавна дейност – измяна, предателство и шпионство. Те пряко засягат държавната власт. Престъпленията от Раздел III – диверсия и вредителство са израз на икономическата форма на противодържавна дейност. Противодържавната агитация и пропаганда по чл. 108 НК от Раздел IV са израз на идейната форма на противодържавна дейност.

При престъпленията против републиката родов (групов) обект са обществените отношения, които съставляват сигурността на държавата.²⁵ В условията на класова държава и срастване на политическата класа с държавата в Наказателния кодекс са включени само тези политически престъпления, които са насочени срещу политическата класа. Деянията, извършвани от представители на политическата класа срещу българската нация и държава, които имат изключително висока степен на обществена опасност, не са обявени от закона за наказуеми и не са престъпления по смисъла на чл. 9 НК. Това е обусловено от класовия характер на съвременната българска държава. Както отбелязва Никола Филчев, наказателният закон отразява както обективните обществени потребности, така и субективните интереси на управляващата класа.²⁶

Възприетият класов подход в наказателно-правната политика е в остро противоречие с националните интереси и с практиката в утвърдени национални държави, като Великобритания и Норвегия. В тези страни централно място сред политическите престъпления заемат тези, извършени от държавната власт (*state crimes*). Според една от общоприетите в англоезичната академична литература дефиниции, политическите престъпления включват следните три вида престъпления²⁷:

- престъпления против държавата (с цел модифициране или промяна на социалните условия);
- престъпления, извършени от държавата – вътрешни (правонарушения или неморални действия на длъжностни лица и държавни органи на територията на самата държава);
- международни (нарушения на националното или международното право от длъжностни лица или държавни органи извън територията на държавата).

По този начин политическите престъпления, извършени от държавен орган заемат основно място сред политическите престъпления.

От изключително значение е фактът, че в системата на българското наказателно право напълно липсват престъпления, при които родов обект е осъществяването на националния суверенитет. Този вид престъпления пред-

²⁵ Гиргинов, Антон. Наказателно право на Република България. Особена част, София, СОФИ-Р, 2005, с. 8.

²⁶ Филчев, Никола. Теоретични основи на наказателното законотворчество, София, Сиела, 2004, с. 13.

²⁷ Ross, Jeffrey Ian An Introduction to Political Crime, Bristol: The Policy Press, University of Bristol, 2012, p. 4.

ставява особена форма на държавен преврат – преврат „отгоре“, при който политическата класа си присвоява националния суверенитет. Субекти на този вид престъпление са политическите партии, които реално представляват организирани престъпни групи за кражба на български национален суверенитет. Действително, разпоредбата на чл. 1, ал. 3 от Конституцията на Република България изрично предвижда, че никоя част от народа, политическа партия или друга организация, държавна институция или отделна личност не може да си присвоява осъществяването на народния суверенитет. Същевременно тази декларативна конституционна норма, заимствана от Декларацията за правата на човека и гражданина – най-важният документ на Великата френска революция, не е подкрепена с конкретни престъпни състави в Наказателния кодекс. Това позволява напълно безнаказано политически лица – представители на държавната власт, да си присвояват осъществяването на народния (националния) суверенитет във всички сфери на обществения живот.

В неомарксистки дух може да се каже, че политическата класа в Република България е паразитна и експлоататорска класа, която не произвежда нищо, но обладава цялата държавна власт и отнема целия национален суверенитет от българската нация. Практически няма област, където националният суверенитет да не е присвоен от господстващата политическа класа. Така напр. „независимата“ съдебна власт постоянно се обладава от политическата класа. В периода на т.нар. военни реформи в Министерството на отбраната политически лица и техни слуги в администрацията системно извършват престъпни посегателства срещу националния суверенитет като ликвидират национални отбранителни способности. Благодарение на класовия подход в наказателно-правната политика обаче тези деяния не са престъпления по смисъла на чл. 9 НК и извършителите не са подведени под наказателна отговорност. Така политическата класа безпрепятствено се превръща в най-голямата заплаха за българския национален суверенитет, за българската национална сигурност и в крайна сметка за самото съществуване на българската нация. Както отбелязва Бенедикт Андерсън, суверенитетът е една от най-съществените характеристики на нацията.²⁸ Без суверенитет няма нация.

²⁸ Anderson, Benedict. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso: London, New York, 2006, pp. 6 – 7.

1.2. Еничарски подход в политиката за сигурност и отбрана

Класовата държава може да съществува в системата на международните отношения единствено като несuverенна, васална държава. Решаваща роля за господстващото положение на политическата класа в Република България има подкрепата от страна на геополитическия хегемон. Без подкрепата на хегемона, политическата класа не би могла да си присвои националния суверенитет и да завладее държавната власт. От своя страна, хегемонът има нужда от политическата класа, за да контролира българското геополитическо пространство като част от глобалната си геополитическа стратегия. Класовите интереси и интересите на хегемона съвпадат и се реализират чрез подриване основите на нацията и националната държава. Основният управленски метод, който се прилага специално в областта на политиката за сигурност и отбрана може да бъде определен като „еничарски подход“. Аналогията с еничарството се налага поради множеството сходства между това социално явление в Османската империя и провежданата политика за сигурност и отбрана в Република България през последните 20 години. С оглед по-голяма прецизност историческата аналогия се основава на най-задълбоченото българско изследване по проблема за еничарството.²⁹

Еничарският подход в политиката за сигурност и отбрана е характерен за несuverенната държава. Субект на този управленски подход е геополитическият хегемон, а обект са институциите от сектора за сигурност на васалната държава. Еничарската институция има водеща роля в сектора за сигурност на Османската империя. Еничарската военна организация съставлява ядрото на османските въоръжени сили; тя разполага и с широки полицейски функции и до голяма степен държи монопола върху прилагането на насилие в Османската империя.³⁰ Еничарският корпус се намира под прекия политически контрол на хегемона от тази епоха – султанът на османските турци. Еничарите имат специален статут в Османската империя. От една страна, те имат статут на роби на султана, но от друга страна, имат привилегирован статут и стоят над всички обществени прослойки в империята. Еничарският корпус активно се намесва във вътрешнополитическия процес. Основна характеристика на еничарската институция е, че тя се изгражда на основата на заличаване на народността принадлежност. Системата за набиране на еничарите включва насилствено

²⁹ Вж.: Георгиева, Цветана. Еничарите в българските земи, София, Наука и изкуство, 1988.

³⁰ Георгиева, Цв. *Цит. съч.*, с. 8 – 10, 32 – 35 и 214 – 215.

събиране на младежи от подчинените християнски народи (т.нар. кръвен данък), пълно откъсване от етническата им среда, принудително помюсюлманчване и целенасочено индоктриниране във фанатична преданост към исляма. Като мощна организирана военна сила еничарската институция се превръща в основна опора на чуждата османска власт и главен инструмент за подчинение на поробените християнски народи. Макар значителна част от еничарите да са с български произход, именно те са основните извършители на насилието над българския народ в Османската империя до второто десетилетие на XIX век.³¹

При съвременните условия традиционният силов подход в системата на международните отношения се реализира в Република България под по-благовидна външна форма, но с непроменено съдържание. Еничарският подход е метод за геополитическо управление чрез моделиране на сектора за сигурност и отбрана на васалната държава с оглед постигане на геополитическите цели на хегемона. Смяната на хегемона не води до значими промени в същността на управленския подход, а единствено до подмяна на еничарите. Възможни са дори периоди на кондоминиум (съвместно управление), при които два геополитически хегемона съвместно управляват васалната държава чрез споделен контрол върху сектора за сигурност и отбрана. От геополитическа перспектива няма структурна разлика между управленските подходи на евразийския хегемон и на атлантическия хегемон спрямо България. Двата хегемона имат обща геополитическа цел – България да не бъде силна и независима национална държава, а единствено – обслужваща държава от логистичен тип за поддръжка на геостратегическите интереси на съответния хегемон в Балканския и Черноморския регион.

За постигане на стратегическите си цели в период на възход съответният хегемон полага усилия за формиране на свой еничарски корпус, с който да упражнява пряк геополитически контрол над сектора за сигурност и отбрана в България. Контролът върху сектора за сигурност и отбрана е първостепенна цел на хегемона, тъй като чрез него се контролира легитимната употреба на насилие над подчинената нация. Слугите на хегемона се подбират от средите на политическата класа и от професионалните съсловия в сектора за сигурност, които по правило се политизират и поставят под строг геополитически контрол. Основната отлика с оригиналното еничарство е, че понастоящем отсъства насилственият елемент при набирането на еничари. Новото еничарство има доброволен

³¹ Георгиева, Цв., *Цит. съч.*, с. 215 – 220

характер. Основен стимул е възможността за успешно кариерно развитие под опеката на геополитическия хегемон. Така както еничарят в Османската империя получава реалната възможност да се издигне от обикновена „рая“ до Велик везир, така съвременният еничар в сектора за сигурност има реална възможност да се издигне до поста на министър на отбраната, например. Подобно на оригиналното еничарство, при съвременния еничарски подход от решаващо значение е пълната денационализация на еничарския корпус. Това се постига чрез индоктринация в съответната наднационална идеология на геополитическия хегемон – съветизъм, пролетарски интернационализъм, глобализъм и евро-атлантизъм. Всички тези варианти на наднационална идеология принижават ролята на националното самосъзнание и имат за цел засилване на интимната психична връзка с хегемона. Важна роля за откъсване от родната етническа среда има обучението във военни академии на хегемона, където индоктринацията е особено интензивна и се постига висока степен на геополитическо послушание. Крайната цел е да се формира еничарски корпус, който да има пълн политически контрол над сектора за сигурност и отбрана, да държи монопола върху легитимното насилие в несuverенната държава и в случай на нужда да бъде използван срещу потенциална съпротива от страна на подчинената нация. Ето защо се полагат специални усилия за откъсване и в определени случаи дори за противопоставяне на сектора за сигурност срещу българската нация. В системата на отбраната например националното противопоставяне се постига чрез масовите уволнения на военнослужещи в хода на т.нар. военна реформа – акт на насилие, с който новите еничари доказват безпределната си вярност към хегемона. Всички основни стратегически решения за сектора за сигурност и отбрана се приемат от политическата класа в тясно сътрудничество с хегемона, но без да бъде отчетена волята на българската нация. Като цяло еничарският подход осигурява защита на интересите на геополитическия хегемон и на политическата класа за сметка на интересите на българската нация.

С оглед предмета на книгата специално внимание заслужава приложението на еничарския подход в областта на отбранителните научни изследвания. Всъщност новата, евро-атлантическа форма на еничарския подход е апробирана за първи път в „отбранителната политика“ на Република България именно при ликвидирането на отбранителните научни способности на Българската армия през 1999 г. Погромът над военните научни институти е ярък пример за вредата, която нанася сътрудничеството между геополитическия хегемон и политическата класа върху българската нация. Предпоставките за това на-

ционално предателство се формират от изключително мощния по това време натиск от страна на атлантическия хегемон за съкращаване на Българската армия и за намаляване на бюджета за отбрана. Както личи от един секретен стратегически документ от малко по-късен период, стратегията на САЩ спрямо Българската армия включва ликвидиране на български отбранителни способности, които не могат да обслужват непосредствено задграничните военни мисии на хегемона.³² Положението на военно-научните институти се отежнява и от обстоятелството, че те са тясно свързани с българския военнопромишлен комплекс (ВПК), който по това време също е подложен на силен натиск от страна на САЩ и преминава през процеса на криминална приватизация. От дистанцията на времето ясно личи и интересът на политическата класа да заеме изгодни позиции за извличане на печалби от предстоящата криминална модернизация на Въоръжените сили. Военно-научните институти са пречка в това отношение, тъй като тези институти и особено Военният научно-технически институт (ВНТИ) следва да участват активно в придобиването на ново въоръжение и техника като разработват необходимите тактико-технически изисквания за нови изделия.³³ Който разработва техническите изисквания, до голяма степен ще предопределя изпълнителите на проектите за модернизация.

През август 1999 г. с Решение на Министерския съвет са закрити три военно-научни институти (Военен научно-технически институт, Военен научноизследователски институт и Институт за военна история), както и четири по-малки изследователски звена на МО с общ личен състав над 680 души.³⁴ На основата на закритите институти е създаден Институт за перспективни изследвания за отбраната (ИПИО) с щатен състав от 380 души, който просъществува съвсем кратък период. Три месеца по-късно след втория етап на масови уволнения новосъздаденият ИПИО е редуциран от 380 на 25 души и е включен в състава на Военната академия „Георги С. Раковски“.³⁵ На практика са ликвидирани националните отбранителни научноизследователски способности в системата на МО, които са изградени в продължение на десетилетия. Един-

³² Strategy to Shape Bulgaria's Military Modernization (29.10.2007, U.S. Embassy in Sofia) – published on Wikileaks (<<https://wikileaks.org/>>), Ref.ID 07SOFIA1271.

³³ Задачите и функциите на ВНТИ са регламентирани с Решение на Министерския съвет № 49 от 2 февруари 1994 г. и в Правилника за научно-изследователската и опитно-конструкторската дейност по въоръжението, техниката и военно-техническите имущества в Българската армия, утвърден със заповед на министъра на отбраната № ОХ – 174 /25.05.1995.

³⁴ Решение на Министерския съвет № 553 от 30 август 1999 г.

³⁵ Постановление № 199 на Министерския съвет от 4 ноември 1999 г.

ствената проява на протест срещу погрома е подадената оставка от страна на първия директор на ИПИО – проф. Тилчо Иванов.

Негативният ефект от закриването на военно-научните институти се подчертава от Иван Попов.³⁶ Ликвидирани са уникални научни направления, които напълно отсъстват в гражданските научни организации. По своя мащаб закриването на военно-научните институти има характер на погром. Предвид ограничените човешки ресурси в областта на научните изследвания в сигурността и отбраната в Република България (вж. Приложение 3), може да се направи оценка, че с ликвидирането на военно-научните институти през 1999 г. е унищожен повече от една трета от целия национален научен потенциал в тази област.

Ликвидирането на военно-научните институти е извършено при пълна секретност, без ясни политически аргументи, без научна обосновка, без обществено обсъждане и без каквото и да е отчитане на националните интереси. Не е извършен нито публично-икономически анализ, нито икономически анализ по метода „разходи-ползи“, който се счита за задължителен при вземане на стратегически решения в държавите от евро-атлантическото пространство.³⁷ С особен цинизъм в официални документи на МО се твърди, че закриването на военнаучните организации има за цел „ускоряване на интегрирането на Република България в евро-атлантическите структури за сигурност“.³⁸ Ликвидацията на военно-научните институти манипулативно е представена като „нова философия за научно осигуряване на отбраната“.³⁹ „Новата философия“ за възлагане на отбранителни научни изследвания на външни организации всъщност не е осигурена нито ресурсно, нито нормативно и, естествено, не се реализира в обществената практика.

Основният резултат от стратегическата грешка с ликвидацията на военно-научните институти през 1999 г. е, че модернизацията на Въръжените сили на Република България през първото десетилетие на ХХ век се осъществява без реална научна поддръжка. С оглед задоволяване интересите на политическата класа е извършена „криминална модернизация“ на стойност над

³⁶ Попов, Иван. Състояние и перспективи на научноизследователската дейност в Българската Армия – В: Военен журнал, 2008, № 1, с. 39 – 45.

³⁷ За икономическия анализ „разходи-ползи“ Вж.: Димитров, Димитър. Икономически анализ „разходи – ползи“ в отбраната и сигурността, УИ „Стопанство“, София, 2005.

³⁸ Заповед на министъра на отбраната № ОХ – 185 / 10 март 1999 г. и Заповед на министъра на отбраната № ОХ – 222 / 30 март 1999 г.

³⁹ Тагарев, Тодор. Организация на научните изследвания в интерес на отбраната – Военен журнал, 2001, бр. 1, с. 35 – 36.

2 милиарда лева, която не води до създаването на реални национални отбранителни способности. Условието за криминалната модернизация са създадени именно с тихото ликвидиране на военно-научните институти през 1999 г. Благодарение на описания вече класов подход в наказателно-правната политика, ликвидирането на отбранителните научни способности не е криминализирано в Наказателния кодекс и на извършителите не е потърсена наказателна отговорност. Опитът от ликвидирането на отбранителните научни способности впоследствие е приложен и при ликвидирането на оперативни способности на Българската армия, като например унищожаването на ракетните войски. Поредицата от насилствени ликвидационни дейности, стартирали първоначално срещу военно-научните институти през 1999 г., формират „тъмната страна“ на евро-атлантическата интеграция и имат съществена роля за актуалната деградация на Българската армия.

От гледна точка на научна коректност не е точно да се твърди, че еничарският подход в политиката за сигурност и отбрана на Република България се дължи *единствено* на политиката на САЩ като световен хегемон. Без съмнение, световният хегемон до голяма степен продължава традиционната политика на Съветския съюз в България. В кадрови план дори има своеобразна приемственост. САЩ успяват да използват в реализацията на еничарския подход част от последното поколение български офицери – възпитаници на съветските военни академии, които до голяма степен са денационализирани в Съветския съюз. Силно негативен ефект има и духовната традиция на еничарството като жизнена стратегия, останала като тежко наследство от турското робство в институциите от сектора за сигурност и отбрана на българската държава. Неслучайно липсват забележими прояви на национална съпротива, включително и от страна на българския офицерски корпус, срещу ликвидирането на Българската армия в периода след 1998 г.

Същевременно обаче еничарският подход, прилаган от САЩ в Република България следва да бъде подложен на остра критика от национална и научна гледна точка. Като израз на кръстоносната мисловна нагласа във външната политика на Америка еничарският подход представлява насилие върху българската нация и извращаване на националната отбранителна политика. Този управленски подход директно подрива устоите на българската национална държава и косвено допринася за разпадането на международния ред в Юго-източна Европа. Еничарският подход е в грубо противоречие с възприеманата като еталон американска теория на гражданско-военните отношения. Както

отбелязва Самюъл Хънтингтън в своя основополагащ труд, военният професионализъм зависи от съществуването на националните държави.⁴⁰ Професионалният офицер се вдъхновява от идеала за служба на нацията.⁴¹ Военната етика е националистическа; тя приема националната държава като висша форма на политическа организация.⁴² Именно върховенството на националната държава е необходима предпоставка за обективния граждански контрол над Въоръжените сили, за гарантиране политическата неутралност на Въоръжените сили и за максимизиране на военния професионализъм. При прилагане на еничарския подход конкретно в българската отбранителна институция се проявява предпочитание към лица с подчертан еничарски профил, което води до тежки деформации в гражданския контрол. Т.нар. цивилни в политическите ръководства на Министерството на отбраната след 1998 г. всъщност най-често са доскорошни военни лица – хибриди между политици и военни, които оформят уродливия облик на гражданско-военните отношения в съвременна България. Основна задача на „цивилния“ еничарски корпус става реализиране на изгодни за САЩ договори за „модернизация“, като напр. закупуване на поточна линия за строителство на хангари или лобиране за 30-годишните амортизирани изстребителни F-16.⁴³ Поради фактическото отсъствие на националния принцип от отбранителната политика на Република България, единственото средство за принадлежност на военните към отбранителната институция става политизацията. В резултат от еничарския подход, прилаган в т.нар. интегрирано Министерство на отбраната българското военно съсловие се политизира и до голяма степен губи своя военен професионализъм. Извършеното под американско въздействие ликвидиране на Генералния щаб на Българската армия през 2009 г. е мощен символичен и реален удар върху военния професионализъм на българското офицерство. Поддържайки омразния за българите „цивилен“ еничарски корпус в българската отбранителна институция, Посолството на САЩ в България силно дискредитира идеята за стратегическо партньорство между двете страни и реално подпомага хибридните операции, провеждани от Русия.

⁴⁰ Хънтингтън, Самюъл. Войникът и държавата. Теория и политика на гражданско-военните отношения, Издателство на Министерството на отбраната, 1998, с. 69.

⁴¹ Хънтингтън, С. *Цит. съч.*, с. 44.

⁴² Хънтингтън, С. *Цит. съч.*, с. 81.

⁴³ Тезата, че е необходимо САЩ да насочват България към закупуване на употребявани изстребителни F-16 е формулирана в споменатия вече стратегически документ на американското посолство в София. Вж.: Strategy to Shape Bulgaria's Military Modernization (29.10.2007, U.S. Embassy in Sofia) – published on Wikileaks (<<https://wikileaks.org/>>), Ref.ID 07SOFIA1271.

В резултат от погрешните военни реформи, проведени с активното съучастие на световния хегемон, понастоящем Българската армия има изключително ограничени оперативни способности, като реалната ѝ численост и боен дух са по-ниски от тези в периода след подписването на Ньойския диктат. Няма как със слуги да бъде изградена ефективна армия. В този контекст смешен е плачът на някои американски експерти, че в отбранителните институции на бившите комунистически страни от Източна Европа продължават да съществуват много концепции, които са наследство от съветската епоха.⁴⁴ Конкретно в случая с България живучестта на съветската стратегическа доктрина за ограничения суверенитет е осигурена с решаващата роля на САЩ, която с готовност я използва за своите геополитически цели. Съвременната отбранителна институция в Република България може да се определи като особена американско-руска копродукция, която е лишена от български национални основи.

Еничарският подход в политиката за сигурност и отбрана на Република България има силно негативен ефект и върху държавната наука за сигурност и отбрана. На концептуално равнище държавната наука за сигурност и отбрана се денационализира и направлява в руслото на доминиращия геополитически „новговор“. В институционален план основните елементи от държавната наука за сигурност и отбрана са прикрепени към сектора за сигурност и са поставени под пряк политически контрол. Диалектичното противоречие между националната и класовата държава се оказва определящо за цялостното развитие на държавната наука за сигурност и отбрана в Република България.

⁴⁴Young, Thomas-Durell, Impediments to Reform in European Post-Communist Defense Institutions – In: Problems of Post-Communism (October, 2016), p.1

Втора глава

СТРУКТУРИРАНЕ НА ПРОБЛЕМА

Управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната има двойствена природа. От една страна, то е елемент от политиката за сигурност и отбрана, а от друга страна, е елемент от държавното управление на науката. Тази двойна феноменология и „подведомственост“ на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната поначало затруднява целенасоченото държавно управление, особено при отсъствието на национална държава. Съчетаването на политиката за сигурност и отбрана с научната политика е изключително комплексен управленски проблем. Науката е сложно социално явление с висока степен на хаотичност, което трудно се поддава на целенасочено въздействие. Налице са редица обективни ограничения за държавната намеса в един по същество творчески процес, както е научноизследователският процес.

Актуалността на темата за управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор на Република България е обусловена от няколко фактора. В периода след 1998 г. секторът за сигурност на Република България е в процес на нов вид политизация и системна денационализация, наричани с благовидния термин „трансформация“. Под маската на евро-атлантизма и „гражданския контрол“ над институциите за сигурност се установява пълен класов контрол от страна на политическата класа. Политизацията и контролът от страна на политическата класа се отразява неблагоприятно на всички елементи от сектора за сигурност, включително и на организациите, които осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Надеждата, че членството на България в Европейския съюз (ЕС) и в НАТО ще доведе до устойчивост и просперитет на научните организации до голяма степен не се оправда.

През последните години в Република България епизодично се предприемат инициативи за оптимизиране управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Най-важният опит в тази насока е приемането от Министерския съвет на Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната с приложение „Концепция за техно-

логични области, подобласти и технологии“ през декември 2015 г.⁴⁵ Предвиденият в Стратегията Междуведомствен център обаче все още не е изграден, а декларираните дейности не се реализират в практиката. С последните промени в Правилника на Фонд „Научни изследвания“ (ФНИ) от 2016 г. научните изследвания, свързани със сигурността и отбраната формално са включени в списъка с научни изследвания, които следва да получават финансова подкрепа.⁴⁶ Същевременно научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната не попадат сред приоритетните научни области по чл. 6, ал. 2 от Правилника на Фонд „Научни изследвания“ и в структурата на фонда няма Постоянна научно-експертна комисия в тази предметна област. През цялата си история досега фондът никога не е организиран конкурсна сесия за проекти в областта на сигурността и отбраната. Тези несъответствия ясно показват наличието на нерешени проблеми и актуалността на изследваната тема на национално ниво.

Много динамично се развиват и международните процеси в областта на научните изследвания в сигурността и отбраната на равнище НАТО и ЕС. През 2011 г. НАТО стартира амбициозната инициатива за „интелигентна отбрана“, която е тясно свързана с осъществяването на отбранителни научни изследвания. След 2007 г. в рамковите програми на ЕС за научни изследвания и технологично развитие трайно се утвърди тематично направление за изследвания в областта на гражданската сигурност. През 2017 г. Европейската комисия стартира и Европейски фонд за отбрана с основно направление – научни изследвания в областта на отбраната. Рязкото влошаване на средата за сигурност в глобален мащаб води до нарастване търсенето на научноизследователски продукти и услуги за разрешаване на проблемите и рисковете, свързани със сигурността. Всичко това показва международната актуалност на темата за научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната и необходимостта от разработването на концептуален модел за управление в публичния сектор.

През последните петнадесет години в България са разработени няколко по-значими изследвания и проекти по проблема за управлението на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната. През 2002 г. по договор

⁴⁵ Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната с приложение Концепция за технологични области, подобласти и технологии за прилагане на Стратегията (приети с Протокол № 51.44 на Министерския съвет от 16 декември 2015 г.)

⁴⁶ Чл. 4, ал. 1, т. 4 от Правилника на Фонд „Научни изследвания“ (обн. ДВ, бр. 41 от 31 май 2016 г.)

между Министерството на отбраната и Българската академия на науките е работен проект за научното осигуряване на модернизацията на Българската армия.⁴⁷ През 2005 г. е публикувано изследване върху портфейлното управление на иновационни проекти в отбраната.⁴⁸ През 2008 г. по проект на сдружение „Джордж Маршал – България“ е разработено изследване с препоръки за изследванията по сигурността в Република България.⁴⁹ В периода 2006 – 2009 г. Катедра „Национална и регионална сигурност“ на УНСС реализира международен проект *SfP 982063* по програмата на НАТО „Наука за мир“ на тема „Управление на свързани със сигурността научни изследвания в подкрепа на трансформацията на отбранителната промишленост“.⁵⁰ През 2011 г. е публикувана монография върху развитието на отбранителните изследвания и технологии в Република България.⁵¹

Тематиката за научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е предмет на няколко национални и международни конференции през последните години. През 2011 г. Военна академия „Г. С. Раковски“ организира научна конференция на тема: „Стратегия за образование и наука в системата за сигурност и отбрана“ с фокус върху т.нар. всеобхватен подход.⁵² През 2012 г. Военната академия „Г. С. Раковски“ организира международна научна конференция на тема „Военното образование и научните изследвания в сферата на отбраната и сигурността: традиции, настояще и бъдеще“.⁵³ През

⁴⁷ Планиране, научно осигуряване, технологичен и икономически потенциал за модернизация на Българската армия. Национално и международно сътрудничество за сигурност (отчет по договор между Министерството на отбраната и БАН), София, Център за изследвания по национална сигурност и отбрана при БАН, 2002.

⁴⁸ Цветков, Цветан. Иновации и инвестиции в отбраната, София, УИ „Стопанство“, 2005.

⁴⁹ Шаламанов, Велизар и др. Изследванията по сигурността и управлението на промяната в сектора за сигурност. Примерът на България в периода 1999 – 2008, София, Сдружение „Джордж Маршал“ – България, 2008.

⁵⁰ В рамките на проекта са публикувани три сборника с доклади от проведените международни конференции: Policy and Models for R&D Management in Support of Defense Industrial Transformation (Conference Proceedings, Sofia 28 – 29 June 2007), Sofia: University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”, 2008; Security and Defence R&D Management: Policy, Concept and Models (Conference Proceedings, 29 – 30 May 2008, Varna), Sofia: Avangard Prima, 2009; Business and Science for Security and Defense Industrial R&D (Conference Proceedings, Sofia, 14 – 15 May 2009), Sofia: University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”; Avangard Prima, 2009.

⁵¹ Стойчев, Кирил. Основи на развитието на отбранителните изследвания и технологии в Република България, София, Институт по металознание, съоръжения и технологии с Център по хидро- и аеродинамика – БАН, 2011.

⁵² Вж.: Сборник доклади от научната конференция „Стратегия за образование и наука в системата за сигурност и отбрана“, София, Военна академия „Г.С. Раковски“, 2011.

⁵³ Военното образование и научните изследвания в сферата на отбраната и сигурността: традиции, настояще и бъдеще (сборник доклади от международна научна конференция,

2012 г. Катедра „Национална и регионална сигурност“ на УНСС организира международна конференция за инициативата на НАТО за „интелигентна отбрана“, която също засяга някои аспекти на управлението на отбранителните научни изследвания.⁵⁴ През 2014 г. Институтът за перспективни изследвания за отбраната към Военната академия „Г. С. Раковски“ организира международна научна конференция на тема „Научните изследвания в отбраната: вековна традиция и нови хоризонти“.⁵⁵ През 2016 г. в рамките на международното изложение за отбранителна техника „Хемус“ е организирана международна научна конференция, посветена на научните изследвания като ключов фактор за придобиване на нови отбранителни способности.

Посочените изследвания и конференции имат своя принос за изясняване на важни аспекти от управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Същевременно липсват научни изследвания, които да отчетат поуките от „криминалната модернизация“ на Въоръжените сили и реалният опит от членството на Република България в НАТО и Европейския съюз. В досегашните изследвания не се анализира резкия скок на разходите за Програма „Изследвания и технологии“ на Министерството на отбраната след 2009 г., както и създаването на нови публични квазинаучни организации – Институт по отбрана и Център за изследване, изграждане и усъвършенстване на способности на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия. В досегашните научни разработки по темата не се разглеждат задълбочено политическите и правните аспекти на управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Тема табу остава въпросът за политическия контрол над науката за сигурност и отбрана в България. В теоретичен план не е изяснена политико-икономическата същност на този специфичен вид научни изследвания. Всичко това показва, че управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и

посветена на 100-годишнината на Военната академия „Г. С. Раковски“), Янцислав Янакиев (ред.), София, Военна академия „Г. С. Раковски“, Институт за перспективни изследвания за отбраната, 2012.

⁵⁴ Proceedings from the International High-Level Conference on: “Smart Defense – Pooling and Sharing: Eastern European View on Multinational and Innovative Approaches for Capabilities Development” (Sofia, 2–3 April, 2012), Sofia: University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”, 2013.

⁵⁵ Научните изследвания в отбраната: вековна традиция и нови хоризонти (сборник с доклади от международна научна конференция, 7 – 9 октомври 2014 г.), София, Военна академия „Г. С. Раковски“ и Институт за перспективни изследвания за отбраната, 2015.

отбраната в публичния сектор все още е недостатъчно изследван, актуален и сериозен проблем.

Основен предмет на книгата са научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в организациите от публичния сектор. Стремехът е да се разкрие интимната същност на държавната наука за сигурност и отбрана в съвременна България и да се стимулира саморефлексията в тази ключова област на националното битие. Наивно е да се смята, че в условията на господство на криминалната политическа класа държавната наука за сигурност е запазила своята научна неприкосновеност и чистота. Специфичните методи за осъществяване на политическо насилие над науката обаче не са широко известни, а следва да бъдат осветлени, разкрити и разобличени. В този контекст изследването съдържа и елементи на разследване.

Основният изследователски проблем обхваща съществуващите пороци на държавната наука за сигурност и отбрана в Република България, както и възможностите за формулиране и прилагане на концептуален модел за добро управление в тази област.

Основният изследователски проблем е декомпозиран на няколко подпроблеми. В условията на класова държава липсва легитимен субект на управление на науката за сигурност и отбрана в България в интерес на българската нация. Управлението на държавната наука за сигурност и отбрана е сведено до политически контрол, който по дефиниция е вреден за науката и я лишава от фундаменталните признаци за научност – независимост и обективност. В този смисъл по-точно е да се говори не за наука, а за квазинаука за сигурност и отбрана. На практика политическият контрол е класов контрол на господстващата политическа класа над научно-преподавателския пролетариат в съвременна България. Научната политика в областта на националната сигурност и отбраната не е ясно дефинирана и, доколкото присъства в стратегически документи, не се реализира в обществената практика. Държавните научни организации функционират до голяма степен за удовлетворяване на собствени потребности, без ясна национална мисия и без съзнанието, че предоставят конкретна публична услуга на българската нация. В условията на политически контрол научните институции се феодализират, като основната неписана функция на съответния научен феодал е да осигурява подчинението на „своя“ научен пролетариат на господстващата политическа класа. Най-ефективното средство за политически контрол над учените и университетските преподаватели са научните йерархии. Центърът на тежестта на цялата научна система в

България, особено в областта на националната сигурност и отбраната, се измества от търсенето на научно познание към научните йерархии, намиращи се под пълен феодален и политически контрол.

Пряка връзка със системата за феодален и политически контрол има силно ограниченото финансово осигуряване на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Ограниченото финансиране на национално ниво рязко контрастира с увеличаването на ресурсите по Програма 7 „Изследвания и технологии“ на Министерство на отбраната, която след 2010 г. се превръща в една от значимите „черни дупки“ в бюджета на министерството. Правната уредба за осъществяване на научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е слабо развита и, доколкото я има, включва актове от нисък юридически ранг (най-често – подзаконовни нормативни актове). Забележително е, че в националното законодателство все още няма адекватна легална дефиниция на понятието „научни изследвания“, като по този начин се гарантира субективният политически и феодален контрол над научните йерархии. Научните титли и звания не се определят съобразно обективни научни критерии, а по-скоро отразяват степента на интеграция на съответния учен в някой от стотиците научни феоди (катедри и секции) в България. За разлика от Европейския съюз, в България липсват конституционни и законови основи за осъществяването на научни изследвания в поддръжка на националната сигурност и отбраната. Този вид изследвания в България съществуват до голям степен в правен вакуум. От гледна точка на технология на държавното управление, сериозна слабост е, че не е развит механизъмът за програмно и проектно управление.

2.1. Обхват и ограничения на изследването

Изследването обхваща основно периода след 1998 г. Тази времева граница се налага от факта, че именно през 1998 г. Република България трайно се ориентира към интеграция в Европейския съюз и в НАТО. Новата външно-политическа ориентация създава качествено нова международна среда за развитието на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в Република България.

Фокусът на книгата е върху възможностите за усъвършенстване управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния, т.е. в държавния сектор. Извън предмета остава упра-

влението на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в частния и в неправителствения сектор. Принципите на управление в частния и в неправителствения сектор значително се отличават от принципите на управление в публичния сектор. Управлението в публичния сектор представлява държавно управление, чиято цел е създаването на публични блага за нацията. За разлика от публичния сектор, в частния сектор се прилага корпоративното управление, чиято основна цел е максимизиране на печалбата. В условията на пазарна икономика, свобода на стопанската инициатива и неприкосновеност на частната собственост не е възможно държавата да се намесва и да „управлява“ научноизследователската дейност на частните стопански субекти и неправителствените организации. За частния и неправителствения сектор е характерно самоуправлението, включително и в научноизследователската дейност. Не на последно място по важност, трябва да се отчете още една съществена разлика между публичния и частния сектор. За разлика от частния сектор, организациите в публичния сектор разходват публични средства за научни изследвания, което поставя въпроса за тяхната икономическа ефективност, както и за гражданския контрол над научноизследователската дейност.

Въпреки фокуса върху държавната наука за сигурност и отбрана, необходимо е да се маркират и някои особености на този специфичен вид научни изследвания в неправителствения и в частния сектор. По отношение на изследванията в неправителствения сектор най-задълбочена е монографията на Достена Лаверн.⁵⁶ На основата на значителен емпиричен материал тя изследва интернационалните корени на т.нар. „мозъчни тръстове“ в България и претенцията да бъдат „лидери“ на гражданското общество. Особено внимание заслужават изводите относно ролята на „мозъчните тръстове“ за комерсиализацията на производството на знание и за налагане върховенството на интересите на чуждестранните донори.⁵⁷ Един от най-съществените въпроси е за липсата на граждански контрол върху неправителствените организации, които по дефиниция са граждански организации. Очевидно признакът „граждански“ при тези организации е твърде условен. Пороците на „изследователската дейност“ в неправителствения сектор личат особено ярко в една от най-мощните организации – Центъра за изследване на демокрацията (ЦИД), който се самоопределя като „водещия български think-tank“.

⁵⁶ Лаверн, Достена. Експертите на прехода. Българските think-tanks и глобалните мрежи за демокрация, София, Изток-Запад, 2010.

⁵⁷ Лаверн, Д. *Цит. съч.*, с. 585.

Поначало ЦИД заслужава специално внимание, тъй като до голяма степен е монополист в изследванията в областта на сигурността в неправителствения сектор. Обикновено в анализите се изтъква ролята на ЦИД като проводник на интересите на чуждестранните донори и на световния хегемон.⁵⁸ Този подход осветява само част от тъмната страна на сдружението, създадено през 1990 г. с цел „да изследва демокрацията във всички сфери на обществения живот“. Под благовидната маска на „изследване на демокрацията“ ЦИД се утвърждава като най-опитния съучастник на политическата организирана престъпност в неправителствения сектор през целия период на прехода. Получил сградата си от Андрей Луканов, ЦИД активно обслужва и политическите режими на СДС и ГЕРБ, включително със собствени кадри в политическите ръководства на основни институции от сектора за сигурност. Обществената полезност от цялостната дейност на ЦИД е, че тя потвърждава несъстоятелността на теорията за гражданското общество като изразител и защитник на интересите на гражданите. В този контекст изследователската дейност на ЦИД е типичен пример за поръчкова квазинаука, която обслужва интересите на чуждестранните донори и на политическата класа в България.

Негативни тенденции се наблюдават и при научните изследвания в интерес на сигурността и отбраната и в частния сектор. Един от многото примери е скандалната сделка за надграждане на комуникационната система на Българската армия „Странджа 2“, която поначало би трябвало да се осъществи със значителна научна поддръжка. Договорът за разширяване на системата „Странджа 2“ е сключен през 2008 г. между Министерство на отбраната и „системният интегратор“ „Електронпрогрес“ ЕАД и е на стойност близо 120 млн. лв. През 2009 г. прокуратурата образува наказателно дело във връзка с проекта „Странджа 2“. Според обвинителния акт длъжностни лица от МО са извършили две престъпления – безстопанственост и сключване на неизгодна сделка, от която са последвали значителни вреди. Това е само една от множеството подобни сделки на МО, които ясно показват криминализацията на т.нар. публично-частно партньорство, включително и в областта на отбранителните научни изследвания и развойна дейност.

⁵⁸ Лаверн, Д. *Цит. съч.*, с. 217.

2.2. Цели, задачи и методология на изследването

Основни цели на научния труд са:

- да се анализира състоянието и проблемите на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор;
- да се обоснове, разработи и апробира концептуален модел за добро управление на науката за сигурност и отбрана в интерес на българската нация.

Предлаганият модел следва да отчете реалното състояние на научните организации, бюджетните ограничения, действащата нормативна уредба и актуалната вътрешнополитическа и международна среда. Стратегическите цели на модела са усъвършенстване на произвежданото публично благо и засилване позициите и конкурентоспособността на българските научни организации в Европейското изследователско пространство и в научноизследователските инициативи на НАТО.

За постигане целите на изследването са поставени следните основни научноизследователски задачи (подцели):

- Определяне на теоретико-методологическата рамка на изследването.
- Анализ на същността и актуалните проблеми на управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор.
- Изследване на възможностите за подобряване на управлението.
- Сравнителен анализ на успешни чуждестранни модели за управление.
- Разработване и апробиране на модел за добро управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор.

При разработването на научния труд е приложен системният подход като общонаучен изследователски метод и по-конкретно – системният анализ. Необходимостта от използване на системния анализ с цел преодоляване синдрома на методологическата недостатъчност е обосновано от редица изследователи.⁵⁹ Системният анализ е необходим с оглед изясняване на външната сре-

⁵⁹ Вж. напр.: Миркович, Камен. Утвърждаване на системния подход в икономическата теория – В: Икономическа мисъл, 2006, № 5, с. 63 – 72.

да на предмета на изследването, както и за разкриване на многообразието от взаимовръзки в предлагания концептуален модел.

На първо място, в научния труд са използвани методи за теоретични изследвания и, по-конкретно, теоретичен анализ и синтез при разкриване на икономическата и правната същност на научните изследвания. При проблемния анализ и анализа на модели се прилага базовата рамка на публично-икономическия анализ.⁶⁰ Публично-икономическият анализ задава подходяща концептуална рамка за анализ на алтернативни организационни модели за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. За задълбочаване на проблемния анализ се прилага и класов подход, който позволява да се премине отвъд простия институционален анализ. Истинско интелектуално удоволствие е откритието, че класовият подход може успешно да служи за доказване на националистически тези.

С оглед интердисциплинарния характер на темата при теоретико-методологическия анализ е приложен интердисциплинарен подход. Задълбоченото изследване на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната не може да се осъществи самостоятелно от икономическата или от правната наука. Само чрез съчетаване инструментариума на тези две основни управленски социални науки може да бъде постигната целта на научния труд. С оглед на прилагания интегриран метод за теоретични изследвания книгата има политико-икономически и правен характер.

На второ място, прилагат се методи за емпирични изследвания при анализа на актуалното състояние и проблемите на научните изследвания в публичния сектор. По-конкретно са използвани следните методи:

- Проучване на източници с информация – българска и чуждестранна научна литература, както и служебни документи, придобити по реда на Закона за достъп до обществена информация.
- Правен анализ на нормативни документи. Конкретните методи за правен анализ са основно в областта на публичното право. Изследват се конституционно-правните основи и административно-правната същност на научните изследвания в Република България

⁶⁰ За базовата рамка на публично-икономическия анализ Вж.: Иванов, Тилчо. Икономически анализ в публичния сектор, София, ИПОИ-БАН и Сдружение „Джордж Маршал-България“, 2009, с. 16.

в контекста на правната уредба на научните изследвания и технологичното развитие в Европейския съюз и НАТО.

- Фиксиращо наблюдение посредством специализирания блог-сайт „Монитор на изследванията по сигурността в България“: <<http://bgsecres.wordpress.com>> (поддържан от автора от 2011 до 2016 г.).
- Наукометричен анализ – анализ на емпирични наукометрични данни за научните организации в публичния сектор.
- Колективна експертна оценка на алтернативни модели за управление.
- Международен сравнителен анализ на модели в пет страни членки на ЕС. Чрез сравнителния анализ се извършва апробиране и оценка на приложимостта на предлагания концептуален модел.

2.3. Кратък исторически преглед

В исторически план научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в България имат повече от 100-годишна история. През по-голямата част от този период научните изследвания се осъществяват основно в публични научни институции и са обект на целенасочено държавно управление. За съжаление, все още няма цялостно историческо изследване за развитието на науката за сигурност и отбрана в България. Предвид времевите граници на изследването, в настоящия раздел се прави кратък преглед на най-важните исторически събития, без претенция за изчерпателност.

Началото на научната дейност в МВР е поставено през 1907 г., когато е проведен първият курс за стражари в областта на разследването на престъпления с прилагане на научни методи и средства и е приет Закон за столичната полиция. Първият теоретичен труд, посветен на дейността и организацията на полицията, излиза през 1912 г. и представлява модерен за времето си учебник по полицейска теория и практика. С тези първи стъпки в България се поставя началото на специализираната „научна полиция“.

За начало на организираните отбранителни научни изследвания се счита учредяването на Военноисторическата комисия – първата военна научна структура в България.⁶¹ Военноисторическата комисия е създадена с указ на цар Фердинанд на 1 август 1914 г. като организационна структура в Българска-

⁶¹ Научните изследвания в отбраната: вековна традиция и нови хоризонти (сборник с доклади от международна научна конференция, 7 – 9 октомври 2014 г.), София, Военна академия „Г. С. Раковски“ и Институт за перспективни изследвания за отбраната, 2015.

та армия, която има за задача да изследва събитията от новата военна история на България. Председател на Военноисторическата комисия е подполк. Константин Живков. За помощник-началник е назначен един от най-изтъкнатите български военни педагози и историци – Петър Дървингов, който по време на Балканската и Първата световна война е началник-щаб на Македоно-одринското опълчение.

Със създаването на Военноисторическата комисия се поставя началото на първите организирани военно-научни изследвания в страната ни изобщо. Институционалното развитие на научните организации в областта на националната сигурност и отбраната от началото на ХХ в. до наши дни е силно зависимо от глобалните геополитически тенденции и от вътрешно-политическите процеси в България.

През социалистическия период научните изследвания в областта на сигурността и отбраната получават сериозен тласък през 60-те години, когато са създадени основните научни организации на Министерството на народната отбрана (МНО), МВР и цивилни научни звена, работещи по проблеми на сигурността и отбраната. През 1966 г. е създаден Военотехническият научноизследователски институт, който се утвърждава като водеща научно-техническа организация в Българската армия (преименуван по-късно на Военен научно-технически институт – ВНТИ). През 1968 г. е създаден Военният научноизследователски институт на Генералния щаб на Българската армия, който е специализиран в научни области като кибернетика и информационни системи. През 1968 г. в Министерството на народната отбрана е създаден и Център за военно-социологически изследвания. През 60-те и 70-те години се разширява научноизследователската дейност и във Военната академия. От 1967 г. в нея започват да функционират постоянно по няколко специализирани научни съвета като органи на Висшата атестационна комисия (ВАК).

Важна роля в управлението на отбранителните научни изследвания през социалистическия период има назначеният през 1971 г. зам.-министър на народната отбрана по въоръжението и техниката ген.-полк Борис Тодоров, известен като „цар Тодор“.

През 60-те и 70-те години са създадени и основните научни институти на БАН, които осъществяват научни изследвания в областта на сигурността и отбраната. Най-важни сред тях са полувоенизираните Институт по металознание и Институт за космически изследвания към БАН. Институтът по металознание е основан със статут на институт през 1967 г., а Институтът за космически из-

следвания е създаден първоначално като Централна лаборатория за космически изследвания през 1975 г. Под ръководството на акад. Ангел Балевски, който е дългогодишен председател на БАН, член на Държавния съвет на НРБ и приближен на Тодор Живков Институтът по металознание се разраства и заема доминираща позиция в системата от институти на БАН.

През 1949 г. на базата на съществуващите три милиционерски училища в страната и Централната школа при Дирекция „Държавна сигурност“ се създава Централна школа на МВР. През 1952 г. Централната школа се реорганизира във Висша школа „Г. Димитров“ – МВР, а през 1987 г. се трансформира във Висш институт „Г. Димитров“. Институтът е основен учебен, научен и приложен център за подготовка на кадри за МВР с научноизследователска, научно-приложна и внедрителска дейност за развитие на оперативната теория и практика.⁶² През 2002 г. Висшият институт се преобразува в университет с наименование Академия на МВР.

През 1968 г. са създадени Научноизследователският институт по криминалистика и криминология (НИКК) при МВР и Институтът за специална техника при МВР. През 1971 г. е създаден Научният институт по оперативна психология към МВР, който по-късно получава наименованието Институт по психология – МВР. Наред с научните и научно-приложни институти в МВР функционират Научно-техническо управление (НТУ) и специализирани научни съвети.

От средата на 80-те години във Висшия икономически институт „Карл Маркс“ (днес УНСС) започват научно-практически изследвания за нуждите на отбраната и обученията по специализация „Военна икономика“. На тази основа през 1990 г. е създадена катедра „Национална и регионална сигурност“ (КНРС) и водената от нея специалност „Икономика на отбраната и сигурността“.

В периода на социализма в България е налице пълен държавен монопол върху научните изследвания и технологичното развитие в областта на сигурността и отбраната. Научноизследователската дейност се намира под строг политически и идеологически контрол, който се осъществява както в рамките на съответната научна организация, така и от Висшата атестационна комисия (ВАК). На най-високо политическо ниво управлението на научните изследвания (във всички научни направления) се осъществява от Централния комитет на Българската комунистическа партия (БКП). ЦК на БКП утвърждава стратегическите направления и националните програми за научно-технически про-

⁶² Вж.: Официалната уебстраница на Академията на МВР на адрес: <<http://www.academy.mvr.bg/AboutUs/History/default.htm>>

грес.⁶³ Водеща роля в управлението на науката имат Държавният комитет за наука и технически прогрес (ДКНТП), Държавният комитет за планиране (ДКП) и съответните министерства, съобразно тяхната компетентност. През по-голямата част от социалистическия период държавното управление на науката се осъществява от ДКНТП и е отделено от управлението на образованието. От 1947 до 1987 г. функционира Министерство на народната просвета, което в някои периоди има компетенции и в областта на висшето образование, но не и в областта на науката. Едва през 1987 г. се създава общо Министерство на науката, културата и просветата, което през 1991 г. се трансформира в Министерство на образованието и науката (МОН).

В периода на социализма са налице елементи на програмно и проектно управление на научните изследвания в условията на силен политически контрол, който ограничава независимостта и обективността на провежданите изследвания. ЦК на БКП утвърждава национални програми за научно-технически прогрес, на основата на които се разработват държавните планове и темите на научните разработки. От особено значение с оглед предмета на изследване е Специалният държавен план по научноизследователската и развойната дейност в интерес на отбраната и сигурността на страната. Специалният държавен план е основно средство за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната през социалистическия период, който се утвърждава от Държавния комитет за наука и технически прогрес (ДКНТП) и представлява държавна тайна.

В условията на централизирана държавна власт са изградени три подсистеми за научни изследвания в областта на сигурността и отбраната:

- системата за научно осигуряване в Министерството на народната отбрана (МНО);
- системата от научни организации на МВР;
- система от граждански научни организации в БАН и висшите училища, които работят по теми и задачи в интерес на отбраната.

Най-силно развита и строго централизирана е системата от научни организации в Министерството на отбраната, която продължава да съществува до 1999 г. В нея функционират дванадесет звена с около 1200 души личен състав. Тази система е създадена да обслужва не само Българската армия, но и дър-

⁶³Тодориев, Никола. Научно-техническият прогрес – главен фактор за висока производителност и високо качество – В: Наука – производителност на труда – качество (научно-практическа конференция на в. „Работническо дело“, София – 1984), София, Партиздат, 1984, с. 39.

жавния военнопromишлен комплекс. Трите основни военнаучни института са Военният научно-технически институт (ВНТИ), Военният научноизследователски институт (ВНИИ) и Институтът по военна история (наследник на Военноисторическата комисия). В Министерство на отбраната съществува стройна система за управление на научноизследователската и развойна дейност, която е тясно свързана с военнопromишления комплекс. Системата за управление включва Научно-технически комисии към родовете войски, Военнаучен технически съвет (ВНТС), ръководен от зам.-министър на отбраната, и специално Управление „Научно-техническо осигуряване на отбраната“ (УНТОО). УНТОО е структура на Военноикономическия блок на МО, която организира, планира и ръководи научноизследователската дейност в МО и Българската армия. УНТОО планира и организира международното сътрудничество в областта на НИРД, ръководи патентната дейност и осигурява качеството в процеса на разработване на нови отбранителни продукти. Финансовите средства за НИРД се планират и разпределят от УНТОО, като често заявителите (управленията на родовете войски) също заделят средства за изпълнението на важни за тях проекти. Както бе описано в първа глава, съществуващата система за управление и самите военнаучни институти са ликвидирани през 1999 г.

Трета глава

СЪЩНОСТ НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ В ОБЛАСТТА НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ И ОТБРАНАТА В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР

За изясняване същността на държавната наука за сигурност и отбрана е необходимо на първо място да се дефинират теоретико-методологичните основи на изследването. Следва да се разкрие политико-икономическата същност на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Чрез методите на публично-икономическия анализ трябва да се определи кой е основният поръчител на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната и съответно кои са основните производители. С оглед прецизиране на терминологията е необходимо да се предложи ясна дефиниция на понятието „научни изследвания“. Следва точно да се определят и пределите на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Необходимо е да се дефинират критерии за отграничаване на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната от научните изследвания в други области на обществения живот. Целесъобразно е при дефиниране на критериите да се използват международно-утвърдените в Европейския съюз и НАТО таксономии (класификации).

Проблемът за същността на научните изследвания и на науката като цяло е фундаментален теоретичен проблем, който е предмет на изследване от философията на науката. Това е т.нар. демаркационен проблем за разграничаване на науката от не-науката, който е дефиниран от Карл Попър.⁶⁴ В рамките на философията на науката решаването на демаркационния проблем се търси чрез различни подходи, като напр. верификация, фалсифицируемост и др. Повечето изследователи приемат, че научният метод и възможността за емпирична проверка са характерни за научното знание. Възможностите за емпирична проверка обаче са много различни при различните научни дисциплини. Най-широки са тези възможности при точните науки и особено във физиката. Възможностите за експериментирание на научните хипотези е най-ограниче-

⁶⁴ За демаркационния проблем Вж.: Лозев, Камен. Философия на науката. Попериански лекции, София, Изток-Запад, 2015, с. 13 – 15.

на в социалните науки, което дава основание на някои учени от областта на точните науки да оспорват научния характер на социалните науки като цяло. Терминът „социално инженерство“ показва, че приложните аспекти на социалните науки няма как да бъдат експериментирани в лабораторни условия. Хипотезите на социалните науки могат да се експериментират само чрез реално прилагане в обществената практика. Това вероятно е една от причините за специалното отношение на учените от социалните науки към реалната политика като приложна дейност.

Още в началото на ХХ в. руският философ Николай Бердяев подчертава тясната връзка на науката и техниката с магията.⁶⁵ Магията като познание за тайните на природата е дълбоко родствена с естествознанието и с техниката. Подобно на магията, приложните науки се стремят към власт над природните сили. Подобно на магията, науката жадува да намери философския камък, еликсира на живота и др. под. Като наследство от тъмната магия науката носи користната жажда за овладяване на природата и за добиване от нея на това, което ще даде сила на човека. Връзката на науката с магията ясно показва сложността на проблема за разграничаване на науката от не-науката. Не бива да се пренебрегва и хипотезата за произхода на науката (и изкуството) от сексуалния инстинкт – хипотеза, която е съществен елемент от теорията на Зигмунд Фройд за сублимацията.⁶⁶

С оглед предмета на изследване особена значимост имат политико-икономическият и социологическият подход към научните изследвания. Още Карл Маркс изтъква, че с развитието на капитала науката и знанието се превръщат в непосредствена производителна сила.⁶⁷ Наред с това Маркс разглежда науката и като исторически движеща, революционна сила.⁶⁸ Според френския социолог Пиер Бурдийо науката е автономно социално поле, подобно на политиката, религията, изкуството и др.⁶⁹ В полето на науката се създава т.нар. научен капитал, който се натрупва от учените и научните организации в хода на научните противоборства. Съвременната икономическа теория и,

⁶⁵ Бердяев, Николай. Смиърът на творчеството, София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1994, с. 288.

⁶⁶ Фройд, Зигмунд. Аз и То. Природата на несъзнаваното, София, Евразия, 1997.

⁶⁷ Цит. по: Жемчужников, А., А. Толкушкин, И. Кравченко и др. Государственное финансирование научно-технического прогресса в развитых капиталистических странах, Москва, Научно-исследовательский финансовый институт Министерства финансов СССР, 1989, с. 5.

⁶⁸ Кратък философски речник, София, Издателство на БКП, 1952, с. 263.

⁶⁹ Bourdieu, Pierre. Science of Science and Reflexivity, University of Chicago Press, 2004, p. 47 – 50.

по-конкретно икономиката на отбраната, разглежда научните изследвания и технологии като един от производствените фактори, наред с „класическите“ фактори – труд, земя и капитал.⁷⁰ В тесен икономически смисъл пазарът на отбранителни научни изследвания се разглежда като моносон, т.е. форма на несъвършена конкуренция, при която един купувач (Министерство на отбраната) е единственият потребител на този специфичен вид изследвания и изцяло контролира пазара.⁷¹ Това е твърде ограничено тълкуване на изследваното явление, тъй като Министерството на отбраната не съществува само за себе си, а за задоволяване на определени национални потребности.

Посочените тези показват съществуващото многообразие от теоретични подходи към социалното явление „научни изследвания“. Предвид фокуса на книгата върху научните изследвания в публичния сектор най-перспективен е изследователският подход през призмата на теорията за публичните блага.

3.1. Научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор като публично благо

Изясняването на същността на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е сложен проблем, който може да бъде анализиран на няколко различни равнища. На най-високо теоретично ниво научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната могат да бъдат разглеждани като комплексно социално явление, присъщо на човешките общества и на отделните човешки индивиди. На макроикономическо ниво научните изследвания могат да се разглеждат като отделен икономически отрасъл, в който функционира самостоятелен подотрасъл на изследванията в областта на националната сигурност и отбраната. В икономиката на отбраната научните изследвания и иновациите се разглеждат в тясна взаимовръзка с инвестиционния процес в отбраната.⁷²

⁷⁰ Иванов, Тилчо. Икономика на отбраната, София, Издателски комплекс УНСС, 2014, с. 75 – 76.

⁷¹ Вж. напр. изказване на директора на ЕАО за Европейски синергии и иновации пред компетентния подкомитет на Европейския парламент – Intervention of EDA Director for European Synergies and Innovation at the Security and Defence Subcommittee of the European Parliament on the Preparatory Action of Defence Research, 25 January 2017 (available on the EDA <<http://www.eda.europa.eu/home> – 06/03/2017>)

⁷² Вж.: Цветков, Цветан. Иновации и инвестиции в отбраната, София, УИ „Стопанство“, 2005.

В икономическата теория има няколко изследвания, които разглеждат знанието като публично благо.⁷³ Знанието се разглежда като публично благо, което има две основни характеристики – потреблението на един индивид не отнема от потреблението на друг; и почти невъзможно е някой индивид да бъде изключен от използването на вече публикувано знание (включително чрез патент). В този смисъл Джоузеф Стиглиц разглежда знанието като глобално, международно публично благо, което има важно значение за устойчивото развитие и икономическия растеж на глобално ниво. В настоящия научен труд знанието, което се финансира от националния бюджет и се проявява под формата на научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната, се разглежда като национално публично благо.

Един от важните теоретични приноси на икономическия подход в изследванията по сигурността е, че сигурността и отбраната се разглеждат като публично благо. Както отбелязва Тилчо Иванов, секторът за сигурност и отбрана може да се разглежда като голямо публично предприятие, което изразходва държавен бюджет не за да получи печалба, а за да гарантира производството на публичното благо „сигурност и отбрана“ за обществото.⁷⁴ Павел Ангелов разглежда публичното благо „отбрана“ като комплексна готовност (материална, организационна, духовна) на страната за отбрана и война в националното пространство.⁷⁵ Публичното благо „отбрана“ включва както материални елементи, като техника, инфраструктура на отбраната и др., така и отбранителната услуга за нацията като готовност за защита на териториалната цялост на страната. Армията се разглежда като предприятие за производство на публичното благо „отбрана“.

Приложното поле на теорията за публичните блага може успешно да бъде разширено и към научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. По исторически причини в България основният производител на научни изследвания е държавата, т.е. организации от публичния сектор. Това важи с особена сила за научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната, тъй като това са недели-

⁷³ Stiglitz, Joseph, Knowledge as a global public good, In: Kaul, I., Grunberg, I. and Stern, M. A. (eds) *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, Oxford University Press, 1999.

⁷⁴ Иванов, Тилчо. Мениджмънт на сигурността и отбраната, София, УИ „Стопанство“, 2008, с. 10.

⁷⁵ Ангелов, Павел. Икономическият преход и производството на национално благо отбрана в Република България през последното десетилетие на XX век (автореферат на докторска дисертация), София, Военна академия „Г. С. Раковски“, 2005, с. 29 – 37.

ми публични блага. Поради своя специфичен предмет (национална сигурност и отбрана) това публично благо може да се консумира само колективно от гражданите. Потреблението има колективен, общонационален характер. То не може да се индивидуализира или персонифицира, което ясно отграничава националното публично благо от частните и смесените блага. Напълно закономерно държавата чрез компетентните публични организации и съобразно наличните в публичния сектор научноизследователски способности следва да осигурява публичното благо „научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“.

Теорията за публичните блага представлява позитивна теория, която обосновава производството в публичния сектор и в по-широк смисъл легитимира самото съществуване на публичния сектор.⁷⁶ По своята значимост теорията за публичните блага в икономическата наука може да се сравни с теорията за националния суверенитет в политическата и публично-правната наука. За класическа се счита дефиницията на Пол Самюелсън за публичните блага от 1954 г., която акцентира върху колективното потребление.⁷⁷ Съвременната икономическа наука доразвива тази дефиниция и приема, че публичните блага са специфични услуги, които се предоставят от държавата на гражданите за задоволяване на определени техни потребности, които те индивидуално не могат да си осигурят и които не могат да бъдат осигурени от пазара.⁷⁸ Публичното благо „научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“ удовлетворява националните потребности, свързани с научно-технологичното осигуряване на политиката за сигурност и отбрана, които отделните граждани индивидуално не могат да задоволят. От гледна точка на икономическата теория основен поръчител на това публично благо е българската нация, а основен производител са публичните организации за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Естествено, частният сектор може и действително произвежда изследвания и технологии в областта на сигурността. Те обаче представляват частни блага, които не се консумират от цялата нация. Потребителят трябва да заплати определена цена, за да придобие право на собственост, респективно право на

⁷⁶ Holcombe, Randall. A Theory of the Theory of Public Goods – In: Review of Austrian Economics, 1997, vol. 10, no.1, p.2.

⁷⁷ Samuelson, Paul. The Pure Theory of Public Expenditure – In: Review of Economics and Statistics, 1954, no.36, November, pp. 382 – 389.

⁷⁸ Пейчева, Катя. Развитие на обществената услуга „отбрана“ в България (автореферат на докторска дисертация). София, Институт за икономически изследвания на БАН, 2013, с. 10.

ползване върху тези частни блага. Само субектите, които заплащат цената на частното благо могат да го ползват. Ето защо най-често изследванията и технологииите, произвеждани от частния сектор са свързани с решаването на частни проблеми на сигурността (напр. корпоративна сигурност, технологии за охрана на частни обекти и др.). Тези частни блага са потенциално приложими в сферата на националната сигурност и отбраната на страната, но само ако даден публичен субект заплати тяхната цена. По своята същност частният сектор е ориентиран към производството на частни блага, задоволяване на частни интереси и максимизиране на печалбата за частни субекти, което влиза в противоречие с колективните национални потребности от научно осигуряване на националната сигурност и отбраната. Пазарът не би могъл да предостави на нацията тази специфична услуга или ако по някакъв начин го направи, то той няма да е най-подходящият и удовлетворяващ обществените потребности. Показателно е, че в България понастоящем няма развит пазар на научни изследвания и технологии в областта на националната сигурност и отбраната.⁷⁹

Изясняването на същността на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната като национално публично благо има важно теоретическо и практическо значение. От една страна, доказва се необходимостта от държавно управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор с цел осигуряване на това публично благо за българската нация. От друга страна, при този подход неизменно възниква въпросът за националния граждански контрол, прозрачността и отчетността на организациите от публичния сектор, които осигуряват този специфичен вид научни изследвания.

Важно е да се подчертае, че теоретичното обяснение на държавната наука за сигурност и отбрана като национално публично благо е валидно само за националната държава, която е изградена върху принципа на националния суверенитет. Само блага, които се потребяват колективно от нацията и са насочени към удовлетворяване на национални интереси могат да бъдат считани за публични блага. В случай че дадено благо се потребява само от определен тесен кръг или от отделна привилегирована класа, то не може да се говори за публични блага, а за особен вид частни блага. Този случай е налице в класовата

⁷⁹ Ivanov, Tilcho. Security and Defence R&D Policy and Management – Problems and Alternatives – In: Security and Defence R&D Management: Policy, Concept and Models (Conference Proceedings, 29 – 30 May 2008, Varna), Sofia: Avangard Prima, 2009, p.13 – 30.

държава, при която господстващата класа си присвоява националния суверенитет и потрeбява публичните блага като свои частни класови блага.

3.2. Дефиниране на понятието „научни изследвания“

Проблемът за дефинирането на науката и по-конкретно на научните изследвания като основна форма на проявление на науката е един от фундаменталните проблеми във философията на науката. Както отбелязва Венцислав Кулов, липсва единно разбиране по въпроса какво е наука и терминът „наука“ като че ли е на път да се изпразни от съдържание.⁸⁰ В своя фундаментален труд върху структурата на научните революции Томас Кун дефинира научните изследвания като натрупване на знание на базата на вече съществуваща и общоприета от дадена научна общност парадигма.⁸¹ В този смисъл „обективността“ на научните изследвания до голяма степен е относителна, тъй като зависи от господстващата в даден период парадигма. От особено значение е идеологическият заряд на господстващата научна парадигма, която често е свързана с теоретични конструкции за обосноваване властта на господстващата класа. Наивно е да се счита, че идеологията е характерна само за марксистката научна парадигма. Особено силен е идеологическият пълнеж и в господстващата понастоящем либерална парадигма в социалните науки, която вече все по-трудно може да претендира за съответствие с обективната реалност. Стремещт за тотално доминиране на либералната идеология в социалните науки и нетолерантността към алтернативните парадигми силно я доближават до тоталитарните идеологии с квазинаучни основи. Науката може да служи за прикритие на бесове.

Според философската дефиниция на Бердяев, науката е реакция за самосъхранение на човека, изгубен в тъмната гора на световния живот.⁸² Науката е приспособяване към световната даденост и послушание пред световната необходимост. Бердяев изрично подчертава духът на послушанието в науката и връзката на науката с несвободата.⁸³ Макаре тезите на Бердяев да изглеждат едностранчиви и основани единствено на интуитивен подход, те до голяма степен се потвърждават от последващия анализ на актуалното състояние на

⁸⁰ Кулов, Венцеслав. Проблеми на научната методология в светлината на възгледите на Карл Попър, София, Инвест Прес, 2005, с. 19, 21.

⁸¹ Вж.: Kuhn, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions*, The University of Chicago, 1962.

⁸² Бердяев, Н. *Цум. съч.*, с. 46 – 48.

⁸³ Бердяев, Н. *Цум. съч.*, с. 52, 110.

държавната наука за сигурност и отбрана в Република България. Специфичният български опит показва как послушанието в науката е тясно свързано с процеса на криминализация, особено в областта на обществените поръчки за нуждите на отбраната.

Теоретичният проблем за същността на научните изследвания има пряко отражение в обществената практика. Един от важните методологически и практически проблеми, свързани с научната политика в България е липсата на удовлетворителна легална дефиниция на понятието „научни изследвания“ в българското законодателство. Понятието „научни изследвания“ се използва като бланкетно (неопределено) правно понятие, което може да се тълкува твърде разширително от заинтересовани лица. Това създава реални затруднения пред управлението на научните изследвания като цяло и дава възможност за злоупотреби както в дейността на Фонд „Научни изследвания“, така и във връзка с предвиденото изключение по чл. 4, ал. 4 от Закона за обществените поръчки (ЗОП).⁸⁴ В разпоредбата на чл. 4 от ЗОП са предвидени няколко изключения, при които не се прилагат предвидените в закона процедури за възлагане на обществени поръчки. По-конкретно чл. 4, ал. 4 от ЗОП декларира, че не са обект на обществени поръчки научните изследвания и експерименталните разработки, когато възложителят изцяло заплаща услугите, но ползите от тях не остават изключително за възложителя при извършване на неговата дейност. До 2012 г. в ЗОП изобщо нямаше дефиниция на термина „научни изследвания“. Това даде възможност някои публични организации да използват чл. 4, ал. 4 за заобикаляне процедурите по ЗОП, като възлагат проекти на значителна стойност на външни организации под формата на проекти за научни изследвания, без провеждането на публичен търг.

Един от примерите за възлагане на проект по реда на чл. 4, ал. 4 ЗОП, който е пряко свързан с областта на сигурността е „научноизследователски проект“ за изграждане на Българска инфраструктура за пространствени данни.⁸⁵ Проектът е възложен през 2006 г. от председателя на Държавната агенция за информационни технологии и съобщения (ДАИТС) на две юридически лица с нестопанска цел – Агенцията за устойчиво развитие и евроинтеграция – Еко-региони (АУРЕ) и Центъра за приложение на спътникови изображения (РЕСАК).

⁸⁴ Закон за обществените поръчки (обн. ДВ, бр. 28 от 6 април 2004 г., посл. изм. ДВ, бр. 15 от 15 февруари 2013 г.).

⁸⁵ Първанов, Калин. На вниманието на ОЛАФ. ГИС или Голямото източване на средства – Тема, 2009, бр. 26, 06 – 12 юли.

Проектът на обща стойност около 8 млн. лева има за цел да приложи географски информационни системи (ГИС) и спътникови изображения в превенцията на природни бедствия в България. Най-същественото в случая е, че липсват каквито и да е критерии, по които да се оцени дали дейностите по проекта представляват научни изследвания по смисъла на чл. 4, ал. 4 ЗОП. Известно е, че тази разпоредба е използвана и от Министерството на отбраната за възлагане на проекти на външни организации, без провеждането на публичен търг. Става въпрос за доставки на облекло и обувки за военнорслужещи, осъществени под формата на научни изследвания в периода 2008 – 2009 г.

С промените в ЗОП през 2012 г. в Допълнителните разпоредби на закона (§ 1, т.13а) бе направен опит за дефиниция на термина „научноизследователска и развойна дейност“. Съгласно законната дефиниция НИРД са всички дейности, които обхващат фундаментални научни изследвания, приложни научни изследвания и експериментална развойна дейност, като последната може да включва създаване на прототипи, например устройства за демонстриране постиженията на нова концепция или нова технология в съответна или представителна среда. Дефиницията до голяма степен има тавтологичен характер и по-скоро представя класификация на видовете научни изследвания. Тя не изяснява същността на понятието „научни изследвания“ и следва да бъде прецизирана.

В националното научно законодателство също няма адекватна легална дефиниция на понятието „научни изследвания“. В Закона за насърчаване на научните изследвания⁸⁶ (ЗНИИ) има само неумел опит за дефиниране, сходен с дефиницията в ЗОП. Съгласно чл. 2, ал. 2 от ЗНИИ, научноизследователската дейност обхваща фундаменталните и приложните изследвания, както и разпространението на научните резултати. Това е по-скоро опит за класификация, а не легална дефиниция. Неспособността на законодателя ясно да дефинира какво представляват научните изследвания е една от причините за неефективността на Фонд „Научни изследвания“ и съмненията за корупция в дейността му.

Единственият опит за по-задълбочено изясняване на този методологически и практически проблем в България се съдържа в Методическото указание на Агенцията за обществени поръчки от 2011 г., което обаче няма нормативен

⁸⁶ Закон за насърчаване на научните изследвания (обн. ДВ, бр. 92 от 17 октомври 2003 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 16 от 26 февруари 2016 г.).

характер.⁸⁷ Същественият принос на Методическото указание е, че то препраща към международно-признатото определение за научноизследователска и развойна дейност (НИРД), което е утвърдено в методическото ръководство „Фраскати“, публикувано от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие през 2002 г.⁸⁸ Съгласно дефиницията от „Фраскати“, НИРД включва всяка творческа работа, която се провежда систематично с цел да се увеличи обема на знанията, включително познанията за човека, културата и обществото, както и използването на този обем от знания за нови приложения. Наред с това в ръководството се прави класификация на видовете НИРД и се посочва кои дейности трябва да бъдат изключени от обхвата на понятието (напр. обучителни дейности; дейности, свързани с производството и продажбата на иновативни продукти и др.). От друга страна, във „Фраскати“ са изброени критерии за разграничаване на НИРД от други сходни дейности. Като основен разграничителен критерий се сочи това дали дейността има за резултат осезаем елемент на новост и дали тя цели преодоляването на научна и/или технологична неопределеност, т.е. когато решението на даден проблем не е налично.

Дефиницията на НИРД в методическото ръководство „Фраскати“ е най-подходящата основа за разработване на легална дефиниция на понятието „научни изследвания“, която в перспектива може да бъде използвана в българското научно законодателство. Предлаганата дефиниция е следната:

Научното изследване е творчески процес на систематично и задълбочено проучване върху определен предмет, при което се използва специализирана експертиза и се създават нови знания или технологии.

Чрез дефиницията се демонстрира двойствената същност на научната дейност, която може да включва както изследователска, така и развойна дейност. Тази двойствена същност ясно е изразена в утвърдения английски термин *Research and Development (R&D)*, който показва тясната взаимовръзка между научноизследователската и развойната дейност (НИРД).

Предлаганата дефиниция съдържа три основни елемента:

⁸⁷ Методическо указание от Агенцията по обществени поръчки относно прилагане на чл. 4, ал. 4 от ЗОП при възлагане на услуги, свързани с научни изследвания и експериментални разработки (10.06.2011).

⁸⁸ Frascati Manual. Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2002, p. 30.

- процесът на научни изследвания, разглеждан като особено научно производство;⁸⁹
- специализираната експертиза, чиито субекти са лица със специално качество – лица с научни степени, лица, заемащи академични длъжности, изследователи и експерти
- новите знания или технологии като основен научен продукт. По правило научният продукт е обект на интелектуална собственост, която се защитава с патент или с авторско право.

Тези три елемента в своята съвкупност позволяват научните изследвания да бъдат разграничени от други повече или по-малко сходни явления. Предлаганата дефиниция може да бъде използвана както в Закона за насърчване на научните изследвания (чл. 2, ал. 2 от ЗННИ), така и в Закона за обществените поръчки (§ 1, т.13а от ЗОП). Това ще позволи националната научна политика да се фокусира изключително върху научноизследователски проекти. За нуждите на настоящия труд предлаганата дефиниция позволява ясно да бъде дефиниран обектът на управлението в концептуалния модел, т.е. какво следва да бъде управлявано. Обект на управлението не са учените или научните организации сами по себе си, а научните изследвания като процес и продукт.

В книгата се разглеждат както научните изследвания, така и технологичното развитие в областта на националната сигурност и отбраната, известни под общата абревиатура НИРД (научноизследователска и развойна дейност).⁹⁰ Следва да се има предвид обаче, че в генезиса на науката и технологията като различни институционални системи е заложено разграничаване на целите на създаване на знание.⁹¹ Целта на науката е да създава знание за обществено ползване, за свободно разпространение и по този начин да осигурява собствените си и на обществото развитие и просперитет. Целта на технологията е да създава и възпроизвежда знание, което е частна или публична собственост и осигурява печалба. В класическия си вид науката е строго отделено от всекидневието пространство, в което се извършват изследвания независимо от

⁸⁹ Научните изследвания като процес са обект на задълбочено изследване в: Лулански, Пано. Атлас по методика на икономическите изследвания, София, Издателски комплекс УНСС, 2013, с. 73 – 111.

⁹⁰ В по-старата литература се използва и абревиатурата НИОКД – научноизследователска и опитно-конструкторска дейност или НИОКР – научноизследователска и опитно-конструкторска работа.

⁹¹ Гаделева, Зоя. Професията на учените в съвременното общество – В: 40 години наукознание в България, София, Център по наукознание и история на науката – БАН, 2008, с. 216 – 217.

всекидневието.⁹² Правилата на класическата наука я извисяват над всекидневието и я поставят над човешките различия като свят на абсолютните неща. В съвременността обаче „чистата наука“ отстъпва място на практическите (приложните) науки, които са тясно свързани с технологиите.

Въпреки различния генезис, в началото на XXI в. тенденцията е към комерсиализиране на научноизследователската дейност. Научното изследване и по-общо знанието все повече се превръща в стока. Пазарната реализация на научния продукт придобива все по-голямо значение. В този смисъл научните изследвания и технологичното развитие следва да бъдат разглеждани като общо социално явление, което подлежи на единно управление.

3.3. Предела на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната

В Република България науката за сигурност и отбрана все още не е призната официално за самостоятелно научно направление. Научните изследвания в областта на сигурността и отбраната не са институционализирани като самостоятелно научно направление, а съществуват „под опеката и покровителството“ на най-различни науки. Показателно е, че в съществуващата до 2011 г. Висша атестационна комисия (ВАК) от общо 19 научни комисии има само една специализирана комисия в тази област – Научната комисия по военни и военнотехнически науки, която обхваща само малък дял от изследванията по проблеми на сигурността. Интересно е, че дълго време една от основните форми за извършване на научни изследвания по проблеми на сигурността в рамките на социалните науки е научната специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство“.

Съгласно Правилника на Фонд „Научни изследвания“, официално утвърдените научни области са 10: биологически науки; математически науки и информатика; медицински науки; науки за земята; обществени науки; селскостопански науки; технически науки; физически науки; химически науки и хуманитарни науки.⁹³ Научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната не фигурират като самостоятелна научна област.

⁹² Йончев, Димитър, Теория на скритото присъствие, София, Фондация „Демокрация и сигурност“, 2002, с. 21 – 22.

⁹³ Чл. 6, ал. 2 от Правилника на Фонд „Научни изследвания“ (обн. ДВ, бр. 41 от 31 май 2016 г.).

Науката за сигурността не присъства и сред деветте основни научни направления, на базата на които е структурирана най-голямата българска научна организация – Българска академия на науките. Деветте научни направления в системата на БАН са: информационни и комуникационни науки и технологии; енергийни ресурси и енергийна ефективност; нанонауки, нови материали и технологии; биомедицина и качество на живот; биоразнообразие, биоресурси и екология; климатични промени, рискове и природни ресурси; астрономия, космически изследвания и технологии; културно-историческо наследство и национална идентичност; човек и общество.

През 2007 и 2008 г. под влиянието на Седмата рамкова програма на Европейския съюз в БАН бяха направени плахи стъпки към обособяване на изследванията в областта на сигурността и отбраната като самостоятелно научно направление. През 2007 г. Управителният съвет на БАН създаде петнадесет Проблемни съвета, които трябваше да организират научните изследвания по нов тип направления. В съответствие със структурата на Седмата рамкова програма един от тези съвети – Проблемен съвет № 12 бе по направлението „Сигурност“. Формирането на Проблемните съвети не бе довършено и тяхната структура практически не оказва влияние при осъществяването на структурната реформа в БАН през 2010 г. Този организационен проблем ясно показва, че дори само в рамките на Академията науката за сигурността няма самостоятелен статут, което сериозно ограничава възможностите за нейното ефективно управление.

Единствено в полето на висшето образование е налице известна институционализация на специализираната област „Сигурност и отбрана“. В приетия през 2002 г. Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления под № 9 е област „Сигурност и отбрана“ с две професионални направления – „Национална сигурност“ и „Военно дело“.

В този контекст особено важно е ясно да се дефинират пределите на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Основна характеристика на този специфичен вид научни изследвания е техният функционален характер. Науката за сигурността подпомага една от фундаменталните държавни функции – гарантиране на националната сигурност и отбраната на Република България. В този смисъл съществен критерий за това кои научни изследвания са в областта на сигурността и отбраната е степента, в която те са насочени към подпомагане на тази основна държавна функция.

Поне на хартия националната сигурност е една от най-висшите конституционни ценности. Както отбелязва Конституционният съд в едно свое решение, националната сигурност е висша, изрично конституционно-прогласена ценност, която трябва да бъде приоритетно защитена.⁹⁴ Значимостта на научните изследвания в тази деликатна област се демонстрира от факта, че информацията за научноизследователска дейност с особено значение за отбраната и сигурността на Република България попада в списъка на категориите информация, подлежаща на класификация като държавна тайна.⁹⁵ Законовата разпоредба не е прецизна, тъй като не е ясно как точно и от кой държавен орган се определя „особеното значение“ на дадено научно изследване за отбраната и сигурността. Така или иначе, посочените разпоредби показват по-особения статут на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в сравнение с „обикновените“ научни изследвания.

Друга главна особеност на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е техният интердисциплинарен характер. Тези изследвания обхващат изключително широк спектър от науки – както инженерни и технически, така и социални и хуманитарни науки. В различна степен изследвания по проблеми на националната сигурност и отбраната могат да бъдат открити във всички научни дисциплини. Показателен е един пример, свързан с българското участие в процеса на разработване на концепции и провеждане на експерименти (*CDE – Concept Development & Experimentation*) в НАТО от 2006 г.

При формулирането на потенциалното българско участие в процеса *CDE* на НАТО през 2006 г. по запитване от Генералния щаб на Българската армия е извършено проучване от Центъра за изследвания по национална сигурност и отбрана при БАН сред голям брой висши училища и научни организации. Интересно е, че най-обоснованото предложение за българско участие, което напълно отговаря на изискванията за включване в процеса *CDE* на НАТО, е предложение за експериментиране на нови методи за обработка на полеви пакети храни, направено от едно от регионалните звена на Националния център за аграрни науки.⁹⁶ Примерът е показателен за това колко широк спектър

⁹⁴ Решение № 5 на Конституционния съд на Република България от 18 февруари 1997 г. (обн. ДВ, бр. 20 от 1997 г.).

⁹⁵ Вж.: т. 23 от Приложение № 1 към чл. 25 от Закона за защита на класифицираната информация (обн. ДВ, бр. 45 от 30 април 2002 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 79 от 13 октомври 2015 г.).

⁹⁶ Писмо Изх. № 2 / 24.01.2006 от директора на ЦИНСО – БАН до зам.-началника на Генералния щаб на Българската армия относно Предложения от научната общност за разработване на концепции и провеждане на експерименти (*CDE*).

от научни дисциплини може да бъде причислен към научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Ясното дефиниране на пределите на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната е съществен методологичен въпрос с оглед разработване на ефективен модел за управление. Един от първите опити в тази посока е предложената дефиниция на термина „изследвания в областта на сигурността“ (*security research*) в доклада на Европейския консултативен съвет за изследвания в областта на сигурността от 2006 г., където са заложили основните насоки на тематична област „Сигурност“ в Седмата рамкова програма на ЕС. Съгласно дефиницията в доклада, изследванията в областта на сигурността са „научноизследователски дейности, насочени към идентифициране, превенция, съдържане, подготовка и защита срещу противозаконни или умишлени зловредни действия, увреждащи европейските общества, човешките същества, организации или структури, материални и нематериални ценности и инфраструктури, включително намаляване на последствията и постигане на оперативна непрекъсваемост след подобна атака (приложими и при природни бедствия и технологични аварии)“.⁹⁷ Въпреки очевидната тежест на дефиницията, тя ясно показва стратегическата насоченост на изследванията в областта на гражданската сигурност в ЕС. От методологична гледна точка обаче дефиницията е твърде обща, за да може да се отграничат изследванията в областта на сигурността от изследвания в други области. Трудно е чрез тази дефиниция да се разграничат научните изследвания от информационно-аналитични дейности и услуги, като например разузнавателни дейности или просто консултантски проекти.

Най-подходящо решение на този методологически проблем е на основата на международната практика в НАТО и ЕС и с помощта на експертна оценка да се дефинира набор от критерии за идентифициране на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Могат да бъдат изведени пет основни критерия, както е показано на таблицата по-долу:

⁹⁷ Meeting the challenge: the European Security Research Agenda (A report from the European Security Research Advisory Board), Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, p. 18.

№	Критерий	Описание на критерия
K1	Краен потребител	Крайният потребител е организация от сектора за сигурност – МО, МВР, Гражданска защита или специална служба.
K2	Предмет на научното изследване	Предметът на изследването попада в някоя от тематичните области на трите международно-признати таксономии: – таксономията на Организацията на НАТО за наука и технологии; – таксономията на Европейската агенция по отбрана; – таксономията на приоритет Сигурни общества в „Хоризонт 2020“.
K3	Източник на финансиране	Финансирането на научни изследвания в областта на сигурността и отбраната в Европа най-често е от някой от следните източници: национални институции от сектора за сигурност; национална програма за изследвания по сигурността; Европейската агенция по отбрана; Европейската комисия по линия на тематични приоритети „Сигурност“ и „Космос“ в 7 РП и „Сигурни общества“ и „Космос“ в „Хоризонт 2020“; Генерална дирекция „Вътрешни работи“; Програмата „Сигурност и защита на свободите“; Генерална дирекция „Хуманитарна помощ и гражданска защита“ на Европейската комисия; Организацията за изследвания и технологии на НАТО, Научния комитет на НАТО и др. Макар списъкът да не е изчерпателен, той дава достатъчна яснота кои са основните институции, финансиращи научни изследвания в областта на сигурността и отбраната.
K4	Самоидентификация на проектния екип	Този критерий отчита психологическата нагласа на преобладаващия брой членове на екипа. Макар да има елемент на субективност, самосъзнанието на членовете на проектния екип, че осъществяват научни изследвания в областта на сигурността и отбраната, следва да бъде отчетено.
K5	Научни степени и академични длъжности на членовете на екипа	Този критерий дава възможност да се прецени доколко проектът е научен от формална гледна точка. В научноизследователския проект поне половината от членовете на екипа следва да имат научна степен и да заемат академична длъжност.

Табл. 1. Критерии за идентифициране на научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната

Научни изследвания, които отговарят на посочените критерии могат да бъдат считани за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Съответно, организациите от публичния сектор, които ги произвеждат, могат да бъдат считани за организации, осъществяващи научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Четвърта глава

УПРАВЛЕНИЕ НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ В ОБЛАСТТА НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ И ОТБРАНАТА В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР

За изясняване особеностите на управлението на първо място е необходимо да се анализира ролята и мястото на научните организации в системата от държавни органи на Република България. Анализът ще позволи да се определи като цяло мястото на науката в осъществяването на държавната власт в Република България и, по-конкретно, ролята на научните организации в системата на изпълнителната власт. Чрез изясняването на този теоретичен проблем се дава отговор на въпроса какви са конституционните основания за провеждането на научни изследвания в подкрепа на политиката за сигурност и отбрана. На основа на теоретичния анализ следва да се дефинират и основните държавни функции на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Развитието на теориите за управлението през XX и XXI в. поставя солидни теоретични основи за изясняване същността на управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Изследването в тази посока в определена степен продължава традициите в катедра „Национална и регионална сигурност“ на УНСС.⁹⁸

Като базова дефиниция на термина „управление“ може да се счита дефиницията на Питър Дракър, според която управлението е особен вид дейност, която превръща дадена неорганизирана тълпа в ефективна, целенасочена и производителна група.⁹⁹ Подобно на управлението в други публични сектори, управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е процес на стратегическо насочване, координация на организационните усилия и оперативен контрол на дейностите в сектора. Управлението е систематична дейност, насочена към постигането на определени цели и разрешаването на определени проблеми. От икономическа гледна точка

⁹⁸ Вж.: Иванов, Тилчо. Мениджмънт на сигурността и отбраната, София, УИ „Стопанство“, 2008; Христов, Стефан. Стратегически мениджмънт, София, УИ „Стопанство“, 2009.

⁹⁹ Цит. по: Христов, Христо. Нови подходи в управлението на публичния сектор, София, УИ „Стопанство“, 2005.

управлението представлява разпределение на ресурси между алтернативни дейности, чието изпълнение приближава до желаните цели.¹⁰⁰ Управлението има за цел да внесе ред в производствените отношения в процеса на производството на конкретно публично благо в публичния сектор.

От правна гледна точка управлението е законово-установена административна дейност, която се осъществява от компетентен орган на държавната власт. Централна е ролята на субекта на управлението и легитимността на неговата власт. В съответствие с Конституцията цялата власт на управляващия орган произтича от народа, т.е. тя е израз на националния (народния) суверенитет. Управленската дейност следва да способства за осъществяването на националния суверенитет и за гарантиране националната сигурност на Република България като висша конституционна ценност. В този контекст проникването на частни, корпоративни и класови интереси дълбоко подрива и лишава от легитимност управлението в публичния сектор.

Идеологическите основания на управлението са в концепцията за националната държава и в презумпцията за върховенство на националните интереси в публичните институции. Основанията за съществуването на българските публични организации за изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е, че те са необходим елемент на националната държава, имат национална мисия и изпълняват важни държавни функции. Само като съставна част от националната държава, като субект на национална мисия и изпълнител на държавни функции, публичните организации за научни изследвания в областта на сигурността и отбраната могат легитимно да произвеждат национално публично благо и да разходват за това публични средства. Без ефективното функциониране на публични научни организации в интерес на националната сигурност не е възможно ефективно функциониране на самата национална държава.

Управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната следва да се разглежда в контекста на необходимостта от интелектуализация на Въоръжените сили и на сектора за сигурност на Република България като цяло. Макар тази необходимост да не е обективирана в стратегически документ или нормативен акт, тя е осъзната от отделни български учени. Както отбелязва Евгений Гиндев, едва ли има друга обществена структура, която да е свързана толкова с науката и технологиите като Въ-

¹⁰⁰ Иванов, Тилчо. *Цит. съч.*, 2008, с. 78.

оръжените сили.¹⁰¹ Повече от пет хилядолетия потребностите на въоръжената борба се задоволяват от знания и технологии, за да се стигне до днес, когато дори е трудно да се определи кое преимуществово воюва – физиката или интелектът. Може би е най-точно да се каже, че воюва предметената наука, или че науката се е превърнала в непосредствено воюваща сила. В този смисъл интелектуализацията на армията и на сектора за сигурност като цяло следва да бъде национален приоритет.

Върху тази идеологическа основа могат да се дефинират шест стратегически цели на държавното управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор:

- Повишаване на количеството и качеството на произвежданото публично благо „научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“.
- Повишаване на националните научноизследователски способности в областта на националната сигурност и отбраната.
- Хармонизиране на научноизследователската дейност с процеса на изграждане на способности в сектора за сигурност на Република България.
- Засилване ролята на Република България в Европейското научноизследователско пространство и в научните инициативи на НАТО.
- Засилване взаимодействието между науката и бизнеса в областта на изследванията и технологиите в интерес на националната сигурност и отбраната.
- Подпомагане на основните наукоемки държавни функции в областта на сигурността и отбраната.

4.1. Основни наукоемки държавни функции в областта на сигурността и отбраната

Стратегическите цели на управлението са тясно свързани с осъществяването на няколко основни наукоемки държавни функции. Някои от тези държавни функции са теоретично обосновани, а други са се утвърдили в практиката в хода на социално-икономическото развитие на България. Изпълнението на съответните държавни функции се осъществява от различни публични на-

¹⁰¹ Гиндев, Евгений. Ролята на технологиите във военното дело – Военен журнал, 1998, № 4, с. 84, 91.

учни организации в съответствие с тяхната специализация и институционална принадлежност. В резултат от политическата и социално-икономическата конюнктура някои от тези държавни функции имат по-солидна научна поддръжка в сравнение с други. От научна гледна точка не е целесъобразно тези функции да се подреждат по важност, тъй като всяка от тях има равностойна значимост за осъществяване на държавната власт и за обезпечаване на националната сигурност на Република България.

Научните изследвания имат съществена роля при формулирането на отбранителната политика.¹⁰² Това важи с особена сила за научните изследвания в областта на социалните науки, като напр. политология, международни отношения, икономика на отбраната и др. Формирането на самостоятелна отбранителна политика е един от признаците на националната държава, чрез който пряко се проявява и демонстрира националния суверенитет. Формирането на политика, и особено на отбранителната политика се основава на знание и информация, т.е. на научни изследвания и разузнаване. В този смисъл научните изследвания следва да бъдат един от двата „фундамента“ на националната отбранителна политика. Като елемент от отбранителната политика изграждането и поддържането на отбранителни способности не е възможно без адекватна научна поддръжка.

Научните изследвания имат ключова роля в процеса на придобиване и развитие на въоръжение и техника (т.нар. аквизиция) за нуждите на Въоръжените сили и на сектора за сигурност като цяло. Научната експертиза следва да участва в целия жизнен цикъл – от разработването на изискванията (техническата спецификация), през избора, оценката, приемането и снемането от въоръжение на съответния отбранителен продукт. Солидната научна поддръжка дава възможност при вземането на политически решения за придобиване на въоръжение и техника институциите от системата за сигурност да действат като „интелигентен купувач“ и да се минимизира корупционния риск. Българският опит показва, че именно в областта на придобиването на въоръжение и техника се стига до най-уродливите форми на политически контрол, при който реалната цел на сключваните договори е извличане на имотна облага за представители на политическата класа. В този процес българската наука или

¹⁰² Hadjitodorov, Stefan, Tagarev, Todor, Pavlov, Nikolay. Shaping Bulgaria's Security and Defence R&T Policy – In: Proceedings from Conference on Policy and Models for R&D Management in Support of Defense Industrial Transformation (Sofia, Bulgaria, 28 – 29 June 2007), Sofia: University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”, 2008, p. 105.

е напълно изключена (периода 1999 – 2008), или е представлявана от послушна квазинаучна административна структура под пряк политически контрол (2009 г. – понастоящем).

Научноизследователската и развойна дейност има ключова роля за развитието на отбранителната индустрия и за засилване конкурентоспособността на предприятията от отбранителната индустрия. Нещо повече, именно в резултат от успешна научноизследователска и развойна дейност в предприятия от отбранителната индустрия някои от най-развитите държави получават сериозно национално технологично предимство, което се отразява и в гражданската сфера. В тази държавна функция особено ярко проличава връзката наука – икономика.

Научните изследвания имат непосредствено приложение в някои специфични оперативни дейности на органи от системата за национална сигурност. Едно от приложенията е в областта на защитата при бедствия, където научни организации осъществяват оперативна поддръжка чрез предоставяне на геофизична, метеорологична, радиологична или геопространствена информация на компетентните държавни органи. Друга област, където научният капацитет има пряко оперативно приложение са специалните разузнавателни средства и специалната техника за нуждите на МВР.

Научните изследвания имат решаваща роля за провеждането на наказателния процес. Без осигуряването на научни експертизи на практика не е възможно постигането на общата и на специалните задачи на наказателния процес, дефинирани в чл. 1 от НПК (разкриване на престъпленията, разобличаване на виновните и правилно прилагане на закона).¹⁰³ Производството на експертизи за нуждите на съда има ключова роля за правораздаването по наказателни дела и за осигуряване защитата от престъпни посегателства срещу Република България, срещу живота, правата и законните интереси на гражданите и юридическите лица. Научните експертизи за нуждите на наказателния процес са важен принос за осигуряване на националната сигурност и обществен ред на Република България.

Не на последно място по важност, научноизследователската и развойната дейност имат определена роля за непосредствено обезпечаване сигурността на гражданите. Научни разработки и анализи могат непосредствено да допринесат за подобряване средата за сигурност на гражданите, а научно-

¹⁰³ Наказателно-процесуален кодекс (обн. ДВ, бр. 85 от 25 октомври 2005 г., посл.изм. ДВ, бр. 71 от 13 август 2013 г.)

технологични продукти могат непосредствено да неутрализират рискове за сигурността (напр. за предотвратяване на терористични актове).

Държавните функции на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната са изобразени на фигура 1:

Фиг. 1. Основни държавни функции на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната

Сред посочените държавни функции понастоящем особено недостатъчно е научното осигуряване при формирането на националната отбранителна политика. Показателно е, че българската научна общност все още не е в състояние да разработи Българска национална доктрина, където да се формулират основните положения на дългосрочната национална отбранителна политика. Състоянието на научните изследвания в тази област е резултат от няколко причини. На първо място, по исторически причини българската наука за сигурност няма свой устойчив фундамент, изграждан с десетилетия. Както отбелязва Николай Слатински, няма българска школа по сигурността.¹⁰⁴ Това важи с особена сила за социалните науки, геополитиката и стратегическите изследвания, които задават рамката на изследванията по отбранителна политика. На второ място, твърде силно влияние върху формирането на отбранителната по-

¹⁰⁴ Слатински, Николай. 14 причини за падащото ниво на българската наука за сигурността – публикация на личния сайт <<http://nslatinski.org/>> (04.05.2014 г.).

литика на Република България имат геополитическите хегемони, които не позволяват развитието на независим български научен капацитет в тази област. На трето място, твърде често явление сред българските учени и експерти е смесването на наука с политика и политизирането на научния/експертен продукт. В публичния сектор (а също така и в неправителствения сектор) е трудно да се идентифицира политически неутрална и геополитически независима научна експертиза в областта на формирането на националната отбранителна политика. Признак за ниското качество на „научната“ експертиза в областта на отбранителната политика е безразборното използване на кухи идеологеми, основани върху „филството“ и „фобството“, т.е. личното пристрастие или неприязън към определена велика сила. Личният интерес и обвързаността със съответния геополитически работодател са определящи за „експертните позиции“ в областта на политиката за сигурност и отбрана. Обединяващата концепция за българската нация, която би могла да бъде единствената реална основа за национална отбранителна политика, системно се маргинализира в интерес на геополитическите хегемони на България и обслужващата ги политическа класа.

4.2. Политическа дилема на управлението

Управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор има политически характер. Както отбелязва Христо Христов, водещо място в публичния сектор има политическият пазар.¹⁰⁵ Въздействието на идеологията и политиката има решаващо значение за функционирането на публичния сектор. От друга страна, обаче няма научни доказателства за върховенство на политиката над науката. Това са две относително самостоятелни социални области, между които има сложно и променливо взаимодействие. Отношението „наука – политика“ може да има много различни форми в зависимост от социално-икономическите условия. Така например в условията на тоталитарна и авторитарна държава поначало се налага политически контрол над науката, а научните изследвания като цяло са концентрирани в публичния сектор.

В България има силни традиции на политически контрол над науката. През социалистическия период партийно-политическият контрол има опре-

¹⁰⁵ Христов, Христо. Нови подходи в управлението на публичния сектор, София, УИ „Стопанство“, 2005, с. 12

деляща роля за развитието на науката в страната.¹⁰⁶ В периода на социализма преобладаващият брой хабилитирани лица са членове на Българската комунистическа партия и една от основните им функции, конкретно във висшите училища е партийно-възпитателната работа със студентите.

Традицията на политически контрол ясно проличава и в съвременната епоха при анализ на конституционните основи на научноизследователската дейност в Република България. Като върховен закон Конституцията определя ролята и мястото на науката и на научните организации в системата от държавни органи на Република България. Държавното управление на науката като цяло и по-конкретно управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната до голяма степен е функция на съществуващите конституционно-правни норми.

Анализът на Конституцията на Република България¹⁰⁷ показва, че само две конституционни разпоредби се отнасят за науката и научната дейност. Според чл. 23 от Конституцията държавата създава условия за свободно развитие на науката, образованието и изкуствата и ги подпомага. Това е просто политическа декларация, която абстрактно обявява, че държавата ще създава условия за свободното развитие на науката. В Конституцията не се дефинира как, чрез какви средства, коя институция ще осъществява тази държавна дейност.

Втората относима разпоредба се съдържа в чл. 54, ал. 2 от Конституцията, според който свободата на художественото, научното и техническото творчество се признава и гарантира от закона. Свободата на научното творчество спада към т.нар. културни или творчески права на гражданите.¹⁰⁸ Правото на научни изследвания е конституционно гарантирано право. За неговото упражняване не е нужна нито обща, нито специална правоспособност, нито пък разрешение от държавен орган. Всяко физическо лице, включително малолетен, лишен от свобода или невменяемо лице има конституционното право да осъществява научна дейност.

¹⁰⁶ Вж. напр.: Балеvски, Ангел. Ролята на науката и БАН в решаването на задачите на Научно-техническият прогрес в НР България – В: Наука – производителност на труда – качество (научно-практическа конференция на в. „Работническо дело“, София – 1984), София, Партиздат, 1984, с. 9 – 28.

¹⁰⁷ Конституция на Република България (обн. ДВ, бр. 56 от 13 юли 1991г., посл. изм. ДВ, бр. 12 от 6 февруари 2007 г.).

¹⁰⁸ Стойчев, Стефан. Конституционно право на Република България, София, Сиела, 2000, с. 269.

Анализът на двете релевантни конституционни норми показва, че в Конституцията научните изследвания се разглеждат по-скоро като неотменимо човешко право, а не като държавна функция. Твърде показателно е, че научните институции не са включени в нито една от трите власти (законодателна, изпълнителна и съдебна) и не присъстват в конституционно установената система от държавни органи. С други думи по българската Конституция научните институции не са субект на държавна власт.

В една от малкото български научни монографии по въпроса за държавната власт, научната власт изобщо не присъства сред множеството различни форми на държавната власт.¹⁰⁹ От гледна точка на българския конституционализъм научната власт не е държавна власт. Научната власт може да се разглежда единствено като проява на т.нар. препоръчителна власт.¹¹⁰ Примери за препоръчителна власт са органи със смесено (държавно и обществено) представителство от рода на различни видове консултативни съвети. Когато тези органи получат юридическо признание, те стават форма на държавна препоръчителна власт. Препоръчителната власт следва да се разграничава от решаващата политическа власт, която е типичната форма на държавната власт.

Научните организации не са сред конституционно установените държавни органи в Република България. Същевременно научните институции в България не са се обособили като самостоятелна, „неутрална“ власт извън трите власти. Това фактическо положение има исторически корени. В българската история отсъства сблъсък между религията и науката, който е определящ за развитието на академичните институции в Западна Европа и за утвърждаването на академичната свобода. Ние нямаме своя Джордано Бруно, който е изгорен на клада от Светата инквизиция, заради своята теория за Вселената, която противоречи на Библията. Нямаме и свой Галилео Галилей, който е осъден от Инквизицията на лишаване от свобода за възгледите си за хелиоцентризма. Още от зараждането на българската наука към края на турското робство решаващо значение за нейното развитие имат неравноправните ѝ отношения с политиката. Политическото начало в България има върховенство над науката, което обективно силно ограничава академичната автономия и научната свобода, включително и в наши дни.

¹⁰⁹ Вж.: Стоилов, Янаки. Държавната власт. Правно-политически разграничения и съотношения, София, Сиби, 2001.

¹¹⁰ Стоилов, Я. *Цит. съч.*, с. 175 – 185.

В резултат от историческото развитие научните институции в България фактически са придобили статут на „придатък“ на изпълнителната власт. Така например, въпреки прогласения принцип на академична автономия, Българската академия на науките и държавните висши училища имат статут на второстепенен разпоредител с бюджетни средства към Министерството на образованието и науката (МОН). Създадено в края на социалистическия период, МОН продължава да бъде орган за политически контрол над „гражданската“ наука в България. Той е непосредствено по-горестоящият административен орган за БАН и за държавните висши училища. Ведомствените институти на Министерство на отбраната и МВР пък се намират под пряк политически контрол с характерните особености на „военщина“ и „полицейщина“ в силовите министерства. Така научноизследователските организации в публичния сектор до голяма степен функционират като „придатък“ на изпълнителната власт. Научната дейност често е примесена с административна, характерна за органите на изпълнителната власт. Това е и една от причините в България да съществуват немалко научно-административни организации, които осъществяват както научна, така и административна дейност.

Показателни за мястото на научните организации са утвърдени изрази, като например „научно обслужване“ на държавата и „научно съпровождане“ на проекти за модернизация. Тези изрази ясно демонстрират принизената роля на науката спрямо политическата власт в България. Това фактическо положение не е научнообосновано, но все още не е оспорено с убедителни научни аргументи. Настоящият научен труд е опит за аргументиране на по-достойно място за научните организации в държавната йерархия. Освобождането на науката за сигурност от политически контрол и обосноваването на правото на самоуправление на науката могат да се разглеждат като стъпки към изграждането на система за научен контрол над политиката за сигурност и отбрана в една бъдеща българска национална държава.

Друга важна особеност на действащата конституционна уредба в Република България е, че Конституцията не предвижда изрично вътрешната и външната политика да се осъществяват с научна поддръжка и научно осигуряване. Съгласно чл. 105, ал. 1 от Конституцията Министерският съвет ръководи и осъществява вътрешната и външната политика на страната в съответствие с Конституцията и законите. Министерският съвет няма задължение да осъществява научнообоснована политика.

И при сега съществуващото държавно устройство може да бъде формулирано решение за укрепване на конституционните основи на науката като цяло и засилване на нейната роля в осъществяването на вътрешната и външната политика на страната. За постигането на тази цел би било целесъобразно при бъдещи изменения и допълнения на Конституцията разпоредбата на чл. 105 да бъде допълнена с нова алинея (ал. 5). Текстът на новата алинея може да гласи:

Чл. 105, ал. 5 (*нова*) При осъществяването на вътрешната и външната политика на страната Министерският съвет използва научна експертиза. Дейността на научните организации по осигуряване научна поддръжка на вътрешната и външната политика на страната се урежда със закон.

Това допълнение на Конституцията ще постави върху много по-солоидни основи участието на научните институции в упражняването на държавната власт и ще позволи много по-ефективно държавно управление на научните изследвания, включително в областта на националната сигурност и отбраната. Овластяването на науката чрез допълнение на Конституцията е юридически издържано средство за повишаване статуса на българските научни институции и за вземането на научнообосновани управленски решения в областта на националната сигурност и отбраната. Участието на учени в процеса на вземане на политически решения може да бъде ефективна форма на *научен контрол* над политиката.

В този контекст особено значение придобива по-общият политико-философски въпрос за взаимоотношението между наука и политика в съвременната класова държавна организация на Република България. При съвременните обществено-икономически условия политическият контрол над публичните научни организации в Република България е децентрализиран и диференциран. Пряк политически контрол има над научните и научно-образователните организации в системата на Министерство на отбраната и МВР. По отношение на гражданските научни институции в публичния сектор (БАН и държавните висши училища) се прилага форма на непряк политически контрол, постиган чрез мощното оръжие на бюджетната субсидия. Силният политически контрол и системното ограничаване на бюджетните субсидии водят до фактическо превръщане на академичния състав в своеобразен научно-преподавателски пролетариат. Подчиненото положение на научно-преподавателския пролетариат спрямо господстващата политическа класа е основно вътрешно противоречие, което води до дезинтеграция на науката от политиката в Република Бъл-

гария. Поради липсата на организирана национална научна съпротива срещу политическото робство, преобладават индивидуални жизнени стратегии за оцеляване на представители на научно-преподавателския пролетариат. Трите най-характерните жизнени стратегии са: емиграция в САЩ и Западна Европа; напускане на научния сектор; излизане на политическия пазар с цел преминаване в редиците на господстващата политическа класа.

Поначало желанието за политически контрол над науката за сигурност е особено силно, тъй като тази наука има важна роля за гарантиране безопасността и запазване господстващото положение на политическата класа. В условията на класовата държавна структура на съвременна България политическият контрол се постига чрез ликвидация на национален научен потенциал, недопускане развитието на независими учени, дезинтеграция и лумпенизация на научно-преподавателския пролетариат. При тази форма на политически контрол националната сигурност се разбира и прилага изключително като сигурност на политическата класа и на управляващия режим. Т.нар. академична свобода се ограничава единствено до правото на учените да си раздават научни титли и звания. Научните титли играят ролята на „опиум“ за учените, които стават напълно неспособни да бъдат научен коректив на политическата власт и да изпълняват своята национална мисия. В този контекст основната политическа дилема е как да се осигури управление на научните изследвания, което да е насочено към удовлетворяване потребностите на цялата българска нация, а не само към защита интересите на управляващата политическа класа.

СЕКТОРЕН АНАЛИЗ

Първата задача на секторния анализ е ясно да дефинира организациите от публичния сектор, които осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Това позволява максимално точно да се обхване предмета на изследване и да се идентифицират наличните научноизследователски способности в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор в Република България. На второ място, следва да се извърши анализ на актуалното състояние на съответните организации от публичния сектор.

5.1. Дефиниране на публичния сектор за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната

Понятието за публичен сектор е международно-утвърдено понятие и се прилага широко в българското финансово законодателство.¹¹¹ Съгласно общоприетата дефиниция публичният сектор е система от държавни и общински институции, които произвеждат и предлагат публични блага и услуги за ползване от цялото общество. Функционирането на публичния сектор се финансира чрез публични средства, т.е. от държавния или общинския бюджет. Съгласно чл. 2, ал. 2, т. 1 от Закона за финансовото управление и контрол в публичния сектор организации от публичния сектор са бюджетните организации, т.е. юридическите лица, чиито бюджети се включват в държавния бюджет.

Изследователският фокус е върху съвкупността от публични организации, които извършват научноизследователска и развойна дейност (НИРД), свързана с националната сигурност и отбраната на страната. За точното дефиниране на тези публични организации са използвани две основни методологически средства:

- Критериите за идентифициране на научни изследвания в областта на сигурността и отбраната, които са описани в табл. 1; и
- Фиксиращо наблюдение чрез специализирания блог-сайт „Монитор на изследванията по сигурността в България“: <<http://bgsecres>.

¹¹¹ Вж. например: Закон за финансовото управление и контрол в публичния сектор (обн. ДВ, бр. 21 от 10 март 2006 г., посл.изм. ДВ, бр. 15 от 15 февруари 2013 г.)

wordpress.com/>. В блога са отразени основните публични прояви на научноизследователска активност на публичните организации в изследваната предметна област за периода 2011 – 2015 г.

Прилагането на двата метода дава възможност ясно да се дефинират основните организации от публичния сектор, които осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Секторният анализ показва, че в Република България функционират общо около 30 (тридесет) публични организации, които осъществяват научни и квазинаучни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Тринадесет от тях институционално принадлежат към сектора за сигурност (7 в системата на МО и 6 в системата на МВР). Останалите 17 публични организации са граждански – 8 от тях са в системата на БАН и 9 са граждански университети. Значителният за размерите на страната ни брой на научните организации е израз на феодалната разпокъсаност на научноизследователското пространство в Република България.

Важно е да се подчертае, че този списък не е абсолютно изчерпателен. На практика във всички публични научни организации и висши училища има отделни учени, занимаващи се с проблеми на националната сигурност и отбраната. Така например, отделни учени и микроколективи има и в Института по математика и информатика – БАН, Института по физика на твърдото тяло – БАН, Института за системни изследвания и роботика – БАН, Института по механика – БАН и др. Тези организации обаче трудно могат да бъдат включени в съвкупността от публични организации, които осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната, тъй като броят на изследователите в посочената област е твърде малък, съпоставен с общия брой на изследователите в съответните институти. Предвид институционалния фокус на изследването, при определяне на основните организации от публичния сектор като задължителен минимален критерий се приема наличието на поне трима изследователи в областта на сигурността и отбраната, назначени на основен трудов договор към съответната организация.

Идентифицираните публични организации, които извършват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната могат да се класифицират в две големи групи:

- Организации от сектора за сигурност.
- Граждански организации.

Това разграничение има важно значение при определяне степента на политически контрол над съответната организация. По правило организациите от сектора за сигурност се намират под пряк политически контрол, назначаването на ръководството им става с пряка политическа подкрепа и те имат по-добро финансово осигуряване. Организационната култура е силно повлияна от особеностите на сектора за сигурност, като научните йерархии се съчетават с особеностите на военните и полицейските йерархии.

С оглед основния предмет на дейност публичните организации могат да бъдат класифицирани в три основни групи:

- научноизследователски организации;
- научно-административни организации;
- научно-образователни организации.

Идентифицираните публични организации и тяхната класификация са представени в табл. 2:

1 Група – Организации от сектора за сигурност		
№	Наименование и институционална принадлежност	Вид (според предмета на дейност)
1.	Висше военноморско училище „Н. Вапцаров“ към МО	научно-образователна
2.	Военна академия „Г. С. Раковски“ към МО	научно-образователна
3.	Военномедицинска академия към МО	лечебна и научно-образователна институция
4.	Институт за перспективни изследвания за отбраната към Военна академия	научноизследователска
5.	Институт по отбрана „Проф. Цветан Лазаров“ към МО	научно-административна
6.	Национален военен университет „Васил Левски“ към МО	научно-образователна
7.	„ТЕРЕМ“ ЕАД	търговско дружество
8.	Академия на МВР	научно-образователна
9.	Научноизследователски институт по криминалистика и криминология към МВР	научно-административна
10.	Институт по психология към МВР	научно-административна
11.	Медицински институт на МВР	лечебна и научно-образователна институция
12.	Център за изследвания и експертизи към ГД „Пожарна безопасност и защита на населението“ – МВР	научно-административна
13.	Лаборатория за изследвания към Специализирания отряд за борба с тероризма – МВР	изследователска лаборатория
2 група – Граждански организации		
14.	Висше строително училище „Л. Каравелов“	научно-образователна
15.	Институт за изследвания на обществата и знанието – БАН	научноизследователска

16.	Институт за космически изследвания и технологии – БАН	научноизследователска
17.	Институт по информационни и комуникационни технологии – БАН	научноизследователска
18.	Институт по металознание, съоръжения и технологии „Акад. А. Балевски“ с Център по хидроаеродинамика при БАН	научноизследователска
19.	Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“	научно-образователна
20.	Национален институт по геофизика, геодезия и география – БАН	научноизследователска
21.	Национален институт по метеорология и хидрология – БАН	научноизследователска
22.	Национална лаборатория по компютърна вирусология – БАН	научноизследователска
23.	Русенски университет „Ангел Кънчев“	научно-образователна
24.	Софийски университет „Св.Климент Охридски“	научно-образователна
25.	Технически университет – София	научно-образователна
26.	Университет по архитектура, строителство и геодезия	научно-образователна
27.	Университет за национално и световно стопанство	научно-образователна
28.	Университет по библиотекознание и информационни технологии	научно-образователна
29.	Химикотехнологичен и металургичен университет	научно-образователна
30.	Център за изследвания по национална сигурност и отбрана – БАН	научно-административна

Табл. 2. Класификация на основните организации от публичния сектор, които осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната

В периода 2012 – 2015 г. в София бе създадена още една квазинаучна организация, която има по-особен статут – Център за изследване, изграждане и усъвършенстване на способности на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия. Центърът има статут на международен щаб на НАТО на територията на Република България, но основната част от бюджета му (около 4 млн. лв.) се осигурява от държавния бюджет чрез бюджета на Министерството на отбраната. Някои от дейностите на Центъра отговарят на дефинираните критерии за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Идентифицираните публични организации имат различен генезис, исторически традиции и институционална принадлежност. Те възникват в правната действителност по силата на най-разнообразни нормативни актове. Общото между тях е, че всички те са бюджетни организации и осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Те са силно децентрализирани и институционално са разпръснати в няколко публични организации – Министерство на отбраната, Министерство на вътрешните работи, Министерство на образованието и науката и Българска академия на науките. В условията на децентрализиран и до голяма степен хаотичен политически контрол се развива устойчива тенденция към фрагментация и „феодализация“

на научноизследователското пространство. Поради наследената традиция от социалистическия период, в държавното управление доминира политико-административния подход. Въпреки че всички посочени организации са част от публичния сектор, реално липсва какъвто и да е механизъм за координация на тяхната научноизследователска дейност.

Любопитно е, че в един малко известен подзаконов нормативен акт има разпоредба, според която Междуведомственият съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките към Министерския съвет координира научните изследвания в областта на отбраната и сигурността в Република България.¹¹² Това е „мъртва“ правна норма, която никога не е била прилагана реално в обществената практика. Междуведомственият съвет по отбранителна индустрия няма реални юридически правомощия да осъществява координационни функции в съответствие с принципите на административното право. Междуведомственият съвет няма дори собствен бюджет, съответно не разполага и с никакви ресурси за декларираната координационна дейност. Разпоредбата е показателна за формално-административния подход спрямо научните изследвания в тази ключова област на държавното управление.

5.2. Размер на публичните разходи

Един от важните въпроси в секторния анализ е свързан с размера на публичните разходи за научни изследвания и развойна дейност в областта на националната сигурност и отбраната. Изясняването на този въпрос е от съществено значение за измерване на ресурсите на „входа“ на производствения процес на изследваното публично благо. Понастоящем няма универсална методика за оценка размера на публичните разходи за НИРД в областта на националната сигурност и отбраната. В изследването се приема, че размерът на публичните разходи е сбор от три компонента:

- разходите по Програмата за изследвания и технологии на МО, които формират бюджета на Института по отбрана;¹¹³

¹¹² Чл. 2, ал. 1, т. 9 от Постановление на Министерския съвет № 120 от 25 юни 2012 г. за създаване на Междуведомствен съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките към Министерския съвет.

¹¹³ Традиционно анализите върху разходите за отбранителни научни изследвания се фокусират върху разходите за Програма 10 (Програма 7) на МО. Вж.: Павлов, Николай. Научните изследвания в интерес на отбраната – Геополитика, 2009, № 3, с. 28 – 36; Пенчев, Георги. Развитие на въоръженията, София, Авангард Прима, 2010, с. 124 – 125; Пейчева, Катя. Научните изследвания в отбраната – приоритет или проблем за страната – Военен журнал, 2012, № 3 – 4, с. 17 – 18.

- разходите за научни изследвания по бюджетната програма на МВР „Научни изследвания и разработки, обучение и квалификация“ в Академията на МВР, Медицинския институт на МВР, научноизследователските и научноприложните институти на МВР;
- „скрити разходи“ за НИРД като процент от общия обем разходи за трудови възнаграждения на академичния и експертен състав в останалите идентифицирани публични организации.

Кривата на разходите за бюджетна програма „Изследвания и технологии“ в МО е представена на фиг. 2:

Фиг. 2. Разходи за Програма „Изследвания и технологии“ в МО за периода 1999 – 2015 г.

Кривата на разходите за Програма „Изследвания и технологии“ в МО показва резки и трудно обясними колебания в политиката на министерството спрямо отбранителните изследвания. От една страна, в периода, когато са осъществени най-много модернизационни проекти (2002 – 2008 г.) разходите за НИРД като цяло са незначителни. Изключение представлява 2003 г., когато разходите надхвърлят 3 млн. лева, за което няма ясно и логично обяснение. Парадоксално е, че след приключването на основните модернизационни проекти, в условията на икономическа криза и на непрекъснато намаляващ отбранителен бюджет в периода след 2009 г. е налице постоянен ръст на разходите за Програма „Изследвания и технологии“ на Министерството на отбраната.

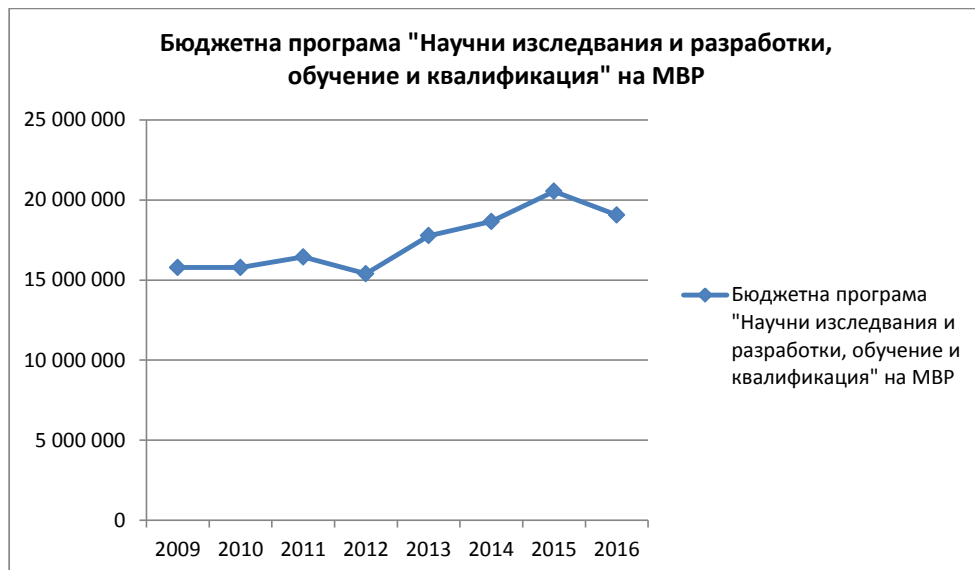
През 2009 г., когато е създаден Институтът по отбрана, разходите по програмата на МО за изследвания и технологии (по това време – Програма 10) са 1 177 000 лв. През 2014 г. в бюджета на Министерството на отбраната за Програма 7 – „Изследвания и технологии“ вече са предвидени 8 283 000 лв.¹¹⁴ Близко половината от разходите по Програма 7 на МО се разходват за персонала и издръжката на Института за отбрана.

При анализа на разходите на бюджетната програма на МО за изследвания и технологии следва да се направят две уточнения. На първо място, през годините се променя номерацията на бюджетната програма. В периода 2000 – 2010 г. това е Програма 10 – „Научна и изследователска дейност“, а след 2011 г. – Програма 7 – „Изследвания и технологии“ на МО. На второ място, тези разходи не бива да се абсолютизират. Те представят данни, които са отчетени като разходи за НИРД от администрацията на МО, но не е сигурно доколко действително отразяват разходи за НИРД по международни стандарти (напр. стандартите в методическото ръководство „Фраскати“). Така например има данни, че през 2007 – 2008 г. с по-голямата част от средствата по Програма 10 се покрива годишната вноска на България за участието на страната ни в Програмата на НАТО за Съюзно земно наблюдение (*AGS – Alliance Ground Surveillance*).

В периода до 2007 г. бюджетът на МВР не е одобряван по области на политики и бюджетни програми. За първи път през 2008 г. бюджетът на МВР е структуриран по области на политики и бюджетни програми, като през тази година научните изследвания са включени в една обща бюджетна програма „Информационна сигурност на класифицираната информация, оперативно-техническа дейност и оперативно-техническа информация, административно обслужване, научни изследвания и разработки, обучение и квалификация“. Едва от 2009 г. се обособява бюджетна програма „Обучение, квалификация и научни изследвания“, която понастоящем носи наименованието „Научни изследвания и разработки, обучение и квалификация“. На фиг. 3 са представени разходите на МВР по тази бюджетна програма за периода 2009 – 2016 г.¹¹⁵

¹¹⁴ Бюджет на Министерството на отбраната за 2014 г. по програми – публикуван на уеб-страницата на МО на адрес: <http://mod.bg/bg/doc/drugi/20140311_Budget_MO_2014.pdf>.

¹¹⁵ Данните са по Решение рег. № 812104 – 56/2 на министъра на вътрешните работи за предоставяне на достъп до обществена информация.

Фиг. 3. Разходи за бюджетна програма „Научни изследвания и разработки, обучение и квалификация“ в МВР за периода 2009 – 2016 г.

Данните показват относителна стабилност на разходите по бюджетна програма „Научни изследвания и разработки, обучение и квалификация“ в МВР за периода 2009 – 2016 г. Изпълнението на бюджетната програма е възложено на Академията на МВР, НИКК-МВР и Института по психология на МВР, които са основните потребители на средствата по програмата. Разходите на тези звена за научни изследвания са представени в Приложение 1 и само тези разходи от посочената бюджетна програма на МВР са включени при калкулиране на съвкупните публични разходи.

Разходите, свързани с научни изследвания по съответните бюджетни програми на МО и МВР, съставляват първите два компонента от съвкупните публични разходи за НИРД в областта на националната сигурност и отбраната. Следва да бъдат отчетени и „скритите разходи“ за НИРД като процент от общия обем разходи за трудови възнаграждения на академичния и експертен състав в останалите идентифицирани публични организации, чийто бюджет не е включен в съответните бюджетни програми на МО и МВР. Този процент е различен при различните организации и може да варира от 30 до 100 %. Размерът на тези разходи се определя чрез експертна оценка (или самооценка на организацията) и е представен детайлно в Приложение 1.

На базата на направените изчисления може да се направи изводът, че реалният размер на разходите за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор през 2015 г. възлиза на около 20 (двадесет) млн. лева. Интересно е, че размерът на тези разходи в условията на членство в НАТО и ЕС за 2015 г. е няколко пъти по-нисък от държавните разходи за НИРД в областта на отбраната в Народна Република България в края на 80-те години на XX в. Според едно изследване¹¹⁶ през втората половина на 80-те години на XX в. държавните разходи за научни изследвания в интерес на отбраната, извършвани в БАН, висшите училища и ведомствени/фирмени институти възлизат на сумата от 20 до 30 млн. щатски долара годишно.

Размерът на публичните разходи за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е много нисък и отразява принизената роля на науката за сигурност в класовата държава. Като се има предвид, че пряката политическа репресия не е приемлива от международна гледна точка, контролът от страна на политическата класа се осъществява чрез здрава „бюджетна юзда“, особено спрямо гражданските научни организации. Прави впечатление и силно неравномерното разпределение на публичните средства. Половината от всички публични разходи за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната се предоставят на три организации – Института по отбрана към МО (3,6 млн. лв.), Института по металознание при БАН (3,5 млн.лв.) и Националният военен университет „В. Левски“ (3 млн.лв.). Значим дял от публичните разходи (по над 1 млн. лв.) се предоставят на Висшето военноморско училище „Н. Вапцаров“, Военната академия Г. С. Раковски (вкл. ИПИО) и НИКК – МВР като елемент от разходите за трудови възнаграждения. Като цяло гражданските научни организации, които не са под пряк политически контрол получават много малко публични средства. Куриозен е случаят с Центъра за изследвания по национална сигурност и отбрана при БАН, който вероятно е с най-нисък бюджет сред държавните структури за изследвания в областта на сигурността и отбраната в световен мащаб (едва 42 500 лв.).

Важно е да се отбележи, че размерът на публичните разходи за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е важен не толкова сам по себе си. Още по-голямо внимание заслужава реалната роля

¹¹⁶Планиране, научно осигуряване, технологичен и икономически потенциал за модернизация на Българската армия. Национално и международно сътрудничество за сигурност (отчет по договор между Министерство на отбраната и ЦИНСО-БАН), София, ЦИНСО – БАН, 2002, с. 36.

на някои публични организации (особено на Института по отбрана) при разходването на значителни публични средства при процедурите за обществени поръчки, вкл. за модернизацията на Българската армия. Сходна по обществена значимост е и ролята на институтите на МВР при осигуряването на наказателния процес с експертизи. Ведомствените институти на МО и МВР имат съществено участие в извършването на тези значителни публични разходи. В този смисъл въпросът за ефективното управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната има пряко отношение към цялостното управление на публичния сектор за сигурност и отбрана в Република България.

5.3. Научноизследователски способности в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор

Секторният анализ показва една важна особеност на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Научните изследвания в тази специфична област могат да се характеризират като хоризонтално научно направление, което пресича множество вертикални научни направления. Показателно е, че в най-голямата национална научна организация – БАН, научни изследвания в областта на сигурността и отбраната се извършват от институти в пет от общо девет научни направления – „Информационни и комуникационни науки и технологии“, „Нанонауки, нови материали и технологии“, „Климатични промени, рискове и природни ресурси“, „Астрономия, космически изследвания и технологии“, „Човек и общество“. Към тях може да се добави още и направлението „Културно-историческо наследство и национална идентичност“, което формално не попада в международно-утвърдените таксономии, но не може да бъде изключено от националните научни изследвания в областта на сигурността. С други думи в 2/3 от всички научни направления се осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. В този смисъл подобряване управлението на научните изследвания в това хоризонтално научно направление може да има положителен структуриращ ефект върху националната научна система като цяло.

Досега са правени няколко опита за идентифициране на научноизследователските способности в областта на сигурността и отбраната в Република България. Един от първите опити е в рамките на изследователски проект на ЦИНСО – БАН за научното осигуряване на модернизацията на Българската ар-

мия, финансиран от Министерството на отбраната през 2002 г.¹¹⁷ Разработена е примерна структура на научните изследвания за отбраната и са идентифицирани възможностите за провеждане на изследвания от няколко публични организации. По-късно в ЦИНСО-БАН с помощта на продукта Microsoft®.NET е разработен прототип на база данни за научния потенциал в областта на сигурността и отбраната в БАН. В периода 2007 – 2009 г. Катедра „Национална и регионална сигурност“ на УНСС разработва база данни за отбранителни научни изследвания в рамките на международен проект *SfP 982063* по програмата на НАТО „Наука за мир“ на тема „Управление на свързани със сигурността научни изследвания в подкрепа на трансформацията на отбранителната промишленост“.¹¹⁸ През 2009 г. в рамките на проект, възложен от Европейската агенция по отбрана (ЕАО) международен консорциум с българско участие разработва анализ, включващ данни за националните компетенции за НИРД в отбраната. Интересно е, че според представените данни в България са налични почти всички компетенции за НИРД в отбраната, съгласно таксономията на ЕАО.¹¹⁹ Според данните в анализа компетенциите на България за НИРД в отбраната са доста по-високи от компетенциите на Чехия. Може да се предположи, че този феномен се дължи на безкритично приемане на завишена самооценка на анкетираниите български организации.

Важна особеност на научноизследователските способности е, че те са функция на наличния човешки ресурс. Носител на научните способности са конкретни учени и изследователи, а не научните организации. Ето защо напускането дори на един учен понякога може да има като пряк резултат лишаването на дадена организация от ключови научни способности.

Анализът на научноизследователските способности на публичните организации в областта на националната сигурност и отбраната се структурира на основата на трите международно-признати таксономии (класификации) за НИРД:

¹¹⁷ Планиране, научно осигуряване, технологичен и икономически потенциал за модернизация на Българската армия. Национално и международно сътрудничество за сигурност (отчет по договор между Министерство на отбраната и БАН), София, Център за изследвания по национална сигурност и отбрана при БАН, 2002, с. 41 – 42.

¹¹⁸ Базата данни е достъпна на адрес: <<http://webdev.e-dnrs.org/main.php>>.

¹¹⁹ European Defence Agency Study on the Innovative and Competitive Potential of the defence-related supplier base in the EU 12 (Final report), PricewaterhouseCoopers, 2009, pp. 30, 39.

- таксономията на Европейската комисия, Програма „Хоризонт 2020“, направление „Сигурни общества“;¹²⁰
- таксономията на Европейската агенция по отбрана;¹²¹
- таксономията на Организацията за наука и технологии на НАТО.¹²²

Научноизследователските способности на българските организации от публичния сектор се оценяват критично, като се търси съответствие между декларираните способности и реалните научни продукти (реферирани публикации, патенти и международни проекти). Приема се, че само наличието на общи познания в дадена област не е достатъчно за идентифициране на научноизследователска способност в тази област. Научноизследователските способности са представени в табл.3.

Анализът на способностите показва, че българските организации от публичния сектор имат най-широк спектър от способности в таксономията за научни изследвания на Европейската комисия, Програма „Хоризонт 2020“, направление „Сигурни общества“. Тази таксономия обхваща преди всичко изследвания в областта на гражданската сигурност, където като цяло българските организации показват по-висок капацитет в сравнение с чисто отбранителните изследвания. Това се потвърждава и от емпиричните данни за участието на български организации в международни научноизследователски проекти, които са представени в Приложение 2. В сравнителен план българските организации (основно публични) участват в по-голям брой проекти по линия на Седмата рамкова програма и Програма „Хоризонт 2020“ в сравнение с участието в проекти на ЕАО или ОНТ на НАТО.

Емпиричните данни ясно показват, че членството на Република България в НАТО и ЕС не води автоматично до интеграция в евро-атлантическото научноизследователско пространство. Интеграцията на българските научни организации е сложен и продължителен процес. Така например, след приемането на Република България за пълноправен член на НАТО парадоксално броят на проектите на български научни организации, финансирани по програмата на НАТО „Наука за мир и сигурност“ непрекъснато намалява и през по-

¹²⁰ Вж.: официалната уебстраница на Европейската рамкова програма за научни изследвания „Хоризонт 2020“ на адрес: <<https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>>.

¹²¹ ЕАО организира своите приоритети за НИРД в 12 области за технологични способности (*Capability Technology Areas – CapTechs*). Вж.: <<http://www.eda.europa.eu/Aboutus/how-we-work/expert-teams/capability-technology-areas>>.

¹²² Научноизследователската дейност на ОНТ е организирана в 8 области (панели). Вж.: <<http://www.sto.nato.int/>>.

ОРГАНИЗАЦИИ:	AMBR	BA	BBM	BMA	НИКТ	ИНОЗ	ИКИТ	ИМСТЦХА	ИО	ИП	ИПИО	МИ	НИЛТ	НИКА	НИМХ	НЛКВ	НВУ	РУ	СУ	ТЕРЕМ	ТУ	УНИБИТ	УНСС	ХТМУ	ЦИНСО
НАУЧНИ НАПРАВЛЕНИЯ:																									
Управление на кризи		X						X									X								
Устойчивост при бедствия и климатични промени	X	X		X	X		X	X				X	X		X								X		X
Защита на критичната инфраструктура	X			X			X																X		X
Комуникационни технологии и съвместимост					X				X		X										X				
Етично / обществено измерение на сигурността						X				X	X											X			
Борба срещу престъпността и тероризма	X			X		X		X						X					X						
Сигурност на границите и външна сигурност на ЕС			X																						X
Киберсигурност					X																				

Табл. 3. 1. Научноизследователски способности на организациите в публичния сектор в областта на националната сигурност и отбраната (по таксономията на Европейската комисия, Програма „Хоризонт 2020“, направление „Сигурни общества“)

ОРГАНИЗАЦИИ:	АМВР	ВА	ВВМУ	ВМА	НИКТ	НИОЗ	НИКТ	ИКИТ	ИМСПЦХА	НО	ИП	ИПИО	МИ	НИГЛТ	НИКК	НИМХ	НЛКВ	НВУ	СУ	ТЕРЕМ	ТУ	УНИБИТ	УНС	ХТМУ	ЦИНСО
НАУЧНИ НАПРАВЛЕНИЯ:																									
Компоненти																									
Радио-честотни сензори																									
Електро-оптични сензори																									
Комуникационни и информационни системи и мрежи																									
Материали и структури																									
Амуниции																									
Полеви системи (вкл. импровизирани взривни устройства)																									
Направляване и контрол																									
Военновъздушни системи																									
Военноморски системи																									
Системи от системи, боеви лаборатории; моделиране и симулации																									
Ядрена, хим., биологическа и радиац. защита и човешки фактори																									

Табл. 3.2. Научноизследователски способности на организациите в публичния сектор в областта на националната сигурност и отбраната (по таксономията на Европейската агенция по отбрана)

ОРГАНИЗАЦИИ:	АМВР	ВА	ВВМУ	ВМА	НИКТ	ИНОЗ	ИКИТ	ИМСТУХА	ИО	ИП	ИПИО	МИ	НИГТ	НИК	НИМХ	НЛКВ	НВУ	CV	ТЕРЕМ	ТУ	УниБИТ	УНС	ХТМУ	ЦИНСО
НАУЧНИ НАПРАВЛЕНИЯ:																								
Превозни средства								X	X		X								X				X	
Човешки фактор и медицина			X								X													
Информационни системи					X															X				
Системен анализ и изследвания		X			X																	X		X
Системни концепции и интеграция																								
Сензори и електроника																								
Моделиране и симулации		X				X																		
Управление на информацията																								

Табл. 3.3. Научноизследователски способности на организациите в публичния сектор в областта на националната сигурност и отбраната (по таксономията на Организацията за наука и технологи на НАТО)

следните години спада до нищожните два проекта на година.¹²³ Това се дължи на реструктурирането на Научната програма на НАТО, намаляване на нейния бюджет и липсата на финансови стимули за участие на учени в програмата. От друга страна, обаче военните научни и квазинаучни организации участват в проекти на Организацията за наука и технологии на НАТО, до които гражданските научни организации на практика нямат достъп.

Трудности се наблюдават и при интеграцията на българските научни организации в Европейското научноизследователско пространство в областта на гражданската сигурност. Според данни на Европейската комисия за петгодишния период от 2007 до 2013 г., в 12 от общо около 200 финансирани проекта от тематична област „Сигурност“ на Седмата рамкова програма на ЕС за научни изследвания участват български организации.¹²⁴ По правило българските организации нямат водеща роля в проектите. Рядкост са случаите, когато българска организация е ръководител дори на Работен пакет (*Work package*) в даден проект. Основна пречка за българското участие са липсата на международно-признати научни компетенции, недостатъчните международни контакти и като цяло слабите позиции на европейския пазар на научни изследвания и технологии в областта на сигурността и отбраната. Особено слабо е участието на български организации в проекти на Европейската агенция по отбрана.

Организациите от публичния сектор демонстрират най-висок научен капацитет в две направления в рамките на Програма „Хоризонт 2020“ – „Устойчивост при бедствия и климатични промени“ и „Управление на кризи“. На второ място са научноизследователските способности в направленията „Борба срещу тероризма“ и „Защита на критичната инфраструктура“.

В рамките на таксономията на Европейската агенция по отбрана най-висок научен капацитет се демонстрира в областта на ядрената, химическа, биологическа и радиационна защита. Трябва да се отбележи, че тези заявени способности не са подкрепени в достатъчна степен с реално участие в проекти на Агенцията.

¹²³ Хаджитодоров, Стефан. Програма на НАТО „Наука за мир и сигурност“, презентация на Националния семинар „Приоритети за научни изследвания в сигурността и отбраната през 2015 – 2016 г. и възможности за сътрудничество“, София, Военна академия „Г. Раковски“, 15 януари 2015 г.

¹²⁴ EU Research for a Secure Society, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.

В рамките на таксономията на ОНТ на НАТО реалното участие в проекти показва способности най-вече в три области¹²⁵:

- Превозни средства (*AVT panel*).
- Моделиране и симулации (*NMSG panel*).
- Човешки фактор и медицина (*HFM panel*).

Анализът на способностите показва необходимостта от използването на наукометрични показатели за измерване на научноизследователската дейност на организациите от публичния сектор. Ето защо в книгата ще бъдат използвани общоприетите наукометрични показатели, както следва:

- Общ брой учени и изследователи, които осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.
- Общ брой реферирани научни публикации в областта на националната сигурност и отбраната за определен период.
- Общ брой патенти и полезни модели, свързани със сигурността.
- Общ брой на международните проекти в областта на сигурността и отбраната и особено проекти, финансирани от Европейската комисия по приоритет „Сигурни общества“, от ЕАО и от ОНТ на НАТО.
- Брой на обучаваните и защитили докторанти с предмет на дисертационния труд проблем от областта на националната сигурност и отбраната.

Посочените наукометрични показатели дават възможност за обективен анализ на научноизследователските способности на организациите от публичния сектор в областта на националната сигурност и отбраната в условията на сериозни дефицити на държавното управление. Тези данни дават възможност да се измери количествено произвеждането понастоящем национално публично благо „научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“. От икономическа гледна точка на „входа“ на производствения процес на публичното благо са ресурсите, а на „изхода“ – постигнатите резултати. Отчетено е, че при научните изследвания е налице известно разстояние във времето (забавяне) от периода на самото изследване до „изхода“ на научния продукт. Така напр. издаването на патент или защитата на дисертация най-често е резултат от няколко години научноизследователски труд. Ето защо годишното производство на публичното благо „научни изследвания в областта на на-

¹²⁵ Вж.: Bulgarian Defense R&D Structures and Contribution to Joint Research Activities in NATO RTO Framework – presentation delivered at the NATO RTB meeting in Sofia, 28 September 2011.

ционалната сигурност и отбраната“ е изчислено като средна стойност за един по-дълъг период.

Важно е да се отбележи, че на национално ниво липсват статистически сведения за научните изследвания в областта на сигурността и отбраната. Националният статистически институт събира статистически сведения за разходите за НИРД по области на науката, по сектори и за персонала, зает с НИРД в рамките на статистическата област „НИРД и иновации“.¹²⁶ Тези статистически сведения обаче не дават информация за научните изследвания и иновации в областта на сигурността и отбраната. Статистическите сведения на НСИ за разходите за НИРД са структурирани по шест области на науката (естествени науки, технически науки, медицински науки, селскостопански науки, обществени и хуманитарни науки). Освен по области на науката, сведенията са структурирани и по сектори (сектор на предприятията, държавен сектор, висше образование и нетърговски организации). Структурата на статистическите сведения на НСИ не дава възможност да се правят изводи за националните научни изследвания в областта на сигурността и отбраната. Статистическите сведения на НСИ имат значение за изследването само при определяне на общото състояние на научноизследователската и развойната дейност в страната. Основните изводи от статистическите сведения на НСИ за актуалното състояние на научните изследвания в страната като цяло са, както следва:

От една страна, разходите за НИРД в България нарастват през последните години, като през 2013 г. достигат 521 млн. лв. От друга страна, обаче относителният дял на разходите за НИРД в България е доста по-нисък в сравнение с останалите страни членки на ЕС и през 2013 г. е едва 0,65 % от БВП.

Близо 2/3 от разходите за НИРД (60,5 % през 2012 г.) са в сектора на предприятията, а близо 1/3 (30 % през 2012 г.) – в държавния сектор (най-вече в системата на БАН и Селскостопанската академия)

Общият брой на персонала, зает с НИРД през 2013 г. е 22 306 души, от които около 16 000 са изследователи и около 6000 – друг персонал, зает с НИРД.

Събирането на наукометрични данни за целите на изследването е осъществено в периода януари – април 2016 г. по реда на Закона за достъп до обществена информация (ЗДОИ). Подадени са над 30 заявления по ЗДОИ до всички идентифицирани публични организации, които осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

¹²⁶ Вж.: Статистически справочник – 2014 на Националния статистически институт, София, 2014, с. 266 – 269.

Емпиричните данни, представени в Приложение 3 показват, че понастоящем в организациите от публичния сектор в Република България работят около 1150 изследователи, които осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Важно е да се подчертае, че в книгата се прилага широкото тълкуване на термина „изследователи“, утвърдено от Европейската комисия в Европейската харта за изследователите и в Кодекса за поведение при подбор на изследователи. Съгласно дефиницията в Европейската харта, изследователи са „специалисти работещи за проектиране или създаване на ново знание, продукти, процеси, методи и системи, както и за управлението на съответните проекти“. В Хартата формалната национална трудова класификация на длъжността и вида на юридическото лице-работодател не се приемат като водещи критерии.¹²⁷ Широкото тълкуване съответства на ситуацията в Република България, където изследователите работят поне на три различни вида длъжности – академични длъжности, експертни длъжности и длъжности по Закона за МВР.

Броят на изследователите в областта на националната сигурност и отбраната е много малък, съпоставен спрямо общия брой персонал, зает с НИРД в страната (около 22 000 души). Освен това основната част от тези изследователи в публичния сектор (около 850 души) се намират под пряк политически контрол във ведомствените институти и висши училища на МВР и МО, което има силно негативно влияние върху обективността на научната дейност. Изследователите в гражданските научни организации са едва няколко души, като те получават около два-три пъти по-ниски възнаграждения от изследователите в системата на МО и МВР. В цялата Българска академия на науките има не повече от 200 изследователи, които системно извършват научна дейност в областта на националната сигурност и отбраната. При това те са концентрирани само в няколко научни направления – материалознание, климатология и частично – информационни и комуникационни науки. Особено фрапираща е почти пълната липса на научноизследователски способности в областта на националната сигурност и отбраната в направление „Социални науки“ („Човек и общество“) в БАН. Така Академията реално не разполага с научни способности да се противопоставя на процеса на „содомизация“ на социалните науки, който се извършва в Нов български университет и в някои факултети

¹²⁷ Commission Recommendation of 11 March 2005 on the European Charter for Researchers and on a Code of Conduct for the Recruitment of Researchers, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005, p. 28.

на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Показателен е един стратегически документ, разработен от БАН в периода 2014 – 2016 г., който има амбицията да представи визия за основните национални цели и приоритети за устойчиво развитие на България.¹²⁸ Документът съдържа раздел за националната сигурност и отбраната с пределно общи констатации и повърхностни изводи. Липсва каквато и да е дълбочина на анализа и строго научен подход спрямо проблема. Няма как с подобно ниво на социалните науки БАН да се противопоставя ефективно на агресивната порнонаука, която се произвежда в НБУ и в някои катедри във Философския факултет на СУ.

Специално внимание заслужава и въпросът за „политиката“ спрямо младите учени в областта на националната сигурност и отбраната. При анализ на политиката в областта на човешките ресурси в научния сектор Константин Пудин изтъква наличието на сериозен проблем с докторантурите в Република България.¹²⁹ Според статистическите данни повече от 50 % от докторантите в страната ни реално не защитават докторска дисертация. Този проблем е актуален и конкретно при докторантурите с предмет от областта на националната сигурност и отбраната. В условията на политически контрол и фетишизация на научните титли докторантурите са деградирани в средство за набиране на евтина квалифицирана работна ръка за нуждите на старите учени. В съвременна България няма по-безправно същество от докторанта. За един сравнително дълъг период от 3 – 4 години той е закрепостен към своя научен ръководител и като академичен роб трябва да се подчинява безропотно, за да получи мечтаната докторска степен. Така младите учени, получаващи мизерна минимална работна заплата, какъвто е размерът на докторантската стипендия, се възпитават в послушание към научната и политическата йерархия. Този подход достига крайната си форма в системата на МО и МВР, където под тежестта на политическия контрол, на военната и полицейската йерархия остават само най-адаптивните и послушни млади учени. Всички, които не са склонни да се подчиняват биват изтиквани извън държавните научни организации. Послушанието, а не научната смелост, става доминираща ценност в научните организации. Напълно естествено, послушната наука произвежда посредствени

¹²⁸ Национални цели и приоритети за устойчиво развитие на България, София, БАН, 2016 г. (достъпен на <<http://www.bas.bg/>>, 13.03.2017.)

¹²⁹ Poudin, Konstantin, R&D Personnel Policy in Bulgaria – In: Security and Defence R&D Management: Policy, Concept and Models (Conference Proceedings, 29 – 30 May 2008, Varna), Sofia: Avangard Prima, 2009, pp. 238 – 246

научнообразни резултати. Възможностите за пробиви в научното познание за сигурността и отбраната са сведени до нула и реално не се случват.

Един от най-важните критерии за качеството на научната продукция са т.нар. „реферирани“ научни публикации. Под „реферирани“ статии се разбират само тези научни статии, които са публикувани в реферирани и индексирани в световната система за реферирание и индексирание издания. „Реферираните“ научни публикации биват три вида: статии в списания с импакт фактор на Thomson Reuters¹³⁰; статии в списания, които нямат импакт фактор, но имат импакт ранг (SJR) на SCOPUS¹³¹; статии, които нямат нито импакт фактор, нито импакт ранг, но се реферират или в ISI Web of Knowledge на Thomson Reuters или в SCOPUS. Импакт факторът и импакт рангът отчитат степента на цитируемост на статиите, публикувани в съответното списание. Научни списания, които не са включени в световната система за реферирание и индексирание се считат за маргинални. Съответно, публикациите в такива издания могат да се характеризират като маргинални публикации с ниско научно качество. Ето защо в книгата изобщо не се анализират маргиналните научни публикации, а фокусът е единствено върху реферираните научни публикации.

Като цяло броят на българските научни списания с импакт фактор и импакт ранг е много малък.¹³² Сред тях няма нито едно списание, което да е специализирано в областта на националната сигурност и отбраната. Като цяло броят на реферираните публикации на български учени не е висок и има значителен брой хабилитирани учени, които нямат никакви реферирани публикации. Показателно е, че, поради сериозна съпротива изискването за реферирани публикации при процедури за заемане на академични длъжности „доцент“ и „професор“ така и не бе прието в Закона за развитие на академичния състав. В този контекст не е учудващо колко трудно е да се съберат достоверни емпирични данни за реферирани публикации на български учени в международни научни списания. При извършеното проучване по реда на ЗДОИ стана ясно, че публичните научни организации са склонни да предоставят само общ брой на реферираните публикации, но не и конкретни данни за самите публикации (автори на статията, заглавието и научното списание). На практика е трудно да се установи доколко действително става въпрос за статии в реферирани списания. Ето защо

¹³⁰ <<http://ipscience.thomsonreuters.com/product/web-of-science>>.

¹³¹ <<https://www.scopus.com/>>.

¹³² Тошев, Б. Успешното научно списание – ръководство за редактори и издатели – В: Bulgarian Journal of Science and Education Policy, 2012, vol. 6, no. 2, p. 445.

събраните данни в Приложение 4 следва да бъдат тълкувани предпазливо. Според данните средно годишно за периода 2010 – 2015 г. научните организации в публичния сектор произвеждат около 100 реферирани научни публикации в областта на националната сигурност и отбраната. Прави впечатление, че близо една трета от всички реферирани публикации за периода са декларирани от Националния военен университет „В. Левски“. Много висок брой реферирани публикации, съпоставено с броя на учените от тази предметна област, декларират и Медицинският институт на МВР и ИИКТ-БАН. За десет от публичните организации няма данни за нито една реферирана публикация за целия период от 2010 до 2015 г. Може да се предположи, че в действителност декларираният общ брой реферирани научни публикации е завишен и не отговаря на реалното състояние.

Ограничени научноизследователски способности показват и емпиричните данни за издадените патенти и полезни модели, които имат приложение в областта на националната сигурност и отбраната. Този показател е валиден за техническите науки. Съгласно Закона за патентите и регистрацията на полезните модели, патентоспособни са изобретенията от всички области на техниката, които са нови, имат изобретателска стъпка и са промишлено приложими.¹³³ Това е един от основните критерии за НИРД и, конкретно, за развойната дейност като елемент от научните изследвания. Както показват данните в Приложение 5, само 8 публични научни организации проявяват патентна активност. Ако се вземат данните за един по-продължителен период – от 1995 до 2016 г., най-висока патентна активност проявява Институтът по металознание при БАН. За този период Институтът има регистрирани 6 патента, като например система за управление на морски мини; противодесантна мина; взривател; противокумулативна броня и др. Единствен сред всички български научни организации Институтът по металознание при БАН има подадено заявление за европейски патент (за броня).

Секторният анализ показва, че при съществуващия начин на производство на публичното благо в публичните организации е прекъсната връзката между ресурсите на „входа“ и продуктите на „изхода“. Предоставянето на ресурси на публичните научни организации е децентрализирано в рамките на бюджетната субсидия и не е ясно обвързано с конкретни задължения за производство на научни продукти. Като цяло отсъства програмно-проектният

¹³³ Чл. 6, ал. 1 от Закона за патентите и регистрацията на полезните модели.

подход при производството на научни изследвания. Единствено участието в международни проекти внася елемент на проектна организационна култура в научните организации. При този до голяма степен „феодален“ начин на производство организациите за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната функционират преди всичко за себе си и разходват публични средства, без да създават ясно и разпознаваемо публично благо за българската нация. Процесът на денационализация е тясно свързан с фактическата политизация на институциите от сектора за сигурност. Под строг политически контрол ведомствените институти на МО и МВР са превърнати в специализирани наукообразни поддържащи звена на политическата класа в силовите институции. Спецификата на силовите институции налага и науката, която се прави в тях да бъде със силови характеристики. Както сполучливо казва славният казак, героят на Гогол, Тарас Булба на своите синове: „Истинската наука е в Запорожката Сеч“.¹³⁴

¹³⁴ Гогол, Николай, Тарас Булба – В: Николай Гогол, Повести, София, Народна култура, 1973, с. 262 – 264. С термина „Запорожка Сеч“ се е означавал главният военен лагер на запорожките казаци.

Шеста глава

ПРОБЛЕМЕН АНАЛИЗ

Системните проблеми на управлението са пряк резултат от структурата на класовата държава в условията на ограничен национален суверенитет. Безусловното господство на политическата класа се постига чрез политика на системно потискане на българската нация и разлагане на потенциално конкурентните социални групи, като учени, военни и полицаи. В класовата държава е налице висока степен на дезинтеграция и фрагментация на българската национална общност. Много интензивен е процесът на разпад на националното самосъзнание. В областта на научните изследвания дезинтеграцията се проявява като почти пълна липса на осъзнат интерес от сътрудничество и взаимодействие между компетентните държавни институции, научните организации и бизнеса. Опитите за „интеграция“ и за подобряване на взаимодействието, като например различни консултативни съвети и форуми имат стихийен характер и не водят до подобряване на държавното управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

6.1. Господство на политическо-административния подход: ролята на МОН

Структурата на класовата държава поражда системния проблем, свързан с доминиране на политическо-административния подход в държавното управление на науката. Управлението на научните изследвания в Република България е възложено на политически орган, какъвто е министърът на образованието и науката и на съответната администрация – Министерство на образованието и науката. Съгласно чл. 7, ал. 1 от ЗНИИ министърът на образованието и науката осъществява националната политика в областта на научните изследвания. Съгласно чл. 46, т. 1 от Устройствения правилник на МОН дирекция „Наука“ осъществява националната политика в областта на науката, технологичното развитие и иновациите. Благовидните правни норми всъщност утвърждават политически контрол над науката и фактическо господство на политическата класа над научната общност в България.

Политическо-административният подход е властнически метод на управление с фокус върху принудата, който не съответства на съвременните социално-икономически реалности в Република България. Това е метод на пряко

управление, който е особено неприложим спрямо научните изследвания. Като творческа дейност, основана на принципа на академичната свобода, науката не може да бъде управлявана с министерски заповеди. Политическата намеса в научната дейност лишава науката от обективност, изпразва я от научно съдържание и я превръща в особен вид административна дейност с елементи на художествено творчество. Както отбелязва Иван Величков, всяко администриране в областта на науката и подмяната на научната аргументация с декретиране са несъвместими с истинската наука.¹³⁵

Изкуственото прикачване на науката към държавна институция с ранг на министерство е израз на погрешното разбиране, че науката трябва да е „придатък“ на изпълнителната власт и да се намира под пряк политически контрол. Същевременно, силното желание за политически контрол над науката се сблъсква с реалните възможности на МОН за прилагане на политическо-административния управленски подход. Компетентната дирекция „Наука“ на МОН се състои само от 15 служители и през годините демонстрира много ограничен административно-управленски капацитет.

Показателни са резултатите от проучване за конкретните дейности на министъра на образованието и науката и на дирекция „Наука“ по осъществяване на националната научна политика в областта на националната сигурност и отбраната в периода 1998 – 2016 г. Проучването е извършено от автора по реда на Закона за достъп до обществена информация.¹³⁶ Според получените резултати основните дейности на МОН и дирекция „Наука“ по осъществяване на националната научна политика в областта на националната сигурност и отбраната са свързани с опитите за програмно управление на научните изследвания в страната под ръководството на МОН в периода 2001 – 2004 г. През този период Фонд „Научни изследвания“ е съставна част от администрацията на МОН и министерството реализира пет национални научни програми.¹³⁷ Някои от тези научни програми (например програма „Космически изследвания“) имат отношение към националната сигурност и отбраната на страната. Липсват конкретни данни за ефекта от националните научни програми и за по-

¹³⁵ Величков, Иван. Методология и методика на изследванията във висшето образование, София, Крисан-С, 2015, с. 26.

¹³⁶ Решение № 94 – 8803 / 17.06.2016 г. на гл.секретар на МОН за предоставяне на достъп до обществена информация.

¹³⁷ Решение на Министерския съвет № 550 от 6.07.2001 г. за одобряване на национални научни програми за изследвания и технологично развитие; и Решение на Министерския съвет № 15 от 09.01.2003 г. за одобряване на националните научни програми за изследвания и технологично развитие.

стигнатите научни резултати. Първият извод е, че в самото министерство осъществяването на реална национална научна политика се свързва единствено с програмното управление, реализирано през този кратък период. Вторият извод е, че понастоящем реално липсва национален орган за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната на национално ниво. Дирекция „Наука“ на МОН не представя данни за нито едно конкретно управленско действие спрямо научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната през последните 10 години.

Политическо-административният подход не съответства на съвременните обществено-икономически реалности и логично се изкривява във формален подход спрямо научната политика. Напълно изпразнени от съдържание са политическите декларации, че „научните изследвания са национален приоритет и имат стратегическо значение за развитието на страната“. Тази куха политическа декларация дори е облечена в законовия текст на чл. 1, ал. 2 от Закона за насърчаване на научните изследвания. Реално през целия преходен период научните изследвания не са нито национален, нито бюджетен приоритет на държавното управление. Показателно е, че публичните разходи за НИРД в България са най-ниските сред всички страни членки на ЕС.

Ясно доказателство за формализма в научната политика са и разпоредбите на приетия през 2015 г. Правилник за наблюдение и оценка на научно-изследователската дейност, осъществявана от висшите училища и научните организации, както и на Фонд „Научни изследвания“. Правилникът представлява неумел опит на една разложена администрация под пряк политически контрол, да създаде „независима“ система за наблюдение и оценка на научно-изследователската дейност. Напълно естествено, предвидените в Правилника процедури се израждат в чист формализъм и нямат никаква практическа стойност за реализиране на национална научна политика.

Формализмът в научната политика се проявява и при оценяването и акредитацията на научните организации и висшите училища, което има определено значение и за качеството на научните изследвания (особено при докторските програми) в областта на националната сигурност и отбраната. Прилагането на формални критерии при оценяването и акредитацията в областта на националната сигурност от страна на Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА) е съществена причина за незадоволителното качество на произвеждания научноизследователски продукт. Така например скандална известност придоби обучението по магистърски и докторски програми в об-

ластта на националната сигурност в Университета по библиотекознание и информационни технологии (т.нар. Библиотекарски институт). УниБИТ е характерен пример за феодална академична структура, функционираща под контрола и с благоволенieto на политическата класа.¹³⁸ Едва ли в световен мащаб има друг университет по библиотекознание, който да осъществява научна и преподавателска дейност в областта на националната сигурност. В условията на политическо-административния подход научната дисциплина „национална сигурност“ се размива и напълно губи съдържание.

Ясно свидетелство за формализма в държавната научна политика са двата основополагащи стратегически документа в тази област – Стратегията за национална сигурност на Република България¹³⁹ и Националната стратегия за развитие на научните изследвания 2020¹⁴⁰. В Стратегията за национална сигурност са формулирани седем секторни политики за сигурност. Научните изследвания в областта на сигурността и отбраната се споменават най-общо в рамките на седмата секторна политика за сигурност (отбранителната политика). По-целесъобразно би било научно-технологичната политика в областта на сигурността да бъде обособена като самостоятелна секторна политика, тъй като научните изследвания имат много по-съществена роля при осъществяването на държавната власт. Както вече бе демонстрирано, подпомагането на отбранителната политика е само една от държавните функции на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. В този смисъл специализираните научноизследователски организации могат да бъдат разглеждани като елемент от системата за национална сигурност в Стратегията за национална сигурност.

Още по-принизена е ролята на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в Националната стратегия за развитие на научните изследвания 2020. В Националната стратегия са формулирани пет приоритетни направления на науката в България до 2020 г.:

- Енергия, енергийна ефективност и транспорт.
- Здраве и качество на живота, биотехнологии и екологично чисти храни.

¹³⁸ Пеева, Диана, Лора Филева. УниБИТ – университетът на службите и властта – Дневник, 23 февруари 2015.

¹³⁹ Стратегия за национална сигурност на Република България (обн. ДВ, бр. 19 от 8 март 2011 г.).

¹⁴⁰ Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020 (обн. ДВ, бр. 62 от 12 август 2011 г.)

- Нови материали и технологии.
- Културно-историческо наследство.
- Информационни и комуникационни технологии.

Непосредствено след дефинирането на тези приоритети, в Националната стратегия се декларира, че за изследвания в горепосочените области, имащи отношение към сигурността и отбраната, и особено в частта за нови материали и технологии, подкрепа ще се търси основно от министерствата на отбраната и вътрешните работи.¹⁴¹ Тази уговорка е направена при очевидно непознаване на съществуващите проблеми и на способността на МО и МВР да възлага и „да подкрепя“ научни изследвания. Чрез тази уговорка научните изследвания, свързани със сигурността и отбраната на практика се изключват от предметния обхват на Националната стратегия за развитие на научните изследвания 2020 и се оставят „на благоволение“ на МО и МВР.

Подобен е подходът и в новата Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ (ОПНОИР).¹⁴² Основополагащата философия на тази оперативна програма има структурни дефекти. На първо място, системата за тотален политически контрол от страна на министъра на образованието и науката има основна роля за провала на оперативната програма и е критикувана дори от Европейската комисия.¹⁴³ На второ място, ограничаването на ОПНОИР само до приложните изследвания противоречи на тенденциите в съвременната европейска наука, където границата между фундаментални и приложни изследвания вече е силно размита. Показателно е, че основен приоритет за Европейския съвет за научни изследвания (European Research Council) са именно „граничните изследвания“, при които няма строго разграничение между фундаментални и приложни изследвания.¹⁴⁴ Фокусът само върху приложни изследвания пренасочва цялата оперативна програма към създаване на т.нар. центрове за компетентност и центрове за върхови постижения. Така реално Оперативната програма е ориентирана изцяло към инвестиционни, а не към научноизследователски проекти. Трета структурна грешка е, че приоритетите за научни изследвания в Оперативната програма са заимствани изцяло от

¹⁴¹ Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020, с. 47.

¹⁴² Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ 2014 – 2020 (одобрена от Европейската комисия на 19 февруари 2015 г.).

¹⁴³ Вж.: Изявление на министъра на образованието и науката по повод писмо на ЕК за проблеми в ОП „Наука и образование за интелигентен растеж“, 10 февруари 2017 г. (достъпно на уебстраницата на МОН – <<http://minedu.government.bg/>>14.03.2017 г.).

¹⁴⁴ Вж. официалната уебстраница на Европейския съвет за научни изследвания на адрес: <<https://erc.europa.eu/about-erc/mission>> (достъпна на 14.03.2017).

приоритетите в Иновационната стратегия за интелигентна специализация. Това са, както следва:

- Мехатроника и чисти технологии.
- Информатика и ИКТ.
- Индустрия за здравословен живот и биотехнологии.
- Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии.

Научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната не са включени сред приоритетните области в Оперативната програма за наука и биха могли да имат само ограничено място в първите две приоритетни области (Мехатроника и ИКТ). Като цяло ОПНОИР е поредният пример за структурните дефекти в съществуващата система за политически контрол над науката в Република България.

Някои от причините за актуалното състояние и проблемите на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната са изложени в приетата през 2015 г. Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната.¹⁴⁵ Според анализа в Стратегията закриването на важни структури за научноизследователска дейност в системата на отбраната доведе до ниска резултатност и иновативност на научната и развойната дейност в сектора за сигурност и като цяло в страната.¹⁴⁶ Негативен ефект има и значителното съкращаване на предприятията от отбранителната индустрия след 1990 г., които бяха инвеститор и основен ползвател на научна продукция. Третият идентифициран проблем е премахването на централизираната структура за управление и координация на научноизследователската и производствената дейност в областта на сигурността и отбраната. Отчита се, че въпреки възможностите от членството на България в НАТО и ЕС, е налице ниска ефективност на международното сътрудничество в областта на изследванията и технологиите в сигурността и отбраната. Сериозен проблем е и освобождаването на значителен човешки научен ресурс, изграждан с десетилетия, и същевременно отсъствието на политика за формиране на млади учени и изследователи в областта на сигурността и отбраната. Друг основен проблем е разрушаване на значителна част и остаряване на материалната база за научно-приложна дейност и техно-

¹⁴⁵ Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната (приета с Протокол № 51.44 на Министерския съвет от 16 декември 2015 г.)

¹⁴⁶ Става въпрос за ликвидирането на военно-научните институти на Министерството на отбраната през 1999 г., което е обект на анализ в първа глава.

логии, както и неефективното ѝ използване в интерес на сигурността и отбраната на страната.

Проблемите на трансформацията и актуалното състояние на научните изследвания в сферата на отбраната са анализирани и от Валентин Радев.¹⁴⁷ Той изтъква следните проблеми на военнаучните изследвания:

- значително намаления щатен състав на военнаучните организации след реформите в периода 1999 – 2001 г.;
- набързо актуализираната и по тази причина несъвършена и усложнена нормативна база за изпълнение на научноизследователски проекти;
- неподходящи структурни преподчинявания на основни звена;
- непотърсена и слаба международна подкрепа на военнаучните организации;
- инцидентно участие в международни проекти и изследователски групи;
- трайна загуба на квалификация, основно поради откъсване от лабораторната база и неизграждане на нова;
- традиционно неприемане на тенденцията за превръщане на университетската наука в основен научноизследователски субект;
- отсъствие на ясно формулирани приоритети за военнаучните изследвания.

Иван Попов също изтъква негативния ефект от закриването на военнаучните институти през 1999 г. и съкращаването на около 650 военни учени.¹⁴⁸ Тези драстични съкращения водят до редица сложни проблеми в областта на научноизследователската дейност. Нарушена е съществуващата до промените стройна организация на научноизследователската дейност в Българската армия. Сведеният до минимум брой специалисти не дава възможност за разработване на висококачествени научни продукти. Попов оценява негативно ликвидирането на бившето Научно управление, чиято основна дейност до 1999 г. е организация и ръководство на научноизследователската дейност в Българската армия. Той също подчертава необходимостта от актуализиране

¹⁴⁷ Радев, Валентин. Проблеми на трансформацията на военнаучните изследвания – В: Сборник с доклади от Международната научна конференция „Балканите, НАТО, ЕС. Трансформация на системите за сигурност“ (София, 12 – 13 септември 2006 г.), София, Балкански форум по сигурността, 2007, с. 230 – 237.

¹⁴⁸ Попов, Иван. Състояние и перспективи на научноизследователската дейност в Българската Армия – Военен журнал, 2008, № 1, с. 39 – 45.

на нормативните документи и най-вече на приетия през 2004 г. Правилник за научноизследователската и развойна дейност в Министерството на отбраната и Българската армия. Важно е да се отбележи, че въпреки настъпилите сериозни промени в системата на научното осигуряване на Министерството на отбраната (създаването на Института по отбрана през 2009 г.) приетият през 2004 г. Правилник за НИРД все още не е изменен.

Показателна е и оценката на Венелин Георгиев, според когото в управлението на НИРД в отбраната съществуват истински „лабиринти“.¹⁴⁹ Той представя конкретни примери за грубо разминаване в изискванията и процедурите за планиране и провеждане на НИРД в Министерството на отбраната в различни вътрешноведомствени документи.

Сериозен проблем за осъществяването на научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната до декември 2015 г. е липсата на официално утвърдени приоритети за научни изследвания. По правило опитите за дефиниране на приоритети са спорадични, не са закрепени в нормативен акт и не се реализират на практика. В Бялата книга за отбраната от 2002 г. са формулирани пет основни приоритета за научни изследвания в поддръжка на отбранителната способност на страната¹⁵⁰:

- изследвания в областта на културологичните аспекти на сигурността и психо-физиологическата устойчивост на личния състав;
- изследвания в поддръжка на информационните системи и системите за командване, комуникация и контрол;
- изследвания в поддръжка на модернизацията на техниката и въоръжението;
- изследвания в областта на многофункционалните системи оръжия и боеприпаси;
- изследвания в областта на логистичното осигуряване на войските и силите.

Тези приоритети обаче остават само „на книга“ и не са реализирани чрез реални научноизследователски проекти от Министерство на отбраната. В този

¹⁴⁹ Georgiev, Venelin. Mazes in the Defence Research and Development Management Model – In: Policy and Models for R&D Management in Support of Defense Industrial Transformation (Conference Proceedings, Sofia 28 – 29 June 2007), Sofia, University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”, 2008, p. 132 – 139.

¹⁵⁰ Бяла книга за отбраната (приета с Решение на Министерския съвет на 4 април 2002 г.), София, Министерство на отбраната, 2002, с. 84.

период се лансира и тезата, че програмата „Войник на бъдещето“ трябва да бъде приоритетна научна програма в отбранителните изследвания.¹⁵¹

През 2004 г. по искане от зам.-генералния секретар на НАТО по инвестициите Министерството на отбраната подготвя списък на 20 дългосрочни приоритетни за България области за изследвания и технологии в интерес на отбраната. Списъкът не е публикуван официално и е слабо известен дори сред специалистите. Той не е бил обект на обществено обсъждане, а е формиран, чрез официална кореспонденция между заинтересованите институции.¹⁵² Този полуофициален списък също не е включен в нормативен акт и не може да бъде инструмент за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

През 2009 г. бе утвърден списък на теми за изследване и анализ в интерес на отбраната.¹⁵³ Този списък бе утвърден от зам.-министъра на отбраната, а не със заповед на министъра, което поставя под въпрос валидността му като общ административен акт. Той има по-скоро препоръчителен характер. Списъкът съдържа теми само от областта на социалните науки, като изобщо не покрива областта на техническите и инженерните науки. Списъкът е структуриран в три раздела:

I.Обща част: Стратегия за национална сигурност; Невоенни инструменти на външната политика.

II. Национална сигурност: Национални интереси на Република България; Среда на сигурност на Република България; Политики, стратегии и концепции за сигурност и отбрана.

III. Отбрана: Мениджмънт на сигурността и отбраната; Планиране на отбраната и развитие на въоръжените сили.

Утвърденият списък е структуриран в 95 теми и наподобява изпитен конспект за нуждите на Военна академия. Не е известно доколко тези теми за изследване и анализ са били обект на научноизследователска работа поне в рамките на Военната академия „Г. С. Раковски“.

¹⁵¹ Маринов, Георги. Войник на бъдещето – приоритетна научна програма – В: Военен журнал, 2002, № 2, с. 8 – 17.

¹⁵² Списъкът е приложен към Писмо Изх. № ЕФ 4085 / 19.12.2005 г. от директора на Дирекция „Политика по въоръженията и техниката“ – МО до председателя на БАН относно предложения за дългосрочни национални приоритетни области за изследвания и технологии в интерес на отбраната

¹⁵³ Списък на теми за изследване и анализ в интерес на отбраната (утвърден от зам.-министъра на отбраната, 30 ноември 2009 г.)

При управлението на служебното правителство през 2013 г. пък в публични изяви на служебния министър на отбраната бе заявен нов приоритет на отбранителната индустриална политика, иновациите и технологиите в отбраната – киберотбраната. Този приоритет не е закрепен в нормативен акт и не е реализиран в реалната политика на Министерството на отбраната.

Едва с приемането на Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната през декември 2015 г. вече съществуват официално утвърдени приоритети за научни изследвания в областта на сигурността и отбраната. Като приложение към Стратегията е утвърдена Концепция за приоритетни технологични области. В нея са дефинирани четири приоритетни области, както следва:

- Информационни и комуникационни технологии, сензори, радиолокация и радионавигация.
- Техника, въоръжение, боеприпаси и екипировка.
- Изследвания и технологии за ядрена, химическа, биологическа и радиационна защита и екология.
- Изследвания и технологии, свързани с ролята на човешкия фактор в сигурността и отбраната.

Като цяло утвърждаването на приоритетни области е положителна стъпка за развитието на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в Република България. Недостатък е ограниченото включване на изследвания от областта на социалните науки само в тесните рамки на изследванията, свързани с ролята на човешкия фактор. Не е ясно и по какви процедури и с какво финансиране ще се реализират посочените приоритети.

Друг съществен проблем на управлението е принизената роля на научните организации и на научната експертиза в процеса на вземане на решения в областта на националната сигурност и отбраната. Ведомствените научни организации имат подчинена позиция спрямо политическите ръководства в МО и МВР, което е пряк резултат от утвърдения модел, при който научните институции имат статут на „придатък“ на изпълнителната власт. Тази подчинена позиция личи особено ясно в процеса на възлагане на обществени поръчки, където научната експертиза би могла да вземе активно и равноправно участие. Научноизследователските организации могат да разработват техническите спецификации за обществени поръчки, а отделни учени могат да участват в комисиите за възлагане. Тези две наукоемки дейности представляват реална

научна поддръжка на отбранителната политика и политиката за сигурност на Република България.

Техническата спецификация е задължителен елемент от документацията в процедура за възлагане на обществена поръчка – както по реда на Закона за обществените поръчки¹⁵⁴ (чл. 30 и сл. от ЗОП), така и по реда на отменената Наредба за възлагане на специални обществени поръчки¹⁵⁵ (чл. 6, ал. 1, т. 6 от НВСОП). Техническата спецификация може да се определи като ценен научно-приложен продукт, който има важно значение за придобиването на стоки и услуги за нуждите на националната сигурност. Разработването на техническа спецификация изисква специални знания в областта на науката и техниката и представлява сложна наукоемка задача. В техническата спецификация възложителят определя изискванията към предмета на поръчката (стоки или услуги) и с нея на практика може да се ограничи кръга на потенциалните участници в процедурата за възлагане на обществената поръчка. Това важи с особена сила за специалните обществени поръчки, които са свързани с отбраната и сигурността на страната и най-често се възлагат от МО и МВР. В периода 2004 – 2013 г. за специалните обществени поръчки се прилагаха специфичните правила на Наредбата за възлагане на специални обществени поръчки, които в много по-голяма степен са непублични, непрозрачни и не отговарят на принципите за свободна и лоялна конкуренция.

Показателен за принизената роля на военно-научната експертиза при възлагането на специална обществена поръчка от МО е казусът с придобиването на бойни бронирани колесни машини (БТР) за нуждите на Сухопътните войски през 2007 г.¹⁵⁶ Техническата спецификация за тази специална обществена поръчка се разработва от Института за перспективни изследвания за отбраната (ИПИО) въз основа на изходно задание от Щаба на Сухопътните войски. Под силния натиск на тогавашен зам.-министър на отбраната техническата спецификация е променяна четири пъти, като изискванията към бойната машина постоянно са занижавани и нагаждани към продукт на конкретен изпъл-

¹⁵⁴ Закон за обществените поръчки (обн. ДВ, бр. 28 от 6 април 2004 г., посл. изм. ДВ, бр. 15 от 15 февруари 2013 г.)

¹⁵⁵ Наредба за възлагане на специални обществени поръчки (обн. ДВ, бр. 80 от 14 септември 2004 г., посл. изм. ДВ, бр. 7 от 23 януари 2007 г.)

¹⁵⁶ Казусът е описан детайлно в: Ангелов, Аню. Илюстративен анализ на решение за възлагане на специална обществена поръчка за доставка на бойни бронирани машини за Българската армия от гледна точка на прозрачността, отчетността и ефективността на процеса – В: Интегритет в отбраната: ефективно, прозрачно и отговорно управление, София, Фондация „Инициатива за Евро-атлантическо образование“, 2009, с. 215 – 239.

нител. В крайна сметка търгът на стойност 14 млн. лв. е спечелен от фирма, която доставя на необосновано висока цена вместо БТР бронирана охранителна машина от лек тип, която не съответства дори на занижените под натиск изисквания в техническата спецификация. Този пример, който не е единствен, ясно показва негативните страни на политическия контрол и подчинената роля на военно-научната експертиза. Примерът с тази опорочена специална обществена поръчка ясно показва значението на доброто управление на научните изследвания за подобряване процеса на вземане на решения, включително на решенията за доставки за нуждите на националната сигурност и отбраната.

Известен е само един случай, при който независим учен от гражданско висше училище е назначен от министъра на отбраната като външен наблюдател в работата на комисия за избор на изпълнител на обществена поръчка за нуждите на Министерството на отбраната. В своя доклад външният наблюдател изтъква, че много от проблемите, свързани с придобиването на въоръжение и техника всъщност произтичат от първоначалните задания.¹⁵⁷ В доклада се подкрепя идеята за участие на външни наблюдатели в процедури за избор на изпълнители на обществени поръчки за нуждите на МО с цел подобряване на прозрачността и отчетността. Този случай обаче остава прецедент в практиката на МО в областта на аквизицията. Нещо повече, по-късно същият учен е привикван в ДАНС за обяснения във връзка с процедурата за възлагане на обществена поръчка, в която е участвал.

6.2. Проблеми в нормативната уредба

Друг системен проблем на управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в Република България е липсата на адекватна нормативна уредба. Този проблем може да бъде анализиран на две равнища:

- проблеми в правната уредба на науката като цяло;
- проблеми в правната уредба на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Анализът на първото равнище води до няколко основни изводи. Действащото научно законодателство в Република България включва няколко основни нормативни акта:

¹⁵⁷ Доклад от доц. д-р Димитър Димитров, външен наблюдател в работата на комисия за избор на изпълнител на обществена поръчка за нуждите на Министерството на отбраната (4 декември 2009 г.)

- Закон за насърчаване на научните изследвания (ЗНИИ).
- Закон за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ).
- Закон за БАН.
- Закон за висшето образование.

Тези закони, заедно с някои подзаконовни актове оформят един самостоятелен подотрасъл на Специалната част на Административното право, който може да бъде наречен Научно-административно право. В ЗНИИ има опит да се дефинира система за управление на науката в България, включваща Министерския съвет, министъра на образованието и науката и Националния съвет за наука и иновации. Другият важен „научен“ закон – Законът за развитието на академичния състав¹⁵⁸ урежда процедурите за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности, а не процеса на научни изследвания. На практика ЗРАС регламентира процедури по издаване на особен вид административни актове. Съгласно чл. 32, ал. 1 от ЗРАС, всички актове на органите на висшите училища или на научната организация във връзка с придобиването на научна степен, или за заемането на академични длъжности по този закон могат да се обжалват пред съда по реда на Административнопроцесуалния кодекс. Разпоредбите на ЗРАС най-ясно демонстрират тясното преплитане на научната с административната дейност в България.

Действащото научно законодателство отразява формалния подход спрямо управлението на научните изследвания в Република България. При този подход формално се декларира, че научните изследвания са национален приоритет (чл. 2 от Закона за насърчаване на научните изследвания). От формална гледна точка съществува и орган за провеждане на национална политика в областта на научните изследвания – министърът на образованието и науката. Формално функционира Национален съвет за наука и иновации и формално е приет официален стратегически документ – Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020. При господството на формалния подход обаче не се създават условия за *реално* осъществяване на научни изследвания. Преобладаващата част от научната дейност се свежда до провеждане на административни процедури за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности. Същинската наука системно се маргинализира, тъй като е потенциално опасна за системата на политически контрол. Един от най-

¹⁵⁸ Закон за развитието на академичния състав в Република България (обн. ДВ, бр. 38 от 21 май 2010 г., посл. изм. ДВ, бр. 68 от 2 август 2013 г.)

важните международно-признати критерии за качество на научната продукция – публикациите в реферирани научни списания, изобщо не присъства в процедурите за академични длъжности по българския закон.

Анализът на второто равнище показва, че в действащото българско законодателство има твърде малко правни норми, регулиращи отбранителните научни изследвания. По правило правната уредба, доколкото я има, се съдържа в актове с по-нисък юридически ранг от закон. В Закона за отбраната и въоръжените сили (ЗОВС) има само една обща разпоредба, която се отнася до правомощията на министъра на отбраната в научната област. Съгласно чл. 26, т. 15 от ЗОВС министърът на отбраната осъществява общото ръководство на военното образование и на научната дейност и предлага създаването, преобразуването и закриването на военни академии, висши военни училища, факултети, филиали и институти към тях и на научни организации съгласувано с министъра на образованието и науката.¹⁵⁹ Важно е да се отбележи, че никъде в ЗОВС няма императивна разпоредба, че отбранителната политика или развитието на отбранителните способности се осъществяват с научна поддръжка и осигуряване. Отбранителните научни изследвания не присъстват в Закона за отбраната и въоръжените сили. В периода, когато се извършват най-значимите модернизационни проекти в Българската армия (2002 – 2009 г.) в нито един нормативен акт няма изрично изискване придобиването на ново въоръжение и техника да се осъществява с научно осигуряване и поддръжка.

През 2004 г. министърът на отбраната утвърждава Правилник № П-4/2004 г. за научноизследователската и развойната дейност в Министерството на отбраната и Българската армия.¹⁶⁰ Този правилник има твърде спорен характер. На първо място, правилникът е необнародван, което е в противоречие с разпоредбите на Закона за нормативните актове и с Административнопроцесуалния кодекс (АПК). Съгласно чл. 37, ал. 1 от Закона за нормативните актове, законите, постановленията на Министерския съвет и нормативните актове на министрите и на ръководителите на други ведомства се обнародват в „Държавен вестник“.¹⁶¹ Съгласно чл. 78, ал. 2 от АПК, нормативните административни актове, освен тези на общинските съвети, се обнародват в „Държавен вестник“.

¹⁵⁹ Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България (обн. ДВ, бр. 35 от 12 май 2009 г., посл. изм. ДВ, бр. 68 от 2 август 2013 г.)

¹⁶⁰ Правилник за научноизследователската и развойна дейност в Министерството на отбраната и Българската армия (необн., в сила от 1 януари 2005 г.)

¹⁶¹ Закон за нормативните актове (обн. ДВ, бр. 27 от 3 април 1973 г., посл. изм. ДВ, бр. 46 от 12 юни 2007 г.)

Необнародването на Правилника за НИРД в МО е съществено нарушение на административнопроизводствените правила и в случай, че нормативният акт бъде атакуван по надлежния ред пред Върховния административен съд той следва да бъде отменен като нищожен на основание чл. 146, т.3 от АПК.

На второ място, правилникът изобщо не е актуализиран и не съответства на сегашната структура на Министерството на отбраната. Така например сред участниците в НИРД в МО и БА изобщо не са посочени Институтът по отбрана и компетентната дирекция от специализираната администрация. Съгласно чл. 5, ал. 1 от правилника, научноизследователската и развойна дейност в МО и БА се изпълнява от Института за перспективни изследвания за отбраната към Военната академия „Г. С. Раковски“. Тази разпоредба не отговаря на реалностите след 2009 г., когато бе създаден Институтът по отбрана. Реално правилникът не се прилага, но не е отменен и създава допълнителен хаос в правната уредба на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната. Недостатъците на Правилник № П-4/2004 г. се осъзнават в МО; твърди се, че от 2015 г. е в ход вътрешна процедура за неговото преразглеждане, отмяна и изготвяне на нов нормативен акт, но към 2017 г. този процес все още не е завършил.¹⁶²

Показателна е и оценката на Иван Попов за реалното приложение на Правилника за НИРД.¹⁶³ Според него правилникът не се познава добре и не се спазват изискванията му за възлагане и сключване на договори за научноизследователски проекти. Той дава пример от 2005 г., когато въпреки две отрицателни становища от ИПИО по представените изходни задания, МО подписва договори с ХТМУ за разработване на два научни проекта – „Утилизация на барути“ и „Индивидуален защитен пакет на съвременния войник“.

Сравнително детайлна правна уредба с подзаконовни нормативни актове има за дейността на Института по отбрана и на компетентната дирекция (понастоящем – под името „Отбранителна аквизиция“). Компетенциите на Института по отбрана са уредени в Устройствения правилник на МО от 2009 г., с

¹⁶² Писмо изх.№ 13-00 – 3 27 / 29.04.2015 г. от постоянния секретар на отбраната до автора във връзка с предложение на основание чл.107 и сл. от Административнопроцесуалния кодекс за отмяна на Правилник № П – 4 /2004 г.

¹⁶³ Попов, Иван, Състояние и перспективи на научноизследователската дейност в Българската Армия – Военен журнал, 2008, № 1, с. 44.

който се създава института.¹⁶⁴ Правомощията на дирекция „Отбранителна аквизиция“ са уредени в последващи Устройствени правилници на МО.¹⁶⁵

При възлагането на свързани с отбраната научни изследвания от страна на Министерството на отбраната на външни организации се прилага Законът за обществените поръчки. Епизодично министърът на отбраната възлага научни изследвания на външни организации, като най-често се прилага предвидената в Закона за обществените поръчки процедура без публичен търг за проекти на стойност до 30 000 лв. Неизяснен остава въпросът по какви критерии се определя външната организация, на която се възлага съответния проект за научно изследване.

Значително по-развита е правната уредба на научните изследвания в системата на МВР. Дълбоките законови основания за научните изследвания, осъществявани от институтите на МВР се съдържат в Наказателно-процесуалния кодекс (НПК).¹⁶⁶ Научните изследвания имат много важна роля в доказването в наказателния процес. Експертизата е един от способите на доказване в наказателното производство, който изрично е предвиден в НПК (чл. 144-154). Съгласно чл. 144, ал. 1 НПК, когато за изясняване на някои обстоятелства по делото са необходими специални знания из областта на науката, изкуството или техниката, съдът или органът на досъдебното производство назначава експертиза. Експертизата се възлага на специалисти от съответната област на науката, изкуството или техниката. След като извърши необходимите изследвания, вещото лице съставя писмено експертно заключение. Разпоредбите за експертизата в НПК са основното законово основание за научноизследователската дейност в МВР и са ясно доказателство за значението на нормативната регулация на научните изследвания. Въпросът за управлението на научните организации в системата на МВР също е разработен значително по-детайлно в сравнение с уредбата в ЗОВС.

Като цяло правната уредба за осъществяване на научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е слабо развита и има редица недостатъци, особено по отношение провеждането на отбранителни научни изследвания.

¹⁶⁴ Постановление на Министерския съвет № 140 от 4 юни 2009 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерство на отбраната (обн. ДВ, бр. 44 от 12 юни 2009 г.)

¹⁶⁵ Устройствен правилник на Министерството на отбраната (приет с ПМС № 5 от 21 януари 2014, обн., ДВ, бр. 8 от 21 април 2014).

¹⁶⁶ Наказателно-процесуален кодекс (обн. ДВ, бр. 85 от 25 октомври 2005 г., посл.изм. ДВ, бр. 71 от 13 август 2013 г.).

Един от съществените проблеми на управлението е и липсата на ефективни механизми за внедряване на научните разработки в областта на националната сигурност. Този проблем се отнася както за фундаменталните изследвания, така и за научно-приложните изследвания. Както отбелязва Ангел БалеВСки през далечната 1984 г., науката, колкото и да е настойчива, сама едностранно не е в състояние да навлезе в практиката. Науката влиза само през отворени врати.¹⁶⁷ При съществуващия феодален начин на производство на научните изследвания връзката с потребителите от сектора за сигурност е затруднена, дори за научните организации в системата на МВР и МО. Същевременно, липсват механизми и за внедряване на технологични разработки на публични научни организации в частния сектор.

Съществен проблем на управлението продължава да бъде и значителното присъствие на служители и доносници на специалните служби в публичните организации за научни изследвания в областта на сигурността и отбраната. Показателен е случаят с оперативния работник на обществени начала (ОРОН) от Държавна сигурност с псевдоним „Кисимов“, който през 2007 г. става зам.-декан по международната дейност и специалност „Международни отношения“ в Юридическия факултет на Софийския университет.¹⁶⁸ С водещата роля на „Кисимов“ Катедра „Международно право и международни отношения“ (МПМО) на СУ се превръща в постоянен източник на скандали за източване на пари от университета.¹⁶⁹ Така заради личния интерес на един „оперативен професор“ настъпва пълна деградация на науката за международните отношения в Юридическия факултет на Софийския университет. Неслучайно най-старият и най-голям български университет не участва в нито един международен научноизследователски проект в областта на сигурността, за разлика например от Русенския университет.

¹⁶⁷ БалеВСки, Ангел. Ролята на науката и БАН в решаването на задачите на Научно-техническият прогрес в НР България – В: Наука – производителност на труда – качество (научно-практическа конференция на в. „Работническо дело“, София – 1984), София, Партиздат, 1984, с. 19 – 20.

¹⁶⁸ Вж.: Решение № 327 /14.03.2012 г. на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия.

¹⁶⁹ Вж.: Корупция обрича Правния факултет в СУ на разпад – Атака, 18 май 2010 г.

6.3. Проблеми на международното научно сътрудничество

Други системни проблеми са липсата на целенасочено държавно управление на международното научно-технологично сътрудничество в областта на националната сигурност и отбраната, както и неадекватното осигуряване на заинтересованите български организации с актуална чуждестранна научно-технологична информация. Понастоящем в България няма компетентен държавен орган за осъществяване на международното научно-технологично сътрудничество в областта на сигурността и отбраната. Международната дейност в тази област се осъществява хаотично от Министерството на отбраната, Министерството на образованието и науката и Министерството на външните работи. Липсва каквато и да е правна уредба за определяне националните представители и лицата за контакт на Република България в Организацията на НАТО за наука и технологии и в нейните панели, в Научния комитет на НАТО, в Европейската агенция по отбрана, в тематичните области „Сигурност“ и „Космос“ на Рамковите програми на ЕС, в Консорциума на военните академии и институтите за сигурност по програмата на НАТО „Партньорство за мир“. Това са изключително важни международни структури, където се обменя най-актуалната научна и технологична информация. Понастоящем определянето на българските представители в тези структури става без ясни критерии и отговорности. Най-често българските представители и лица за контакт изпълняват тази дейност по съвместителство, без трудово възнаграждение и, съответно, без да имат трудовоправно задължение за добросъвестно изпълнение на работата. Като резултат от този порочен кадрови подход заинтересованите български организации най-често не получават информация за проведени заседания на съответните международни структури. В някои от международните институции, като например в Европейската агенция по отбрана участието на страната ни е напълно формално. Не е известно досега да е определяно национално лице за контакт на Република България с Европейската агенция по отбрана по въпросите на науката и технологиите.

Неефективното управление на международната дейност е една от важните причини за това, че български научноизследователски организации имат ограничени успехи в значими международни проекти на НАТО и ЕС. По правило постигнатите успехи, доколкото ги има, са резултат от инициативността на съответното научно звено и ръководител, а не от подкрепа на държавен орган.

По отношение на информационното осигуряване няма данни понастоящем някоя от двете разузнавателни служби на Република България да осъществява разузнавателна дейност в областта на научните изследвания и технологиите в сигурността и отбраната. След закриването на Научно-техническото разузнаване, включително на Направление „В“ (военни технологии) на НТР и трансформацията на Първо главно управление на Държавна сигурност в Национална разузнавателна служба това линейно направление не се осигурява в цивилното разузнаване (Държавна агенция „Разузнаване“ от ноември 2015 г.). Известно е, че през социалистическия период във военното разузнаване (Разузнавателно управление на Министерството на народната отбрана – РУМНО) се е извършвала активна разузнавателна дейност по това направление от Отдел „Военнотехническа информация“, който е обслужвал българската отбранителна индустрия. Липсват официални данни за това, доколко след трансформацията на РУМНО в Служба „Военна информация“ военното разузнаване продължава да осъществява разузнавателна дейност по това направление. Осигуряването на военна научно-технологична информация не е сред приоритетите на Служба „Военна информация“, публикувани на официалния сайт на службата.¹⁷⁰ Практиката показва, че осигуряването на заинтересованите български организации с актуална научно-технологична информация се осъществява в ограничена степен от самите организации чрез открити източници – най-често посредством интернет. В този смисъл разузнавателната дейност на практика отсъства като елемент от държавното управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната.

Друг съществен проблем, свързан с международното научно-технологично сътрудничество в тази специална област, е намаляващият научен потенциал в областта на националната сигурност и отбраната. Много малък е броят на учените и научните колективи, които създават конкурентоспособни научни продукти на международния пазар. С малки изключения българските научни организации имат ниска конкурентоспособност на международния пазар на научни изследвания и технологии в областта на сигурността и отбраната. Липсват достатъчно качествени научни и технологични продукти, които да представляват интерес напр. за Европейската агенция по отбрана или за Организацията на НАТО за наука и технологии. Показателно е, че понастоящем има само един заявен европейски патент в областта на сигурността от българ-

¹⁷⁰ Вж.: Официална страница на Служба „Военна информация“ на адрес: <<http://dis.mod.bg/>>.

ска публична научна организация. Съществен проблем са и недостатъчните международни контакти на повечето български научни организации с водещи играчи на международния пазар.

Като резултат от посочените системни проблеми се наблюдава негативна тенденция в научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Както се отбелязва в един анализ, България се превърна в треторазрядна страна, която няма възможностите да развива самостоятелно научни изследвания и технологии, а само консумира научноизследователски продукти в областта на сигурността и отбраната.¹⁷¹ Нещо повече, системните проблеми в държавното управление предизвикват постоянна емиграция на български учени и на млади хора с научен потенциал в областта на сигурността към университети и научни центрове в Западна Европа и САЩ. Обективно погледнато членството на България в ЕС всъщност улеснява процеса на „изтичане на мозъци“ в условията на разпад на националната държава. Фалшивият евро-атлантизъм, зад който прозират съветската доктрина за ограничения суверенитет и патологичната лакомия за власт на политическата класа имат катастрофални последици за българската наука за сигурност. Като цяло съществуващите системни проблеми ясно показват необходимостта от реализиране на концептуален модел за добро управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в интерес на българската нация.

¹⁷¹ Програма за управление на Българската академия на науките 2012 – 2016 г. на акад. проф. д-мн Стефан Додунеков, София, май 2012, с. 36 – 37.

Седма глава

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА УПРАВЛЕНИЕТО

Основна задача в настоящата глава е да се изследват възможностите за подобряване управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Тази основна задача е декомпозирана на две взаимосвързани подзадачи. На първо място, следва да се направи кратък преглед и анализ на съществуващите школи и подходи в теориите за управлението, които са приложими към научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Втората подзадача е да се извърши преглед и анализ на предлаганите след 1998 г. в Република България модели за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

7.1. Школи и подходи в теориите за управлението, приложими към научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор

Съществува голямо многообразие от теоретични школи и подходи в науката за управлението. През първата половина на ХХ в. се обособяват и развиват три управленски школи: класическа школа, школа за човешките отношения и школа за организационното поведение.¹⁷² Класическата школа обединява научната, административната и бюрократичната теория за управление. Основна идея в теорията за научното управление е, че е необходимо прилагането на научен подход при управлението на труда на работниците. Според научната теория за управлението задоволяването на човешките потребности в процеса на управление е фактор за повишаване на ефективността на производството. В този контекст особено значение се отдава на допълнителното заплащане на работниците, а не на принудата от страна на ръководителите. Принципите за ефективност, рационалност и продуктивност в теорията за научното управление намират приложение не само в частния, но и в публичния сектор.

¹⁷²Христов, Христо. Нови подходи в управлението на публичния сектор, София, УИ „Стопанство“, 2005, с. 46 – 57.

Административната школа в управлението се фокусира върху основните управленски функции, които ръководителите трябва да изпълняват, като планиране, организация, ръководство, контрол и делегиране на правомощия. Авторите от тази школа изтъкват значението на управленските функции за ефективността на организациите. Административната школа доказва, че администрация има навсякъде, независимо от вида на организациите – публични, частни, стопански, неправителствени и дори престъпни. Школата на административното управление изиграва важна роля за реорганизацията на държавното управление в САЩ в средата на XX в. Важен принос на административната школа е формулирането на основните принципи на административното управление. Административната школа в управлението е тясно свързана с административното право като основен публичноправен отрасъл.

Бюрократичната теория е насочена към изясняване същността на организациите и структурите на властта. В рамките на тази теоретична школа бюрокрацията се разглежда като социално явление със специфични характеристики: формална йерархия, система от правила, инструкции, стандарти и др. Един недостатъчно изследван проблем в бюрократичната теория е проблемът за научната бюрокрация като особен вид бюрокрация.

Школата за човешките отношения поставя акцент върху значението на човешкия фактор и на социалнопсихологическите фактори за ефективността на организациите. При този подход приоритетно се изследва влиянието на мотивационните фактори върху производителността на труда. Един от основните изводи е, че в процеса на взаимодействие между хората в организацията съществуват силни групови мотивационни фактори.

Школата за организационното поведение изследва междуличностните отношения в организацията. От особено значение са социалните и психологическите взаимодействия, механизмите на мотивацията за труд на работниците и служителите, характера на властта и авторитета на ръководителите. Представителите на тази школа разглеждат организацията не само като организационно-техническа, но и като социална система, чийто успех зависи от правилното съчетаване на формалната и неформалната структура. Те разкриват и зависимостта между ефективността на производството и удовлетвореността на работниците и служителите от труда.

С оглед предмета на изследване от особено значение са школите и подходите в рамките на стратегическия мениджмънт. Както отбелязва Стефан Христов, стратегическият мениджмънт представлява управленска наука, която се

занимава с изработването на организационни стратегии за ефикасно справяне със съвременните предизвикателства.¹⁷³ Стратегическият мениджмънт се разглежда като наука и изкуство. Той притежава следните отличителни черти: ориентация към бъдещето, целенасочено мислене, интензивност, препоръки за действие и наличие на способности. Теорията за стратегическия мениджмънт се развива от 60-те години на ХХ в. и за неин основоположник се счита Игор Ансоф.¹⁷⁴ Първоначално изследователският интерес е насочен към корпоративните стратегии, но постепенно стратегическият мениджмънт започва да се прилага и в публичния сектор.

Редица изследователи подчертават значението на стратегическия мениджмънт в публичния сектор.¹⁷⁵ Стратегическият мениджмънт се разглежда като основополагаща концепция за ефективното функциониране на публичната администрация. Постепенно се оформя и специална школа на стратегическия мениджмънт в публичния сектор (*public management school*). Според този теоретичен подход стратегическият мениджмънт в публичния сектор не е идентичен със стратегическия мениджмънт в частния сектор, въпреки наличието на някои общи идеи на по-високо ниво на абстракция.¹⁷⁶ При този подход стратегическият мениджмънт в публичния сектор се обвързва с концепцията за т.нар. стратегическа държава (*strategic state*), при която е налице стратегическо целеполагане на политиките.

Един от водещите изследователи в областта на стратегическия мениджмънт в публичния сектор е Марк Мур, преподавател в Школата по управление „Джон Кенеди“ към Университета в Харвард, САЩ. Той е автор на концепцията за публичната ценност, която е доразвитие на идеята за публичното благо. Според тази концепция стратегическият мениджмънт в публичния сектор е насочен към създаването на публични ценности.¹⁷⁷ С термина „публична ценност“ се обозначава добавената стойност, която дадена публична организация дава на обществото. Публичната ценност в публичния сектор е аналогична на печалбата за акционерите в частния сектор. Концепцията се илюстрира с т.нар.

¹⁷³ Христов, Стефан. Стратегически мениджмънт, София, УИ „Стопанство“, 2009, с. 9.

¹⁷⁴ Вж.: Ansoff, H. Igor. Strategic Management, Palgrave Macmillan UK, 2007.

¹⁷⁵ Вж. напр.: Poister, Theodore, Gregory Streib. Strategic Management in the Public Sector: Concepts, Models and Processes – In: *Public Productivity & Management Review* Vol. 22, No. 3 (Mar., 1999), pp. 308 – 325.

¹⁷⁶ Joyce, Paul. Strategic Management in the Public Sector, Routledge, London and New York, 2015, p. 3.

¹⁷⁷ Moore, Mark. Creating Public Value: Strategic Management in Government, Harvard University Press, 1997.

стратегически триъгълник на управлението в публичния сектор. Стратегическият триъгълник включва три базисни елемента:

- Публичната ценност, която се създава от публичната организация.
- Източници на легитимност и поддръжка, включително необходимите ресурси.
- Оперативни способности за постигане на желаните резултати.

Други изследователи дефинират четири основни модела за стратегически мениджмънт в публичния сектор.¹⁷⁸ Това са, както следва:

- Класически модел на планиране.
- Бизнес модел за стратегически мениджмънт.
- Визионерски модел за стратегическо планиране.
- Модел, базиран на прогнозиране.

При класическия модел публичните организации периодично осъществяват стратегическо планиране чрез приемане на основополагащ стратегически документ. Подобни стратегически планове се разработват от всички федерални агенции в САЩ. В плановете се включват мисията на организацията, стратегическите цели и ресурсите. Същностен елемент при този модел е оценката на изпълнението на задачите. Недостатък при този модел е, че стратегическите документи сами по себе си не могат да гарантират ефективно изпълнение на управленските функции.

При бизнес модела основната идея е публичните организации да се управляват като стопански организации (фирми). Стремещт е чрез прилагане на бизнес модела да се намалят публичните разходи и да се установят сродни на пазарните отношения. При този модел потребителите на публични блага се третират като клиенти. Този модел се счита за подходящ за общински администрации.

При визионерския модел се дефинира желаното дългосрочно състояние на публичната услуга и действията, необходими за достигане на това състояние. При този модел се акцентира върху ценностите на публичната организация и тяхното разпространение сред служителите.

При прогностичния модел чрез използване на стратегическо разузнаване публичната организация се насочва в определена стратегическа посока. При този модел се отделя специално внимание на изграждането на способности за постигането на стратегическите цели.

¹⁷⁸ Joyce, Paul. Strategic Management for the Public Services, Buckingham and Philadelphia, Open University Press, 1999, pp. 6 – 10.

Важно е да се подчертае, че посочените модели не съществуват в идеален, „чист“ вид. В реалната обществена практика има припокриване между някои от моделите и трансформация на един модел в друг съобразно конкретните социално-икономически и политически условия.

С оглед предмета на изследването важно значение имат и договорните теории за държавното управление, които се базират на теорията за общественния договор. Теорията за общественния договор е свързана с научните революции през XVII – XVIII в. и е създадена от основоположници на политическите науки, като Томас Хобс, Джон Лок и Жан-Жак Русо. Според договорната теория възникването на държавата и на политическата власт е резултат от обществен договор между гражданите, с който те се съгласяват да живеят съвместно и приемат съществуването на политическа власт (суверен, крал, правителство). От една страна, общественият договор е фундаменталният източник на държавната власт. От друга страна, общественият договор може да се разглежда и като източник на общото (публичното) благо. Връзката на теорията за общественния договор с публичното благо личи особено ясно при Джон Лок, който съзнателно използва термина *Commonwealth* (букв. общо благосъстояние), за да обозначи държавата. Накратко, чрез договорната теория се търси теоретично обяснение за съществуването на държавата и политическата власт. Договорът, т.е. съгласието между гражданите, се разглежда като необходимо условие за държавното управление. Някои от теоретичните на общественния договор, като например Лок дори извеждат от тази теория правото на гражданите на бунт срещу политическата власт в случай, че властта започне да нарушава техните интереси.¹⁷⁹ В този случай общественият договор се прекратява. Според интерпретацията на Русо всички хора са свободни и равни, като легитимна е само тази власт, която се основава на съгласието на гражданите.¹⁸⁰ Гражданите и политическата власт (суверенът) имат насрещни задължения – суверенът има задължение да осигурява публични блага за гражданите, а гражданите имат задължение да допринасят за общото публично благо.

Договорните теории имат значение за постигане целта на изследването в два аспекта. На първо място, теорията за общественния договор обяснява необходимостта от държавно управление с оглед осигуряването на публични блага за гражданите. На второ място, при тази теория фокусът е върху съгласието между гражданите като обект на управление и политическата власт като

¹⁷⁹ Лок, Джон. Два трактата за управлението, София, Гал-Ико, 1996.

¹⁸⁰ Русо, Жан-Жак. За общественния договор, София, Лик, 1996.

субект на управление. С оглед специфичните характеристики на научните изследвания като свободен творчески процес, именно съгласието, а не принудата, може да се разглежда като подходяща основа на управленското взаимоотношение.

Подход за програмно и проектно управление. Опитът в САЩ

Един от най-динамично развиващите се подходи в съвременната наука за управлението е подходът за програмно и проектно управление. Програмното и проектното управление са тясно взаимосвързани. Програмата се дефинира като набор от свързани проекти, които се управляват по координиран начин за постигане на ползи и степен на контрол, които не са възможни, ако проектите се управляват индивидуално.¹⁸¹ Програмното управление представлява метод за разпределение и управление на ресурсите, насочени към постигане на съвкупност от цели.¹⁸² Програмата включва съвкупност от проекти, насочени към постигане на определена цел или цели. При програмното и проектно управление отделните проекти са съставни елементи на програмата и на общия управленски процес, насочван към постигането на зададените стратегически цели.

Програмно-проектното управление се оценява като модерен метод за разрешаване на сложни организационни проблеми.¹⁸³ Формиращата се теория на програмното и проектно управление се основава на две научни традиции. От една страна, това е традицията в инженерните науки и приложната математика, която акцентира върху планиращите техники при управлението на проекти. От друга страна, това е традицията в социалните науки, която изследва основно организационните и поведенчески аспекти на проектните организации. През последните години се правят стъпки в посока обосноваване на специална теория за програмното и проектно управление с методите на философията на науката.¹⁸⁴

Програмното управление има особено значение за управлението на научните изследвания в контекста на теорията на Имре Лакатош за научноиз-

¹⁸¹ The Standard for Programme Management, Pennsylvania: Project Management Institute, Inc., 2006, p.13.

¹⁸² Цветков, Цветан. Иновации и инвестиции в отбраната, София, УИ „Стопанство“, 2005, с. 97.

¹⁸³ Söderlund, Jonas. Building Theories of Project Management: past research, questions for the future, In: International Journal of Project Management, 2004, no.22, pp. 183 – 191.

¹⁸⁴ Frame, Davidson. Philosophy of project management: lessons from the philosophy of science – In: Project Management Journal, 2016, June.

следователските програми.¹⁸⁵ Изхождайки от системния характер на научното познание Лакатош разглежда развитието на науката като смяна на поредица свързани научноизследователски програми. Научната програма се състои от методологически правила, като някои от тях показват кои изследователски пътища да се избягват, а други насочват кои пътища да се следват. Един класически пример за успешна научноизследователска програма е теорията на Нютон за гравитацията.¹⁸⁶ Научноизследователските програми имат решаващо значение за развитието на науката и за нарастването на знанието. Според Лакатош само научноизследователските програми осигуряват формирането на „зряла наука“.

От историческа гледна точка подходът за програмно и проектно управление на научните изследвания се прилага системно за първи път в САЩ по време на Втората световна война тъкмо в областта на технологиите за нуждите на отбраната. Това става в рамките на научноизследователския проект „Манхатън“ (1939 – 1946 г.), в резултат на който се създава първото в света ядрено оръжие и се постига решаващо технологично предимство за САЩ в хода на военните действия.

След Втората световна война в САЩ се изгражда огромна по мащаб и сложност научна система, при която множество организации от федералното правителство осъществяват програмно и проектно управление на научните изследвания. Към президентската институция функционират Офис за научна и технологична политика и Национален съвет за наука и технологии. Всеки американски президент задължително назначава учени и изследователи във федералното правителство, т.е. на най-високо политическо ниво и те участват пряко в процеса на вземане на политически решения.¹⁸⁷ В американския Конгрес има няколко комитета, които осъществяват парламентарен контрол над научната политика, като най-важна роля има Комитетът за наука и технологии. Програмното и проектно управление на научните изследвания в САЩ се осъществява от множество федерални агенции, съобразно тяхната компетентност.

¹⁸⁵ Lakatos, Imre. Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes – In: I. Lakatos and A. Musgrave (eds.) *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press, 1970

¹⁸⁶ Lakatos, Imr. *Цит. съч.*, с. 133.

¹⁸⁷ *Science and Technology in the National Interest. The Presidential Appointment Process*, National Academy Press: Washington D.C., 2000.

Основите на американската научна политика са дефинирани от Ваневар Буш, директор на Офиса за научни изследвания и развойна дейност при президента на САЩ в края на Втората световна война. В своя доклад от 1945 г. Буш подчертава, че САЩ трябва да има три основни национални приоритета за научни изследвания – национална сигурност, здравеопазване и икономика.¹⁸⁸ Той специално изтъква ролята на цивилните учени и техния принос в отбранителните научни изследвания. Според доклада на Буш научни изследвания в областта на националната сигурност трябва да се извършват както пряко под контрола на Въоръжените сили, така и от цивилни учени под ръководството на цивилна организация, която да работи в тясно сътрудничество с Въоръжените сили, но да получава финансиране директно от Конгреса на САЩ. Като цяло в доклада се препоръчва прилагането на дългосрочни научноизследователски програми и създаването на нова федерална агенция за тяхното управление. В резултат от препоръките на Буш през 1950 г. Конгресът на САЩ създава Националната научна фондация (*National Science Foundation – NSF*) като независима федерална агенция, чиито основни цели са: „да подпомага научния прогрес, да укрепва националното здраве, просперитет и благосъстояние; и да осигурява националната отбрана“.¹⁸⁹ Националната научна фондация е основната държавна институция в САЩ, която финансира научни проекти на конкурсен принцип.

Научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в САЩ не само се декларират като национален приоритет в основополагащи документи, а представляват реален бюджетен приоритет. Публичните разходи за НИРД в областта на националната сигурност и отбраната в САЩ съставляват около 55 % (т.е. повече от половината) от съвкупните публични разходи за НИРД в страната, като тенденцията е възходяща.¹⁹⁰

Важна особеност на програмното управление на науката в САЩ е стремежът за интегриране на науката и политиката при запазване на независимостта на научните изследвания, финансирани с публични средства. Най-яркият пример за интегриране на науката и политиката, особено в областта на националната сигурност, е създаденият през 1957 г. от президента на САЩ Дуайт Айзенхауер Президентски научно-консултативен съвет (*President's Science*

¹⁸⁸ Bush, Vannevar. *Science – The Endless Frontier (A Report to the President)*, US Government Printing Office, Washington, 1945.

¹⁸⁹ Вж.: Официалната уебстраница на NSF на адрес: <<http://www.nsf.gov/>>.

¹⁹⁰ James, Andrew. *US Defense R&D Spending: An Analysis of the Impacts (final report)*, PREST, University of Manchester, 2004, p.10.

Advisory Committee – PSAC).¹⁹¹ Президентският научен съвет е ключова институция, която осигурява взаимодействието между най-висшето политическо ръководство и научната общност. В този Съвет се формулират приоритетите на научната политика в САЩ, особено в областта на националната сигурност, и в резултат от неговите решения се осигурява публично финансиране на научните изследвания.

От друга страна, още при създаването на Съвета президентът Айзенхауер изтъква, че науката не бива да бъде поставяна под политическа власт.¹⁹² Независимостта на научните изследвания в САЩ се разглежда като висша ценност, а независимата наука като институция.¹⁹³ Всеки опит на политически и административни органи, както и на корпорации да въздействат върху научните изследвания се счита за недопустим.

С оглед предмета на изследване особен интерес представлява програмното и проектно управление, което се реализира от една от най-авторитетните американски научноизследователски институции в областта на сигурността – корпорацията RAND (*Research and Development Corporation*). Корпорацията RAND е създадена през 1948 г. като независима научноизследователска организация, която следва да осигурява научна поддръжка на отбранителната политика и политиката за сигурност на САЩ.¹⁹⁴ Една от първоначалните цели на създателите на RAND е да бъдат привлечени цивилни учени и изследователи за нуждите на Въоръжените сили. Учени от RAND участват в създаването на някои от основните американски научни и технологични постижения в областта на националната сигурност и отбраната, като напр. сателити, компютърно програмиране, изкуствен интелект, моделиране и симулации, системен анализ и др. От една страна, корпорацията функционира като мощен мозъчен тръст (*think tank*). От друга страна, с подкрепата на федералното правителство и на частни фондации RAND създава собствени научноизследователски програми. Чрез метода на програмното и проектно управление корпорацията RAND организира научните изследвания в три много важни публични научни организации (*Federally Funded R&D Centres*) в областта на сигурността и отбраната:

¹⁹¹ Wang, Zuoyue. In *Sputnik's Shadow: The President's Science Advisory Committee and Cold War America*, Rutgers University Press, 2008.

¹⁹² Wang, Z. *Цит. съч.*, с. 1.

¹⁹³ Hornstein, Donald, *Accounting for Science: The Independence of Public Research in the New Subterranean Administrative Law* – In: *Law and Contemporary Problems*, 2003, Vol. 66, pp. 226 – 246.

¹⁹⁴ Вж.: Официалната уебстраница на корпорация RAND на адрес: <<http://www.rand.org>>.

- Научноизследователският институт по национална отбрана, който се финансира от Министерството на отбраната на САЩ.
- Центърът за отбранителни изследвания „Аройо“, който се финансира от Въоръжените сили на САЩ.
- Проект „Военновъздушни сили“, който се финансира от Военновъздушните сили на САЩ.

В този смисъл корпорацията RAND е един от най-ярките примери за успешно прилагане на подхода за програмно и проектно управление към научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор.

Изводи от прегледа

Прегледът на основните школи и подходи в теориите за управлението показва, че има няколко теоретични школи и подходи, които могат да бъдат използвани за разработване на концептуален модел за добро управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. На първо място, школата на стратегическия мениджмънт в публичния сектор дава възможност за стратегическо целеполагане на научната политика, свързана с националната сигурност и отбраната в публичния сектор. На второ място, договорните теории за управлението задават принципно новата „договорна“ основа на взаимоотношенията между публичната власт, публичните научни организации и българската нация. На трето място, специално внимание заслужава подходът за програмно и проектно управление, който успешно е прилаган именно в областта на управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Чрез съчетаване на елементи от посочените управленски школи и подходи може да бъде разработен концептуалния модел за управление, който е основна цел на изследването.

7.2. Преглед и анализ на модели за управление, разработвани в България след 1998 г.

Разработваните след 1998 г. модели за управление имат различна степен на зрялост и ниво на теоретична абстракция. Някои от моделите частично са реализирани в практиката, което дава възможност за оценка на последиците от прилагането им по метода поуки от практиката (*lessons learned*). Други

модели изобщо не са прилагани, но имат научна стойност с оглед изследване възможностите за усъвършенстване на управлението.

Модел за управление на НИРД в поддръжка на отбранителната индустрия

В периода 2006 – 2009 г. в рамките на международен проект SfP 982063 по програмата на НАТО „Наука за мир“ е разработен модел за управление на НИРД в поддръжка на отбранителната индустрия.¹⁹⁵ В структурата на модела са включени концептуален модел и модел на основните процеси в управлението на НИРД. В сърцевината на модела са иновационните проекти и идеята за отбранителната иновационна система.

Предлаганият концептуален модел има седем основни характеристики:

- Пазарна ориентация на иноваторите.
- Паралелно продуктово и технологично обновяване.
- Стратегическа насоченост на иновационния процес.
- Технологично сътрудничество.
- Програмно управление на ресурсите за иновации.
- Управление на иновационни проекти.
- Портфолийно управление на иновационните проекти.

Моделът на основните процеси в управлението на НИРД включва следните елементи:

- Отбранителна аквизиция (развитие на въоръженията).
- Разработване на стратегия за отбранителната научноизследователска и развойна дейност.
- Определяне на потребностите от иновации на основата на необходимите оперативни способности.
- Програмно управление на иновационните фондове.
- Разработване, управление, оценка и подбор на иновационни проекти.
- Управление на риска при иновационните проекти и отбранителните програми.
- Управление на договорите.

¹⁹⁵ Tsvetkov, Tsvetan, The Bulgarian Model for R&D Management in Support of Defence Industry – In: Security and Defence R&D Management: Policy, Concept and Models (Conference Proceedings, 29 – 30 May 2008, Varna), Sofia: Avangard Prima, 2009, pp.103 – 117

Разработеният модел е важен теоретичен принос в усилията за формулиране на български модел за управление на отбранителните научни изследвания. Същевременно поради рамките на проект SfP 982063 моделът е ориентиран основно към подпомагане на предприятията от отбранителната индустрия, които след извършената приватизация попадат основно в частния сектор. Степента на абстракция на модела е твърде висока, което обективно ограничава научно-приложната му стойност. Приложението на модела би могло да се осъществи след доразвиване на организационните му измерения, разработване на солидна нормативна база и реално изграждане на отбранителна иновационна система в Министерството на отбраната.

Интерес представлява и анализът на Димитър Димитров относно управлението на НИРД в отбранителната промишленост.¹⁹⁶ Той отчита факта, че почти всички предприятия от отбранителната индустрия вече са приватизирани, като държавни са само ВМЗ-Сопот и „ТЕРЕМ“ ЕАД. Димитров изтъква, че понастоящем държавата в много голяма степен е дистанцирана от процеса на управление на НИРД в предприятията от отбранителната индустрия, което има пряка връзка с намаляване на наличния научен потенциал. Ето защо той предлага известна централизация на управлението на научноизследователската дейност, като се имат предвид ограничените ресурси и обективното свиване на отбранителното производство и потребление.

Модел с Научно-координационен съвет по сигурност и отбрана

През 2008 г. в рамките на изследователски проект на сдружение „Джордж Маршал – България“ е разработена визия за развитие на изследванията по сигурността и модел за оценка, избор и управление на научни проекти в сигурността и отбраната.¹⁹⁷ В модела се предвижда създаване на Научно-координационен съвет (НКС) по сигурност и отбрана, който следва да координира научните изследвания в тази предметна област при тясно взаимодействие с министерствата от т.нар. интегриран сектор за сигурност (МО, МВР, Министерство на външните работи и съществуващото по това време Министерство на извънредните ситуации). Предлага се НКС да има собствен бюджет (делегиран от изследователските бюджети на ведомствата от сектора за сигурност),

¹⁹⁶ Димитров, Димитър. Приватизацията на отбранителната промишленост в Източна Европа и българските възможности – Икономически алтернативи, 2005, № 4.

¹⁹⁷ Шаламанов, Велизар и др. Изследванията по сигурността и управлението на промяната в сектора за сигурност. Примерът на България в периода 1999 – 2008, София, Сдружение „Джордж Маршал“ – България, 2008, с. 15, 112 – 114.

да се състои от представители на всички ведомства и специалисти от академичния и неправителствения сектор. Дейността на НКС ще се координира от Министерство на образованието и науката (МОН). Успоредно с това се предлага и създаването на българска Национална програма за изследвания по сигурността по подобие на тематична област „Сигурност“ в Седмата рамкова програма на ЕС.

Основно предимство на предлагания модел е, че се подчертава връзката между науката и доброто управление в сектора за сигурност. Освен това в модела за управление са включени всички министерства от сектора за сигурност, а не само Министерството на отбраната. Съществен недостатък на предлагания модел е, че не се предлага законов механизъм за независим подбор и възлагане на научни изследвания. Предвижда се проектите за финансиране на научни изследвания да постъпват в експертни комисии от съответните министерства. Тези комисии разглеждат предложенията и генерират алтернативи на план за изследвания по сигурността. Чрез метода на мултикриериалния анализ Научно-координационния съвет прави избор и взима решения във взаимодействие със съветите за научни изследвания от отделните ведомства. Предлаганият механизъм се нуждае от допълнително прецизиране с оглед преграждане възможността за конфликт на интереси или корупционни практики при възлагането на научни изследвания. Методът на мултикриериалния анализ е целесъобразен, но от изключително значение е субектът или субектите, който ще осъществяват оценяването. Съмнително е и доколко Министерството на образованието и науката разполага с административен капацитет и интегритет да координира Национална програма за изследвания в областта на сигурността. Показателно е, че в периода след разработването на модела МОН ясно демонстрира своята управленска несъстоятелност както по отношение на Фонд „Научни изследвания“, така и по Оперативната програма „Наука и образование за интелигентен растеж“.

При формулирането на модела частично е използван опита от Научно-координационния съвет към Постоянната комисия за защита на населението при бедствия, аварии и катастрофи към Министерския съвет. Научно-координационният съвет (НКС) към Постоянната комисия и експертните съвети към НКС са създадени още през 60-те години на XX в. като специализирани нещатни доброволни органи за подпомагане дейността на Комисията по превантивната и научноизследователската работа при защита на населението и националното стопанство. Важна роля за институционалното укрепване на

Научно-координационния съвет изиграва ядрената авария в Чернобил през 1986 г., след която е отчетена необходимостта от засилена научна поддръжка на оперативните дейности по защита на населението при бедствия и аварии. През годините НКС и формираните към него експертни съвети претърпяват някои промени. С Постановление на Министерския съвет от 1998 г.¹⁹⁸ се утвърждават седем експертни съвета на НКС в следните направления:

- Ядрена безопасност и радиационна защита.
- Химическа защита.
- Биологична защита.
- Медицинско осигуряване.
- Оценка и управление на сеизмичния риск.
- Оценка и управление на климатичните, метеорологичните и хидрологичните рискове.
- Система за защита на населението и критичната инфраструктура.

Научно-координационният съвет и експертните съвети функционират сравнително активно до 2007 г., като Постоянната комисия ежегодно отпуска средства за финансиране на научни проекти в областта на превенцията. През различните периоди функцията на Секретариат на НКС се изпълнява от различни институции, като Военно-медицинска академия и Центъра за изследвания по национална сигурност и отбрана при Българска академия на науките. Негативно явление са опитите на търговски дружества да използват НКС за заобикаляне на установените процедури в ЗОП с цел продажба на свои продукти под формата на научноизследователски проекти. През 2007 г. Научно-координационният съвет е закрит и финансовите средства, предназначени за научни изследвания попадат под директния протурски политически контрол на тогавашното Министерство на извънредните ситуации.

Вътрешноведомствен модел в Министерството на отбраната след 2009 г.

Със създаването на Института по отбрана към МО през юни 2009 г. е възприет нов вътрешноведомствен модел, при който министерството има собствен ведомствен институт на бюджетна издръжка, който самостоятелно осъществява научноизследователска и развойна дейност. Възлагането на научни

¹⁹⁸ Правилник за организацията и дейността по предотвратяване и ликвидиране на последиците при бедствия, аварии и катастрофи (приет с ПМС № 18 от 23 януари 1998 г., обн. ДВ, бр. 13 от 3 февруари 1998 г., отм. ДВ, бр. 40 от 18 май 2007 г.).

изследвания от МО на външни организации се преустановява напълно. Близо половината от разходите по Програма 7 на МО – „Изследвания и технологии“ се разходват за Фонд „Работна заплата“ и за издръжката на Института по отбрана. Т.нар. програмно финансиране на практика се трансформира в директно институционално финансиране.

Институтът по отбрана е създаден с Постановление на Министерския съвет като юридическо лице по чл. 60 от Закона за администрацията към министъра на отбраната.¹⁹⁹ В Бялата книга за отбраната от 2010 г. се планира Институтът по отбрана да се превърне във водеща структура в системата на МО, провеждаща научни изследвания, поддръжка и съпровождане на научните проекти и експерименти в интерес на отбраната.²⁰⁰ В официални изявления Институтът се определя като „гръбнакът“ на научноизследователската и развойната дейност в системата на Министерството на отбраната.²⁰¹ На неформално равнище обаче се изразява и становище, че „на практика в Института по отбрана не се прави наука“.²⁰²

В периода 2010-2017 г. Институтът по отбрана и дирекция „Инвестиции в отбраната“ (от 2015 г. – дирекция „Отбранителна аквизиция“) имат ключова роля в процеса на възлагане на обществени поръчки от Министерството на отбраната и в процеса на придобиване на отбранителни продукти. Институтът по отбрана извършва проучване на отбранителния продукт, изготвя техническата спецификация (ТС) по Закона за обществените поръчки и / или тактико-техническо задание (ТТЗ).²⁰³ Техническата спецификация се изпраща в дирекция „Инвестиции в отбраната“, утвърждава се от Съвета по въоръженията и от министъра на отбраната. Освен това Институтът по отбрана извършва изпитванията на отбранителни продукти. Показателно е, че за периода 2010 – 2015 г.

¹⁹⁹ Постановление на Министерския съвет № 140 от 4 юни 2009.

²⁰⁰ Бяла книга за отбраната и Въоръжените сили на Република България (приета с Решение на Народното събрание на 28 октомври 2010 г.), с. 50.

²⁰¹ „Институтът по отбрана – гръбнакът на научноизследователската и опитно-конструкторска дейност в системата на Министерство на отбраната“, пленарен доклад, изнесен от директора на Института по отбрана на конференция на тема „Военни технологии и системи за осигуряване на отбраната“ (София, 2 – 3 декември 2013 г.).

²⁰² Интервю с бивш началник на политическия кабинет на министъра на отбраната, 24 април 2016 г.

²⁰³ Чл. 40, ал. 4 от Правилника за управление на жизнения цикъл на отбранителните продукти (обн. ДВ, бр. 70 от 9 септември 2011 г., отм. ДВ, бр. 64 от 19 юли 2013 г.).

Институтът по отбрана е изготвил общо над 2000 (две хиляди) технически спецификации.²⁰⁴

Тясната взаимовръзка между Института по отбрана и дирекция „Инвестиции в отбраната“ има важно значение с оглед изясняване ролята на научните изследвания в процеса на развитие на въоръженията (аквизицията) във Въоръжените сили на Република България. При смяната на директора на дирекция „Инвестиции в отбраната“ през юли 2013 г. бяха оповестени данни, според които само за 2012 г. дирекцията е организираща възлагането на обществени поръчки на стойност 206 млн. лева. Показателно е, че според извършена оценка за корупционния риск в министерството най-рискова е именно дейността на дирекция „Инвестиции в отбраната“.²⁰⁵ През 2016 г. след преструктурирането на дирекцията срещу нейния бивш директор е предявено обвинение за длъжностно престъпление във връзка с обществена поръчка за облекла. Трудно е да се прецени дали има участие на длъжностни лица от Института по отбрана в подобни практики, тъй като не е известно да има проведено разследване за конкретно престъпление.

При смяната на политическо ръководство на Министерството на отбраната в периода юни 2013 – юли 2014 г. с някои дребни корекции е запазен моделът, при който дирекция „Инвестиции в отбраната“ и Институтът по отбрана имат решаваща роля в процеса на възлагане на обществени поръчки за нуждите на министерството. Съгласно чл. 31, ал. 1 от Устройствения правилник на МО от 2014 г., дирекция „Инвестиции в отбраната“ организира възлагането на обществени поръчки с възложител министърът на отбраната.²⁰⁶ Единствената разлика е, че по предходния Правилник дирекция „Инвестиции в отбраната“ осъществява методическо ръководство на Института по отбрана, а според новия Правилник дирекцията методически подпомага осъществяването на дейностите на института. Съгласно чл. 31, т.15 от Устройствения правилник от 2014 г., дирекция „Инвестиции в отбраната“ планира и осъществява програмен мениджмънт на дейностите по реализиране на политиката в областта на изследванията и технологиите.

²⁰⁴ Отговор от директора на Института по отбрана на заявление за достъп до обществена информация рег. № 3 – 1242 / 11 май 2016 г.

²⁰⁵ Отговор на министъра на отбраната Ангел Найденов на въпрос от народния представител Атанас Мерджанов относно скандални корупционни практики и закононарушения в дирекция „Инвестиции в отбраната“ на МО, 5 юли 2013 г., с. 2.

²⁰⁶ Устройствен правилник на Министерството на отбраната (приет с ПМС № 5 от 21 януари 2014, обн., ДВ, бр. 8 от 21 април 2014).

С измененията на Устройствения правилник на МО от 2015 г. се създава нова мегадирекция „Отбранителна аквизиция“, която обединява дирекция „Инвестиции в отбраната“ и дирекция „Инфраструктура в отбраната“. Декларираната цел е консолидиране управлението на обществените поръчки в министерството. Съгласно чл. 31, т. 21 от Устройствения правилник, дирекция „Отбранителна аквизиция“ подпомага министъра на отбраната при осъществяване на общото ръководство и контрол на дейността на Института по отбрана. Прави впечатление, че другата новосъздадена дирекция „Проектно управление“ в МО няма отношение към дейността по НИРД в отбраната и няма връзка с Института по отбрана. По смисъла на Устройствения правилник на МО „проекти“ са само инвестиционните проекти, но не и научноизследователски проекти. В този смисъл научните изследвания стоят извън предмета на дейност на дирекция „Проектно управление“ в МО.

Честите промени в организацията на обществените поръчки в МО са резултат от противоборствата между различните политико-криминални и еничарски фракции в ръководството на министерството. Така например в периода 2014 – 2016 г. отбранителните научни изследвания в министерството реално се намират под контрола на една от протурските политически фракции в България със съответния ресорен зам.-министър. В изявления на служебното правителство от февруари 2017 г. се посочва, че именно в Министерството на отбраната са констатирани най-сериозни нарушения и „индикатори за измама“ при процедури за възлагане на обществени поръчки.²⁰⁷ Същевременно обаче класовият интерес налага да не бъдат предприети конкретни мерки за наказателно преследване.

Утвърденият понастоящем в България вътрешноведомствен модел, при който научни институти, като ИО и ИПИО са част от системата на Министерството на отбраната няма универсален характер, а по-скоро е резултат от конюнктурен цикъл в българската отбранителна институция. Интересно е, че сегашният модел в България потвърждава хипотезата на австралийския учен Браян Мартин, според когото след Втората световна война науката е част от отбранителната система на държавите.²⁰⁸ Мартин изследва взаимовръзката между науката и войната. Както отбелязва, от най-дълбока древност науката е

²⁰⁷ Вж. напр.: Проверката на обществените поръчки – проверката се отлага – Капитал, 17.02.2017, достъпна на <<http://www.capital.bg>>.

²⁰⁸ Martin, Brian. Science and War – In: Arthur Birch (ed.) Science Research in Australia: Who benefits?, Canberra: Centre for Continuing Education, Australian National University, 1983, p.101 – 108.

била свързвана с войната. Още Архимед и Леонардо са правили изобретения, свързани с военното дело. Насочеността на науката към проблемите на войната става особено силна през XIX в., когато под покровителството на държавата се зараждат професионалните военни и професионалните учени. Процесът на включване на науката в отбранителната система на държавите се засилва след двете световни войни. Мартин подчертава ролята на значителното военно финансиране за науката, неговото влияние върху технологичното развитие и върху структурата на научната общност. В резултат от тези влияния в периода на Студената война науката до голяма степен става част от отбранителната система на държавите. Интересно е, че хипотезата на Мартин се потвърждава от наподобяващия движение на махало процес в България, където десет години след погрома над военнаучните институти през 2009 г. отново започват мъчителни усилия за изграждане на ведомствен военнаучен институт на Министерството на отбраната. В условията на класовата държава обаче връзката между науката и отбраната се деформира от традиционната система на политически контрол и от стремежа на политическата класа за облагодетелстване от договорите за модернизация.

Поначало създаването на национални отбранителни научноизследователски способности е положителна стъпка, която следва да бъде приветствана. Започват да се проявяват обаче и негативните страни на този затворен вътрешноведомствен модел, поставен под пряк политически контрол. Още в първите години от създаването на Института по отбрана са изказвани опасения, че е възможно той да бъде използван като прикритие за криминални договори на МО за въоръжение и техника.²⁰⁹ Този въпрос излиза на преден план при уволнението на директора на Института по отбрана през март 2017 г. Според официалната позиция на министерството, той е отстранен заради „подмяна на тактико-техническите задания“ на проектите за закупуване на изстребители и бронирани машини за Въоръжените сили. Става въпрос за най-големите договори за модернизация, всеки от които възлиза на стойност над 1 милиард лева. Според публикации в някои медии, отстраненият директор на Института по отбрана и неговият екип са манипулирали техническите спецификации и са дефинирали критерии, предопределящи избора на конкретни доставчици

²⁰⁹ Бучков, Красен. Институтът по отбрана съществува да си раздава заплати – <<http://www.otbrana.com/>>. (публикувано на 2 април 2012 г.).

на военна техника.²¹⁰ Този случай ясно показва фактическата отмяна на принципа на националния суверенитет в политиката по въоръженията и техниката на МО. В условията на несuverенна класова държава целият процес на придобиване на въоръжения и техника за Въоръжените сили е функция на баланса между геополитическите хегемони, интересите на политическата класа и противоборствата между различните фракции в нея. Българската нация като върховен суверен е напълно изолирана от процеса на отбранителна аквизиция, а военната наука продължава да има силно принижена роля в този процес. По време на кандидат-президентската кампания през 2016 г. Институтът по отбрана дори директно е въввлечен в политическите противоборства чрез публични изявления на директора на института, насочени срещу един от кандидатите. В този контекст продължава да бъде актуален въпросът за създаването на деполитизиран национален научен институт за отбранителни изследвания в Република България, който да не е поставен под пряк политически контрол.

Опитът за Индустириален форум

През 2010 г. по инициатива на Министерството на отбраната по време на Международното изложение „Хемус“ е учреден Индустириален форум. Идеята за Индустириалния форум е заложена в Бялата книга за отбраната от 2010 г.²¹¹ Декларираната цел на Форума е да се създаде необходимата дискуссионна среда и атмосфера за установяване на стабилни партньорски взаимоотношения между държавните институции и индустриалната и научноизследователската общност в сферата на отбраната и сигурността.²¹² Планира се Индустириалният форум да функционира като генератор на идеи, медиатор и консултативен орган на национално ниво с основна задача да подпомага прилагането на държавната политика за развитие на българската отбранителна технологична и индустриална база. Предвижда се към форума да бъдат формирани десет Работни групи: Авиационна техника; Бронетанкова и автомобилна техника; Военноморска техника; Въоръжения, бойни припаси и утилизация; Киберотбрана; Комуникационно-информационни и навигационни системи; Оптиелектрони-

²¹⁰ Фрогоко: За бойната машина на пехотата, милионите, мръсните сметки около тях и несправедливите уволнения – <<https://www.frognews.bg>>, 5 април 2017.

²¹¹ Бяла книга за отбраната и Въоръжените сили на Република България, 2010, с. 61.

²¹² Чл. 1 от Меморандум за сътрудничество между участниците в Индустириален форум, май 2010 г.

ка; Сигурност и защита на критична инфраструктура; Тилово и инженерно оборудване; Изследвания и технологии в интерес на отбраната и сигурността.²¹³

Основният практически резултат от Индуриалния форум са няколко проведени заседания, както и създаването на интернет страница на инициативата. За целия период от съществуването на форума повечето работни групи (включително Работната група за изследвания и технологии в интерес на отбраната и сигурността) изобщо не са се събирали. Като цяло Индуриалният форум не демонстрира потенциал да се превърне в модел за ефективна координация на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Тази инициатива би могла да има само допълваща роля в един по-широкообхватен модел. От особено значение за по-нататъшното съществуване на Индуриалния форум е да бъдат отчетени различията между публичния и частния сектор. Един от концептуалните недостатъци на опита за Индуриален форум в България е, че секторът на научните изследвания се свързва преди всичко с отбранителната индустрия, а в действителност този сектор има много съществена роля в осъществяването на редица държавни функции.

Вътрешноведомствен модел в МВР

Моделът за управление на научните изследвания в системата на МВР има сравнително добре разработена нормативна уредба. Основните нормативни актове, които регламентират научноизследователската дейност в министерството са:

- Закон за МВР, Глава Трета „Управление и устройство“.
- Правилник за устройството, дейността и структурата на Медицинския институт на МВР (обн. ДВ, бр. 57 / 2011 г.).
- Правилник за устройството и дейността на Академията на МВР (обн. ДВ, бр. 92 / 2014 г.).
- Правилник за устройството и дейността на НИКК – МВР (обн. ДВ, бр. 82 / 2014 г.).
- Правилник за устройството и дейността на Института по психология – МВР (обн. ДВ, бр. 44 / 2016 г.).

Съгласно чл. 37, ал. 1 от Закона за МВР²¹⁴, Академията на МВР, Медицинският институт на МВР, научноизследователските и научноприложните инсти-

²¹³ Вж.: официалната уебстраница на Индуриалния форум на адрес: <<http://iforum.mod.bg/>>

²¹⁴ Закон за Министерството на вътрешните работи (обн. ДВ, бр. 53 от 27 юни 2014 г., посл. изм. ДВ, бр. 56 от 24 юли 2015 г.).

тути имат статут на основни структури на МВР. Общите въпроси на устройството и дейността на тези структури са уредени в чл. 47 – 52 ЗМВР и са доразвити в детайли в съответните правилници. За разлика от Министерство на отбраната, в МВР няма административна структура (специализирана дирекция), която методически да ръководи Академията на МВР, Медицинския институт на МВР, научноизследователските и научноприложните институти. Макар и в по-ограничена степен в сравнение с МО, и в МВР представители на ведомствените научни организации участват в процеса на възлагане на обществени поръчки. По-конкретно, служители на НИКК – МВР участват в разработването на технически спецификации за обществени поръчки за технически средства за нуждите на министерството. Следва да се има предвид обаче, че стойността на обществените поръчки в МВР е по-ниска от стойността на най-големите договори за модернизация в МО.

В организационен план през изследвания период (1998 – 2016 г.) са извършени няколко важни промени, свързани с осъществяването на научни изследвания в областта на сигурността в системата на МВР. След създаването на самостоятелна Държавна агенция „Национална сигурност“ (ДАНС) през 2009 г. в Академия на МВР е закрит Факултет „Сигурност“ без да бъде решен по удовлетворителен начин въпросът с научната поддръжка на ДАНС. Именно тази пазарна ниша успешно е заета от УниБИТ, където започват работа някои от уволнените преподаватели от закрития Факултет „Сигурност“.

През 2011 г. всички академични длъжности в НИКК – МВР и в Института по психология – МВР са трансформирани в длъжности по Закона за МВР.²¹⁵ Така на практика в системата на МВР академични длъжности остават само в Академията на МВР и в Медицинския институт на МВР, като само в тези две структури на МВР се извършва обучение по докторски програми. През 2014 г. без ясна аргументация с решение на Министерския съвет е закрит Институтът за специална техника на МВР. Някои от дейностите на института преминават към новосъздадената Държавна агенция „Технически операции“, а някои от звената на ИСТ структурно преминават към НИКК – МВР. Като цяло в резултат от извършваните организационни промени се създават предпоставки за стесняване на предметното поле на научноизследователската дейност в системата на МВР.

²¹⁵ Заповед рег.№ К – 8797 от 1 септември 2011 г. на министъра на вътрешните работи

Моделът в Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната

През 2012 г. със заповед на министъра на отбраната е сформирана Междуведомствена работна група с цел разработване на Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната.²¹⁶ Групата се ръководи от секретаря на Междуведомствения съвет по въпросите на военнопромишления комплекс и мобилизационна готовност на страната, а секретар е директорът на Института по отбрана. Инициативата за разработване на Стратегията заслужава висока оценка, тъй като поначало такъв документ има фундаментално значение за националните изследвания в областта на сигурността и отбраната.²¹⁷ През декември 2015 г. Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната е приета официално от Министерския съвет.²¹⁸ Важно е да се има предвид, че стратегията не е нормативен акт, т.е. няма задължителна сила за държавните органи, юридическите лица и гражданите. Това е политически документ, подобен на другите 128 стратегии, приети от Министерския съвет, които съществуват „на книга“, но по правило не се прилагат в практиката. Въпреки това предлаганият в Стратегията модел заслужава да бъде анализиран и подложен на научна оценка.

Положителна страна на Стратегията е, че това е консенсусен документ, който отчита интересите на много от основните научни организации в публичния сектор, както и на частни предприятия от отбранителната индустрия. Успешно са идентифицирани някои от основните актуални проблеми на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Демонстрира се желание да се „затвори“ триъгълника между способностите в сигурността и отбраната; науката, изследванията и иновациите; и индустрията

²¹⁶ Заповед на министъра на отбраната на Република България № Р – 36 от 30.01.2012 г. относно формиране на Междуведомствена работна група за подготовка на проект за Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната.

²¹⁷ Идеята за разработване на подобна Стратегия е изложена още през 2009 г. в: Хаджитодоров, Стефан, Николай Павлов. Сътрудничеството между Министерство на отбраната и БАН (1999 – 2009): 10 години научна поддръжка за интеграцията на България в НАТО – В: Бюлетин „Проблеми на сигурността и реформа в сектора за сигурност“, № 18, април 2009. Някои от концептуалните характеристики на Стратегията са изложени за първи път във: Воденичаров, Стефан, Кирил Стойчев, Национална стратегия за отбранителни изследвания и технологии – концептуални характеристики – В: Сборник доклади от научната конференция „Стратегия за образование и наука в системата за сигурност и отбрана“, София, Военна академия „Г.С. Раковски“, 2011, с. 185 – 191.

²¹⁸ Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната с приложение Концепция за технологични области, подобласти и технологии за прилагане на Стратегията (приети с Протокол № 51.44 на Министерския съвет от 16 декември 2015 г.)

в сигурността и отбраната. Някои от предложените инструменти са перспективни, но не са разработени в дълбочина (напр. създаването на клъстери).

Концептуална слабост на предлагания в Стратегията модел е, че не се прави разграничение между научните изследвания в публичния и в частния сектор. Те се разглеждат под общ знаменател, което ограничава възможностите за реално осъществяване на държавна политика. Съгласно Стратегията, за оперативната дейност на системата ще отговаря Междуведомствен център за координация на изследвания и технологии в сигурността и отбраната, с централизирано финансиране, и две функции – информационна и мениджърска. Предвижда се Междуведомственият център за координация да бъде работен орган на Междуведомствения съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките към Министерския съвет. Междуведомственият център ще действа като виртуална мрежа от научни институти, изследователски организации и научните центрове на висшите военни учебни заведения. Финансирането и административното обслужване на центъра се поема от участниците във виртуалната мрежа. Налице е вътрешно противоречие в предлагания финансов модел – едновременно централизирано финансиране на Междуведомствения център и самофинансиране на участниците в него.

В Стратегията се предлага „отделянето на финансови средства по бюджетите на заинтересованите министерства и ведомства, за създаване на възможно най-добрите условия за изследвания и технологични разработки в областта на отбраната, в размер до 2 % от бюджетите им, като до 20 % от тях могат да се предоставят на Европейската агенция по отбрана при провеждане на съвместни научни изследвания и разработки“.²¹⁹ Формулировката не е ясна и дава възможност за твърде противоречиви тълкувания. Не е засегнат и ключовият въпрос за това по каква процедура и от кой компетентен орган ще бъдат възлагани научни изследвания в областта на сигурността и отбраната, както и евентуални сходства на процедурата със съществуващи процедури по Закона за обществените поръчки.

Моделът с Междуведомствен център за координация е трудно приложим от юридическа гледна точка. Само орган на изпълнителната власт със съответната администрация – юридическо лице на публичното право би могъл да осъществява държавна политика и управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. В чл. 19 от Закона за администрацията ясно са дефинирани органите на изпълнителната власт – това са преди всич-

²¹⁹ Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната, с. 14.

ко министрите, председателите на държавни агенции, на държавни комисии и изпълнителните директори на изпълнителните агенции. За да може да издава валидни административни актове и да осъществява управленска (изпълнително-разпоредителна) дейност, Междуведомственият център следва да бъде формиран като администрация към орган на изпълнителната власт – министър, председател на държавна агенция или директор на изпълнителна агенция. По начина, по който е заложен в Стратегията Междуведомственият център не би имал никакви законови правомощия да осъществява държавна политика. Самият Междуведомствен съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките, към който Междуведомственият център се предвижда да бъде работен орган, не е нито самостоятелно юридическо лице на публичното право, нито пък орган на изпълнителната власт.

Положителен аспект на Стратегията е, че се дефинират приоритетни технологични области за инвестиции в изследвания и технологично наблюдение:

- Информационни и комуникационни технологии, сензори, радиолокация и радионавигация.
- Техника, въоръжение, боеприпаси и екипировка.
- Изследвания и технологии за ядрена, химическа, биологична и радиационна защита и екология.
- Изследвания и технологии, свързани с ролята на човешкия фактор в сигурността и отбраната.

Технологичните области, подобласти и технологии са детайлно описани в приложената към Стратегията концепция. Като се отчита обективната трудност да се дефинират приоритетните научноизследователски направления, може да се направи извод, че може да се добавят и други ключови области, като например управление на кризи, защита на критичната инфраструктура, изследвания в областта на социалните науки. Тези области са идентифицирани в редица изследвания като потенциално рискови за националната сигурност на Република България. Това са приоритетни области за изследвания и технологии както за НАТО, така и за Европейския съюз.

Като цяло предложеният модел има хибриден, междуведомствен характер. Хибридността е израз на неговата двойствена, смесена същност, стояща някъде помежду централизацията и децентрализацията. Хибридният модел отразява българската административна практика на междуведомствените консултативни съвети, които като цяло имат ниски практически резултати. Трудно е да се посочи междуведомствен орган в България, който реално съз-

дава публични блага за нацията. Противоречивият финансов модел и юридическата несъстоятелност на предлагания Междуведомствен център сериозно ограничават възможностите на модела за постигане на реални стратегически цели.

Въпреки посочените недостатъци, моделът в Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната има научна стойност. От една страна, той демонстрира живучестта на междуведомствения, координационен (хибриден) модел в българската административна практика. Често причините за наличие на междуведомствен хибриден модел е управленска несъстоятелност и неспособността на основните играчи да доминират в определена сфера. Друга основна причина е желанието за „размиване“ на управленската отговорност. На това се дължи общата приемливост на междуведомствения модел за играчите в сектора. От друга страна, хибридният междуведомствен модел е стъпка напред от пълната децентрализация. Не на последно място, продължилият четири години процес на обсъждане и приемане на Стратегията даде възможност за апробиране и отхвърляне на някои неадекватни идеи, като идеята за доминиращо положение на една от публичните научни институции.

В проект на Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната от януари 2015 г. е представен модел с доминиращо положение на Института по отбрана в държавната политика за научни изследвания и технологии в областта на сигурността и отбраната на национално ниво.²²⁰ Според този проект се създава Център за координация на изследванията и технологиите в сигурността. Административното ръководство и разпределение на финансирането на дейността на центъра се осъществява от Института по отбрана, под прякото ръководство на директора на Института по отбрана и под контрола на Междуведомствения съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките. Предложеният модел с доминираща и „разпределителна“ роля на една от публичните научни институции не е адекватен на социално-икономическите условия и на принципите на правовата държава. Никоя научна институция не може да ръководи друга научна институция, тъй като това грубо противоречи на принципа на академичната автономия. Всяка научна институция има своя научна специализация и не е компетентна да ръководи научноизследовател-

²²⁰ Проектът е приложен към Писмо рег. № 12-00 – 1069 / 24 януари 2015 г. от министъра на отбраната до секретаря на Междуведомствения съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките.

ската дейност в други научни институции. Ролята на „разпределител“ на финансиране поставя директора на Института по отбрана в положение на конфликт на интереси при възлагане на проекти на собствения му институт. Не на последно място по важност, държавна политика може да се провежда само от държавен орган (орган на изпълнителната власт), какъвто Институтът по отбрана не е. В този контекст положително е, че предложеният модел с доминираща роля на Института по отбрана не е включен в окончателно утвърдения вариант на Стратегията.

Изводи от прегледа

Прегледът на моделите за управление показва, че основните променливи на всеки модел могат да бъдат разположени по две „централни оси“:

- централизация – децентрализация;
- политическо-административен или програмно-проектен подход.

Централизираният модел е характерен за периода на социализма, когато е налице висока степен на централизация на държавната власт и пълен политически контрол над научната дейност. Управлението е централизирано в няколко основни органа на държавна власт – Държавния комитет за научно-технически прогрес, Научното управление в Министерството на отбраната и Висшата атестационна комисия (ВАК), която е централен научно-политически орган за предоставянето на научни степени и звания. При отсъствието на ясна господстваща идеология с претенция за научност централизираният модел вече не съответства на променените социално-икономически условия.

Теоретично мислим е и модел на консолидация, при който няколко от научните организации се сливат в по-голям научен организъм с цел оптимизиране на управлението и намаляване на публичните разходи. Моделът на консолидация не е удачен по няколко причини. Механичното сливане на няколко научни организации няма да доведе автоматично до подобряване на научното производство. Неизбежните сътресения, свързани със сливането вероятно ще доведат до спадане количеството и качеството на произвежданото публично благо. Практически нерешим въпрос е сливането на няколко научни йерархии. Ето защо и сливането на научни организации не е рационално и икономически ефективно управленско решение.

Междинно място по оста „децентрализация – централизация“ заемат различни форми на междуведомствения, координационен (хибриден) модел. При този подвид модели на национално ниво функционира координационен

орган за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната. Досега са разработвани поне три варианта на хибридният модел. На първо място, това е моделът с Научно-координационен съвет по сигурност и отбрана към Министерството на образованието и науката. Този модел частично е реализиран до 2007 г. в областта на гражданската защита с Научно-координационен съвет към Постоянната комисия за защита на населението от бедствия, аварии и катастрофи към Министерския съвет. Вторият вариант на хибридният модел е моделът, утвърден със Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната. При този модел се предвижда създаване на Междуведомствен център за координация на изследвания и технологии в сигурността и отбраната като работен орган на Междуведомствения съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките към Министерския съвет. Друг „по-мек“ вариант на хибридният модел са различни *ad hoc* Консултативни съвети, като напр. Индустиалният форум. При този вариант координационните функции са напълно пожелателни.

Една недостатъчно изследвана възможност е модел за управление, при който изцяло се запазва децентрализацията на съществуващите публични научни организации, но се въвежда централизирано програмно и проектно управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Този модел изцяло е ориентиран към потребностите на нацията като висша ценност в националната държава.

Осма глава

КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ ЗА УПРАВЛЕНИЕ

По дефиниция държавното управление включва държавна намеса и въздействие върху обекта на управление, както и определена степен на централизация на основни управленски функции. Централизирано управление обаче не е възможно спрямо всеки обект. Няма универсално централизирано управление, подходящо за всички области на обществения живот. Поради специфичната творческа, свободолюбива и често анархистична същност на научните изследвания, те трудно могат да бъдат обект на пряко централизирано управление. Дори в сектора за сигурност и отбрана, където са характерни централизираният контрол, дисциплината и йерархията, трудно осъществимо е прилагането на централизирано пряко управление на научните изследвания. В гражданските научни организации това е почти невъзможно. Особено при съвременните общественно-икономически реалности прилагането на централизиран политическо-административен подход спрямо научните изследвания е неадекватно и се изразжда във формализъм на управлението. Нещо повече, крайно наложително е да бъдат създадени условия за реално самоуправление на научните общности в Република България с цел повишаване нивото на научност и качеството на произвеждания научен продукт.

В този контекст най-перспективна технология за управление е непрякото програмно и проектно управление чрез предоставяне на адекватни ресурси за научни проекти. При този подход изследванията се направляват със задаване на приоритети в национална програма за изследвания. Както вече е демонстрирано с примера от САЩ, подходът за програмно и проектно управление успешно се прилага именно спрямо научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Програмното и проектното управление има дълга и противоречива история в България. Елементи от този управленски подход се прилагат през социалистическия период, като най-яркият пример е Специалният държавен план по научноизследователската и развойната дейност в интерес на отбраната и сигурността на страната, който се утвърждава още през 70-те години. Усилия за въвеждане на проектно управление в България се правят и през 80-

те години на ХХ в. от Държавния комитет за наука и висше образование към Министерския съвет.²²¹ В рамките на Държавния комитет за наука и висше образование се финансират няколко приоритетни научни направления, едно от които е направление „Специални научни изследвания“. По линия на направление „Специални научни изследвания“ се възлагат научни проекти в областта на сигурността и отбраната на висши училища и институти на БАН. Дейността на направление СНИ изцяло се контролира от специалните служби на социалистическата държава.

От 1990 г. започват мъчителните опити за проектно управление в рамките на Фонд „Научни изследвания“.²²² По същество Фонд „Научни изследвания“ е вторият орган за политическо-административен контрол над науката в Република България, наред с дирекция „Наука“ на МОН. Фонд „Научни изследвания“ няма независим статут. Той е юридическо лице към министъра на образованието и науката; министърът осъществява контрол на дейността на фонда.²²³ В практиката на фонда липсва стратегическа насоченост, налице са сериозни съмнения за злоупотреби и корупция, съществува и тезата за т.нар. научна мафия.²²⁴ През последните години общественият престиж на фонда е много нисък в резултат от ниската ефективност и публичните скандали, свързани със злоупотреби с финансови средства за наука. Бюджетът на фонда постоянно спада, като през 2015 г. достига исторически най-ниската си точка (около 6 млн. лв.) и дори не е усвоен напълно.²²⁵ Административният капацитет на фонда (12 служители) е доста ограничен за осъществяване на ефективно програмно и проектно управление на научните изследвания на национално ниво. Като цяло отношенията на фонда с научните общности са конфликтни. Понастоящем се водят множество съдебни дела между научни организации и фонда относно научни проекти от предходни конкурсни сесии.

Конкретно в областта на националната сигурност и отбраната Фонд „Научни изследвания“ на практика почти не финансира научни проекти, което е в съответствие с погрешния подход в Националната стратегия за развитие на научните изследвания – 2020. Показателно е, че за целия период 2008 – 2015 г.

²²¹ Интервю с бивш служител на Държавния комитет за наука и висше образование, направление „Специални научни изследвания“, 22 февруари 2016 г.

²²² Националният Фонд „Научни изследвания“ е създаден с Постановление № 83 от 26 юли 1990 г.

²²³ Чл. 13 и чл. 18 от Закона за насърчаване на научните изследвания (посл. изм. ДВ, бр. 68 от 2 август, 2013).

²²⁴ Хорозов, Емил. Проклетият бизнес и ограбването на науката, София, 2013.

²²⁵ Годишен отчет на Фонд „Научни изследвания“ за 2015 г., с. 2 – 3.

ФНИ е финансирал едва 6 проекта в областта на националната сигурност, което е крайно недостатъчно.²²⁶ В този контекст и в условията на господство на политическо-административния подход не е реалистично да се очаква в рамките на ФНИ да се формира специална програма за финансиране на проекти в сигурността и отбраната.²²⁷

С формалното въвеждане на програмно управление в Министерството на отбраната в края на 90-те години на ХХ в. се въвеждат и някои демонстрационни елементи на проектно управление. Същевременно, както отбелязва Тилчо Иванов, цялостната система за управление на ресурсите в МО е система за функционално управление, а не реално програмно и проектно управление.²²⁸ През 2014 г. бе направен поредният неуспешен опит за въвеждане на проектно управление в МО.²²⁹ При този опит целта е управлението на всички инвестиционни проекти на МО да се извършва по метода „Управление на проекти в контролирана среда“ (*PRINCE 2*). Важно е да се подчертае, че заповедта за въвеждане на проектно управление в МО се отнася само за инвестиционни проекти и проекти за модернизация, но не обхваща научноизследователски проекти. Опитът от 2014 г. също получава противоречиви оценки. Според Максим Алашки въвеждането на проектно управление по време на служебното правителство се осъществи екстремно и недостатъчно изчистено в документално и практическо отношение.²³⁰ Той счита, че създаденият Борд за управление на портфолио от проекти е „още един паразитен орган в МО, който ще затормози и без това нелеката бюрократична машина в министерството“. Негативната оценка се потвърждава и от практиката на създадената по-късно дирекция „Проектно управление“ в МО, чиято дейност реално няма никакво отношение към научноизследователската и развойна дейност в министерството.

²²⁶ Информация за тези проекти е предоставена на автора по реда на Закона за достъп до обществена информация в писмо Изх. № 94НН/1 от 16 март 2016 от Управителя на Фонд „Научни изследвания“.

²²⁷ Научните изследвания в отбраната: вековна традиция и нови хоризонти (сборник с доклади от международна научна конференция, 7 – 9 октомври 2014 г.), София, Военна академия „Г. С. Раковски“ и Институт за перспективни изследвания за отбраната, 2015, с. 45.

²²⁸ Иванов, Тилчо. Проектно управление на промяната – принос на отбранителните изследвания – В: Научните изследвания в отбраната: вековна традиция и нови хоризонти (сборник с доклади от международна научна конференция, 7 – 9 октомври 2014г.), София, Военна академия „Г. С. Раковски“ и Институт за перспективни изследвания за отбраната, 2015, с. 112 – 113.

²²⁹ Заповед № ОХ – 744/14.10.2014 на министъра на отбраната за въвеждане на проектно управление в Министерство на отбраната.

²³⁰ Алашки, Максим. Развитие на проектното управление в Министерството на отбраната – Военен журнал, 2014, с. 60 – 62.

Емпиричните данни показват, че в Министерство на отбраната няма достатъчно политическа воля и административен капацитет за осъществяване на реално проектно управление и, по-конкретно за проектно управление в областта на отбранителните научни изследвания. Неофициалната позиция е, че научните изследвания не са сред приоритетните дейности на Министерството на отбраната и че министърът на отбраната няма правомощия в областта на научните изследвания.²³¹ В този контекст не е реалистично да се очаква, че МО може да осъществява функция на национален орган за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Практиката показва, че в МО липсват способности за възлагане на научни изследвания на външни за МО организации. Освен това корупционният натиск, свързан с модернизационните проекти създава потенциална опасност от възличане на учени в корупционни схеми, което е неприемливо.

8.1. Концептуална рамка

Негативният практически опит насочва към необходимостта от солидни концептуални основи и строги принципи на модела за управление. Прегледът на теоретичните школи и подходи в седма глава показва, че теоретичните основи за разработване на подходящ концептуален модел могат да се изведат от школата за стратегическия мениджмънт в публичния сектор, договорните теории за управлението и подходът за програмно и проектно управление. Чрез съчетаване на елементи от тези управленски школи и подходи може да се разработи интегриран концептуален модел за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Моделът е конструиран с оглед задоволяване реалните потребности от сигурност на българската нация, а не с оглед интересите на конкретна класа. Концептуалната рамка на модела е изобразена графично на фиг. 4.

²³¹ Презентация на експерт от дирекция „Инвестиции в отбраната“ в МО на Националния семинар „Приоритети за научни изследвания в сигурността и отбраната през 2015 – 2016 г. и възможности за сътрудничество“, София, Военна академия „Г. С. Раковски“, 15 януари 2015 г.

Фиг. 4. Концептуална рамка на модел за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор

В съответствие с договорната теория за управлението отношенията в „стратегическия триъгълник“ следва да имат договорен, а не йерархично-команден характер. В съответствие с класическата теория за обществения договор отношенията между политическата власт и българската нация имат характер на „обществен договор“. Нацията доброволно приема върховенството на политическата власт и упълномощава свои политически представители чрез участие в избори. От своя страна, политическата власт трябва да осигурява на нацията публичното благо „сигурност и отбрана“. В случай, че политическата власт нарушава обществения договор и отнема национален суверенитет, то нацията има право на съпротива.²³²

По аналогия следва да се развият и отношенията между българската нация и публичните научни организации в областта на националната сигурност и отбраната. Активното взаимодействие с нацията дава легитимност на публичния сектор за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. В съответствие с теорията за стратегическия мениджмънт

²³² Относно доктрините за съпротивата Вж.: Чолаков, Петър. Наказание за тираните. Протестантските и либералните доктрини за съпротивата срещу властта, София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013.

в публичния сектор, публичните научни организации осигуряват публична ценност – в конкретния случай това е публичното благо „научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“ (НИОНСО). Както вече бе изяснено, това публично благо удовлетворява потребностите на гражданите, свързани с научно-технологичното осигуряване на политиката за сигурност и отбрана, които те индивидуално не могат да си осигурят. Важно е да се подчертае, че през последните години идеята за публичната ценност на науката придобива все по-широка популярност.²³³ Именно публичната ценност определя националната мисия на специализираните научни организации от публичния сектор и съответства на основната стратегическа цел на модела за управление. По дефиниция националното начало следва да е определящо за всеки публичен сектор и особено за сектора на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Равноправните договорни отношения между политическата власт и публичните научни организации позволяват да се преодолее съществуващото диалектично противоречие между политиката и науката. Чрез договорния подход се преодоляват недостатъците на принудата като традиционен политическо-административен метод на управление. Неутрализира се риска от установяване на политически контрол и политизация на науката, което неизбежно лишава научните изследвания от обективност, а следователно и от признака „научност“.²³⁴ Постига се съгласие между субекта и обекта на управление. Науката става продължение на политиката с мирни средства.

При този своеобразен „публичен договор“ между политиката и науката за сигурност всяка от двете страни има насрещни задължения. Политическата власт осигурява ресурси за научни изследвания, а научните организации от публичния сектор осигуряват научна поддръжка на политическата власт в областта на сигурността и отбраната. Практическият механизъм за реализиране на договорното управление е методът на програмното и проектно управление чрез възлагане на научноизследователски проекти като елементи от Национална научна програма в областта на сигурността и отбраната. Всеки научен проект се реализира по силата на договор между компетентния държавен ор-

²³³ Wilsdon, James, Wynne, Brian, Stilgoe, Jack. *The Public Value of Science*. London: DEMOS, 2005; Bozeman, Barry, *Public Value Mapping of Science Outcomes: Theory and Method*, Centre for Science, Policy and Outcomes, Washington D. C., 2005.

²³⁴ За рисковете от политизация на науката Вж.: Gauchat, Gordon, *Politicization of Science in the Public Sphere: A Study of Public Trust in the United States, 1974 to 2010* – In: *American Sociological Review*, no.77, 2012, pp. 167 – 187.

ган и публичната научна организация след провеждане на конкурсна сесия. Договорът между политическата власт и научните организации се трансформира от символичен акт в реалност.

8.2. Принципи на модела за управление

Принципите, същността и характеристиките на концептуалния модел за управление се определят в съответствие със стратегическите цели, дефинирани в четвърта глава от настоящия труд. Предлаганият концептуален модел се основава на девет принципа, както е показано на фиг. 5:

Фиг. 5. Основни принципи на модела за управление

Управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в Република България следва да бъде регламентирано с нормативен акт от ранга на закон. Законът като нормативен акт, приеман от Народното събрание в най-голяма степен е израз на националния суверенитет и осигурява легитимност и трайност на правната уредба. Съгласно чл. 3, ал. 1 от Закона за нормативните актове, законът е нормативен акт, който урежда пър-

вично обществени отношения, които се поддават на трайна уредба. Принципът на законоустановеност в най-голяма степен ще гарантира законността при управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Законната основа е най-сигурната гаранция за това, че управлението в този публичен сектор ще се осъществява в съответствие с принципа на правовата държава, който е прогласен в чл. 4, ал. 1 от Конституцията на Република България. Законността и законосъобразността са от изключителна важност с оглед превенция на корупцията и ограничаване възможността за злоупотреби с предоставяните публични средства за научни изследвания.

Управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната следва да се осъществява от легитимен публичноправен субект, който е носител на държавна власт. Субект на управлението може да бъде само централен държавен орган. Съгласно действащото законодателство (чл. 19 от Закона за администрацията) централните органи на изпълнителната власт са: Министерският съвет, министър-председателят, заместник министър-председателите, министрите, председателите на държавните агенции, държавните комисии и изпълнителните директори на изпълнителните агенции. От изброените органи най-подходящият орган за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната е председател на държавна агенция. Съгласно чл. 47, ал. 1 от Закона за администрацията, Държавната агенция е администрация на пряко подчинение на Министерския съвет за разработване и осъществяване на политика, за която не е създадено министерство. Държавната агенция е юридическо лице на бюджетна издръжка. Тя се ръководи и представлява от председател, който се определя с решение на Министерския съвет. Понастоящем в Република България има осем държавни агенции – Държавна агенция „Национална сигурност“, Държавна агенция „Разузнаване“, Държавна агенция „Архиви“, Държавна агенция „Държавен резерв и военновременни запаси“, Държавна агенция за българите в чужбина, Държавна агенция за закрила на детето, Държавна агенция за метрологичен и технически надзор и Държавна агенция „Технически операции“. Този вид държавен орган е утвърден в България, за него има добре разработена, успешно апробирана правна уредба и натрупан административен опит. Интересно е, че половината от съществуващите държавни агенции са част от сектора за сигурност.

Не е целесъобразно държавният орган за управление да бъде със статут на изпълнителна агенция. Предложението²³⁵ за създаване на Изпълнителна агенция за наука към МОН е опит за запазване на съществуващата система за политически контрол над науката. От фактическа гледна точка няма съществена разлика между дирекция към МОН и изпълнителна агенция към МОН, тъй като и при двете правно-организационни форми структурата е на пряко подчинение на министъра на образованието и науката. Създаването на изпълнителна агенция може да реши само технологични проблеми на управлението на Оперативната програма за наука, но не и фундаменталния проблем за политическия контрол над науката в Република България.

Управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната не се разглежда изолирано от управлението на българската наука като цяло. Напълно логично е цялостното управление на научните изследвания в България да се осъществява от един централен държавен орган със статут на държавна агенция. Тази идея става все по-популярна през последните години особено в контекста на ниската ефективност и злоупотребите във Фонд „Научни изследвания“. Така например още през 2009 г. Тилчо Иванов предлага създаването на държавна агенция за НИРД с отдел за научни изследвания в сигурността и отбраната.²³⁶ В специализирания доклад на Европейската комисия за състоянието на българската научна и иновационна система от 2015 г. една от основните препоръки е да бъде изградена силна и независима Национална агенция за научни изследвания.²³⁷ Според доклада Националната агенция за научни изследвания в България трябва да планира и управлява програми за финансиране на научни изследвания и иновации и да подпомага успешното прилагане на структурни реформи в научния сектор. Този подход съответства на класическата административна школа в управлението, според която всяка управленска дейност изисква наличие на администрация. Действително, не е възможно проектното управление на научните изследвания да бъде осъществено без администрация.

²³⁵ Проект на Национална стратегия за развитие на научните изследвания в Република България 2017 – 2030 (март, 2017).

²³⁶ Ivanov, Tilcho, Security and Defence R&D Policy and Management – Problems and Alternatives – In: Security and Defence R&D Management: Policy, Concept and Models (Conference Proceedings, 29 – 30 May 2008, Varna), Sofia: Avangard Prima, 2009, p. 29.

²³⁷ Peer-review of the Bulgarian Research and Innovation System, European Commission DG Research and Innovation, September 2015, p. 91.

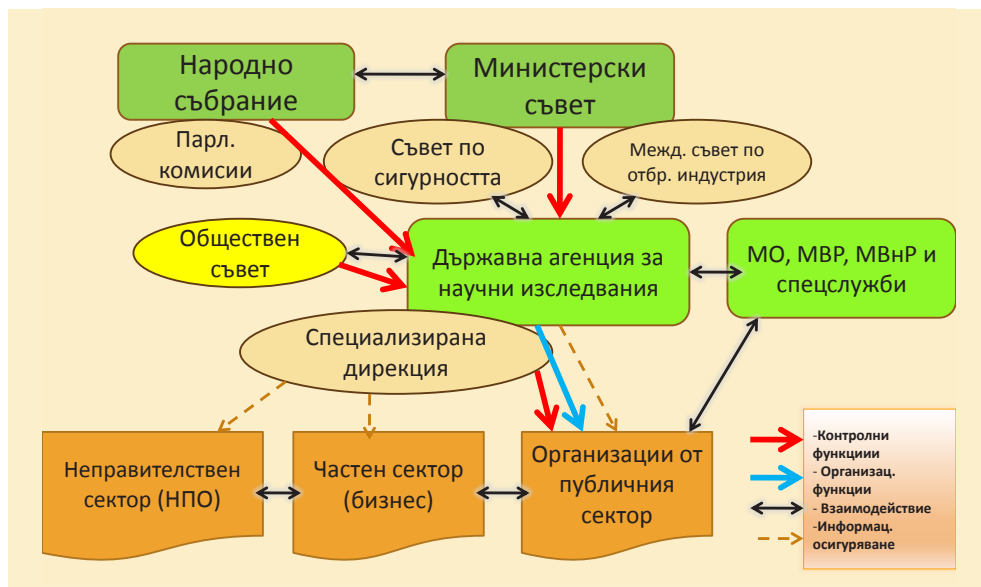
Подходящо наименование на централния орган за управление е *Държавна агенция за научни изследвания (ДАНИ)*, която се създава към Министерския съвет. В рамките на агенцията следва да се формира специализирана дирекция „Научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“ (НИОНСО). Дейността, правомощията и структурата на агенцията могат да се регламентират чрез закон по два правно-технически способа. Едната възможност е да бъде разработен и приет изцяло нов Закон за Държавната агенция за научни изследвания, който ще се явява специален закон спрямо Закона за насърчаване на научните изследвания (ЗНИИ). Другата възможност е да се извършат значителни промени в сега действащия ЗНИИ и в него да бъдат включени разпоредбите, регламентиращи дейността, правомощията и структурата на ДАНИ. И в двата случая в съответния закон следва да се предвиди точна дефиниция на понятието „научни изследвания“. Детайлно трябва да бъдат регламентирани процедурите за възлагане на научни изследвания по аналогия с европейското законодателство и със Закона за обществените поръчки. Направленията за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната следва да бъдат изрично посочени в Приложение към закона, което да е съставено на основата на международно-утвърдените таксономии в НАТО и ЕС.

При създаване на Държавна агенция за научни изследвания към МС управлението се издига на най-високо държавно ниво, което има особено значение за научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Съгласно чл. 105, ал. 2 от Конституцията на Република България, Министерският съвет осигурява обществения ред и националната сигурност. Тази конституционна разпоредба е допълнителен аргумент в подкрепа на институционализирането на управлението под формата на Държавна агенция за научни изследвания към МС.

Моделът за управление с Държавна агенция за научни изследвания е представен графично на фиг. 6.

Държавната агенция за научни изследвания следва да има четири основни правомощия:

- провеждане на научна политика;
- научно планиране, програмиране и бюджетиране;
- проектно управление;
- научна дипломация.

Фиг. 6. Модел за управление с Държавна агенция за научни изследвания към Министерския съвет.

Националната научна политика следва да има национални основания и насоченост към постигане на националните интереси. По-конкретно, основна стратегическа цел на научната политика следва да бъде съхраняването и развитието на българската нация и държава в условията на остри международни кризи и глобална несигурност. Конкретният принос на българската наука за сигурност за тази цел може да бъде в повишаване на количеството и качеството на произвежданото публично благо „научни изследвания“ в интерес на българската нация. Конкретен израз на националния характер на научната политика в тази област е възможността българската военна история да бъде включена сред приоритетните научни направления, въпреки че строго погледнато не спада към международно-утвърдените таксономии в ЕС и НАТО.

В областта на научното планиране, програмиране и бюджетиране ДАНИ следва да координира разработването и изпълнението на Национална програма за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Идеята за създаване на Национална програма за изследвания по сигурността не е нова. Тя вече е предлагана, особено след утвърждаването на тематичен приоритет „Сигурност“ в Рамковата програма на ЕС за научни изследвания

след 2007 г.²³⁸ Създаването на Национална програма за изследвания и технологии най-общо се предвижда и в официално приетата през 2015 г. Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната, която обаче не дефинира организационните аспекти на Програмата.

Националната програма е конкретно проявление на програмното управление. Чрез задаване на конкретните теми за научни проекти Националната програма осигурява практически механизъм за непряко, проектно управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Чрез дефинираните научни проекти може реално да се организира и координира научноизследователската дейност поне в рамките на публичния сектор. Конкурсният принцип в Националната програма ще спомогне за засилване конкуренцията между публичните научни организации и в крайна сметка до повишаване количеството и качеството на произвежданото публично благо.

Националната програма следва да се разработва в съответствие с актуалните национални приоритети на политиката за сигурност и отбрана на Република България и с научните приоритети на компетентните институции в ЕС и НАТО. Важно е да се отчетат и наличните научноизследователски способности и възможностите за научно-технологична специализация на Република България. При разработване на Националната програма се прилага междуведомствен подход при координационна роля на ДАНИ. В процеса на взаимодействие се включват всички основни потребители на научноизследователските продукти – МО, МВР, МВНР, специалните служби, Съветът по сигурността при МС, Междуведомственият съвет по отбранителна индустрия при МС и други институции от сектора за сигурност. Целесъобразно е всеки проект, включен в Националната програма да е насочен към подпомагане изпълнението на приоритетните дейности на институцията от сектора за сигурност и, съответно, да има ясно дефиниран краен потребител (или потребители). След приключване на проекта потребителите могат да играят важна роля при внедряването на научните резултати, съобразно специфичната предметна област.

²³⁸ Вж. напр.: Шаламанов, Велизар и др. Изследванията по сигурността и управление на промяната в сектора за сигурност. Примерът на България в периода 1999 – 2008, София, Сдружение „Джордж Маршал“ – България, 2008; Hadjitodorov, Stefan; Todor Tagarev and Nikolay Pavlov, Shaping Bulgaria's Security and Defence R&T Policy – In: Policy and Models for R&D Management in Support of Defense Industrial Transformation (Conference Proceedings, Sofia 28 – 29 June 2007), Sofia: University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”, 2008, p.105 – 111.

Възможно е в Националната програма да се включват и тематични конкурсни сесии, като напр.: „Укрепване на научния капацитет в граждански висши училища и научни организации за разработване на технически спецификации за нуждите на МО и МВР“. Тази тема има изключително приложен характер и може да спомогне за развитието на способности за разработване на технически спецификации от публични научни организации извън системата на МО и МВР. Някои от тематичните конкурси могат да бъдат насочени пряко към постигането на заложените стратегически цели на управлението, например „Засилване взаимодействието между науката и бизнеса в областта на изследванията и технологиите в интерес на националната сигурност и отбраната“. При формулиране на подобен тематичен конкурс може да се търси взаимодействие с Националния иновационен фонд с оглед постигане на синергичен ефект.

По принцип възможно е стратегическото планиране на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната да се осъществява от ДАНИ в сътрудничество с конституционно предвидения Консултативен съвет по национална сигурност (КСНС) при Президента. От друга страна, следва да се има предвид, че Консултативният съвет за национална сигурност е твърде политизиран орган и през последните години той се използва от ръководителите на политическите сили преди всичко за тясно партийни цели. Ето защо с оглед ограничаване възможностите за политизиране на научните изследвания е целесъобразно КСНС да има преди всичко формално-символична роля при съгласуването на Националната програма, но не и реални управленски функции. Най-оптималният подход е Националната програма да се приема с решение на Министерския съвет. Целесъобразно е програмата да се приема за 3-годишен период, тъй като това е подходящ период за осъществяване на по-мощни научноизследователски проекти и постигане на реални научни резултати.

Целесъобразно е в Националната програма да се включат конкретни резултати, свързани най-вече със задоволяването на национални потребности в областта на националната сигурност и отбраната. Националната програма следва да включва конкретно измерими научни резултати, съпоставими с продуктите от съвкупното годишно производство на публичното благо „научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“ (изложени в пета глава). Като се има предвид средното годишно съвкупно производство на организациите от публичния сектор за периода 2010 – 2015 г., в Националната

програма могат да се зложат съпоставими конкретни наукометрични резултати за 3-годишен период:

- брой публикации в реферирани международни издания;
- брой национални (или европейски) патенти;
- спечелване на N броя международни проекта;
- брой защитили докторанти по теми, включени в Националната програма;
- брой технически спецификации на проекти за модернизация.

Тези резултати отразяват конкретни наукометрични показатели за качеството на научноизследователската дейност. Общите очаквани резултати следва да бъдат „раздробени“ по отделните научни проекти. Това ще позволи в договора за изпълнение на всеки отделен научен проект да се поставят конкретни задължения за научни резултати.

На базата на Националната програма специализираната държавна агенция следва да осъществява проектно управление, възлагане и контрол на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Процедурите за възлагане и контрол на научни проекти трябва подробно да се регламентират в специалния закон и да се съгласуват с процедурите по Закона за обществените поръчки. Възлагането на проекти следва да става на конкурсен принцип, като основна роля при одобряването на проектите трябва да имат независими, включително и чуждестранни експерти. При подбора на експертите се прави оценка за липса на конфликт на интереси по отношение на кандидатстващите научни организации. Целесъобразно е да се предвиди наказателна отговорност за деклариране на неверни данни от страна на експертите-оценители. Оперативният контрол и приемането на резултатите от научните проекти следва да се осъществява от ДАНИ съвместно с представители на Съвета по сигурността към Министерския съвет и Междуведомствения съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките към Министерския съвет. Възможно е за проектите в различните научни области да се направи диференциран оперативен контрол. Съветът за сигурност би могъл да играе водеща роля при контрола върху проекти в областта на социалните науки. Междуведомственият съвет по отбранителна индустрия би могъл да играе водеща роля при контрола върху проекти в областта на техническите и инженерните науки, т.е. на научно-технологичните проекти.

В областта на научната дипломация специализираната държавна агенция следва да организира участието на Република България в компетентните

органи на НАТО и ЕС за научни изследвания и технологии в областта на сигурността и отбраната. Особено важно е законово да се регламентират процедурите за определяне на националните представители и лицата за контакт на Република България в Организацията на НАТО за наука и технологии и в нейните панели, в Научния комитет на НАТО, в Европейската агенция по отбрана, в тематичните области „Сигурност“ и „Космос“ на Рамковите програми на ЕС, в Консорциума на военните академии и институтите за сигурност по програмата на НАТО „Партньорство за мир“.

Основна цел на научната дипломация следва да бъде засилване позициите на българските научни организации на международния пазар за научни изследвания и технологии. Елемент от международната дейност следва да бъде събирането на актуална научна и технологична информация в областта на сигурността и отбраната. Логично е тази научно-разузнавателна дейност да се извършва от българските представители в специализираните международни институции. Събраната информация може да бъде предоставяна на заинтересованите български публични организации и частни фирми чрез специализиран информационен портал. Чрез информационната функция може да се постигне, макар и в ограничена степен, засилване на взаимодействието с бизнеса в областта на изследванията и технологиите в интерес на националната сигурност и отбраната.

Допълнително правомощие на ДАНИ може да бъде осъществяване на наблюдение на националния научен капацитет в областта на сигурността и отбраната и изготвяне на каталог на националните научноизследователски способности по технологични и научни области. Изготвянето на подобен каталог се предвижда в един официален документ на МО от 2013 г., но не се реализира в практиката.²³⁹ Наблюдаващата функция присъства и в междуведомствения модел в Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната.

Предлаганият модел е ориентиран към конкретна публична ценност. Националната мисия на модела е да осигурява публичното благо „научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“ на българската нация. Програмното и проектното управление е институционализирано в рамките на специализирана държавна агенция, която се явява основен субект на управлението. ДАНИ активно взаимодейства със съществуващите миниоргани на Министерския съвет – Съвет по сигурността и Междуведомствен съвет

²³⁹ Насоки за развитие на отбранителната политика на Република България (проект, Министерство на отбраната, 28 май 2013 г.).

по отбранителна индустрия и сигурност на доставките. ДАНИ и двата съвета към МС съвместно осъществяват първата управленска функция – планиране на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Планирането се извършва със съдействието на институциите от сектора за сигурност (МО, МВР и специални служби), които са основни потребители на научните продукти. Основен резултат от планирането е Националната програма за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Националната програма се реализира чрез конкурсни сесии и възлагане на научни проекти на конкурсен принцип. Ролята на възложител се изпълнява от специализираната държавна агенция.

Втората управленска функция – организиране на научните изследвания се изпълнява от ДАНИ. Организиращата функция е съществен елемент от проектното управление. Тя включва провеждане на конкурсна сесия, оценяване на проектите с помощта на независими експерти, избор на изпълнители и възлагане на научни проекти чрез сключване на договори за изпълнение. Координацията като управленска функция присъства както в планирането на Националната програма, така и при организацията на нейното изпълнение.

Контролната функция се осъществява от ДАНИ съвместно със Съвета по сигурността към МС и Междуведомствения съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките към МС. Контролната функция представлява обратна връзка на управлението. Контролът включва оперативен контрол за изпълнение на научните проекти, юридически и финансово-счетоводен контрол за изпълнение на сключените договори.

Важно е да се подчертае, че в модела не се предвижда ръководене на научните изследвания. Ръководенето като управленска функция е характерно за политическо-административния подход на управление, който следва да бъде преодолян. Ето защо субектът на управление в предлагания модел няма ръководни функции. Ръководенето на самата научна дейност по проектите остава правомощие на съответния научен институт или висше училище. Чрез осигуряването на проектно финансиране, без политически контрол, предлаганият модел реално подпомага самоуправлението на научните организации и стимулира академичната автономия.

Обекти на управлението са изпълнителите на научни проекти – организациите от публичния сектор, които имат научен капацитет в областта на националната сигурност и отбраната. Проектното управление позволява обектът на управление „доброволно“ да приеме управлението като участва па собст-

вена воля в обявения конкурс и сключи облигационен договор за изпълнение. По този начин се постига хармонизиране на интересите на субекта и обекта на управлението. Чрез проектното управление се постига и мотивиращата управленска функция. Основна част от средствата по научните проекти следва да бъдат разходвани като извънтрудови възнаграждения на научно-преподавателския състав, което ще е основен мотивиращ фактор за извършване на качествена научноизследователска работа.

Предвид предмета на изследване, фокусът в модела е върху управлението в публичния сектор. В средносрочна перспектива при евентуална успешна реализация на модела в публичния сектор, той може да бъде разширен и към частния и неправителствения сектор чрез включване на подходящи теми за научни проекти в Националната програма. В настоящия модел частният и неправителственият сектор са основно потребители на информационни услуги от специализираната държавна агенция относно актуална научно-технологична информация в областта на сигурността и отбраната.

Специализираната държавна агенция следва да функционира в условията на обвързана компетентност. Законът трябва да предписва точно поведението, което този държавен орган трябва да следва. При обвързана компетентност правната норма конкретно и императивно предписва какво решение да вземе органът, в какъв срок да го вземе и по какъв начин да го изрази.²⁴⁰ Тя не дава възможност на изпълнителния орган да преценява дали, кога и как да издаде административен акт. Всяка възможност за оперативна самостоятелност на специализирания държавен орган трябва да бъде ограничена, тъй като открива възможност за злоупотреби и корупция. Дейността на органа в условията на обвързана компетентност подлежи на съдебен контрол за законност. Това е особено важно, тъй като най-авторитетният способ за обезпечаване на законността в държавното управление е съдебният контрол, установен в Конституцията на Република България. Съгласно чл. 120 от Конституцията, съдилищата осъществяват контрол за законност на актове и действия на административните органи. Гражданите и юридическите лица могат да обжалват всички административни актове, които ги засягат, освен изрично посочените със закон. В предлагания модел съдебният контрол за законност е особено важен с оглед правомощието на специализирания държавен орган да отпуска чрез финансови актове бюджетни средства за научни проекти по Национална-

²⁴⁰ Дерменджиев, Иван, Димитър Костов, Дончо Хрусанов. Административно право на Република България. Обща част, София, Сиби, 2001, с. 31 – 32.

та програма след спечелване на конкурс. Тези актове (заповеди), както и отказът да се издаде такъв акт ще могат да се обжалват от заинтересованите лица по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

С оглед преодоляване опасността от политизация на държавната агенция и с цел осигуряване на професионално ръководство особено важно е да се предвиди механизъм за избор на неполитическо лице – професионален учен, който не е член на политическа партия, за неин ръководител. Съответната дирекция НИОНСО към ДАНИ също следва да се ръководи от неполитическо лице – професионален учен с определен трудов стаж в публична организация, която осъществява научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Възможно е да се предвиди и ротационен механизъм за оглавяване на специализираната дирекция (напр. за срок от 2 години). Във всички случаи трябва да се осигури механизъм за предотвратяване на потенциален конфликт на интереси при възлагането на научни проекти. Поначало възможността за намеса на ръководителя на ДАНИ и съответния директор на дирекция в оценката и избора на проекти трябва да бъде ограничена напълно.

Наред с проектното управление по линия на Националната програма специализираната държавна агенция може да изпълнява и функция по целево стимулиране на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. На първо място, ДАНИ може да осигурява съфинансиране на научноизследователски проекти, които юридически лица от Република България са спечелили самостоятелно или в консорциум от някой от следните източници – Европейската агенция за отбрана, Европейската комисия, тематичен приоритет „Сигурни общества“ в „Хоризонт 2020“, Генералната дирекция „Вътрешни работи“, Фонд за вътрешна сигурност, Генералната дирекция „Хуманитарна помощ и гражданска защита“ на Европейската комисия, Организацията за изследвания и технологии на НАТО или Научния комитет на НАТО. По този начин ще се разреши един от съществените практически проблеми за участието на български организации в международни проекти в областта на сигурността – проблемът със съфинансирането. По отношение на съфинансирането дейността на ДАНИ може да се разпростре спрямо всички юридически лица, регистрирани в Република България, т.е. и спрямо частни фирми и неправителствени организации.

На второ място, могат да се предвидят финансови стимули за индивидуални учени и изследователи в областта на националната сигурност и отбраната. По тази схема могат да се отпускат еднократни възнаграждения в размер

на поне три минимални работни заплати на физически лица, които са автори на статии в международни реферирани научни списания в предметна област, включена в някоя от трите международно-признати таксономии в областта на сигурността и отбраната.

Отпускането на целеви средства от специализираната държавна агенция трябва да става само при строго определени законови предпоставки. В първия случай законовата предпоставка е сключване на договор с някоя от изрично изброените институции на ЕС или НАТО, които самостоятелно са извършили независима оценка на подадения проект. ДАНИ изобщо не участва в оценяването на проекта. При сключването на договор законът презюмира високото качество на одобрения научноизследователски проект и държавната агенция е длъжна да отпусне финансови средства за съфинансиране на проекта.

Относно втория случай законовата предпоставка за отпускане на еднократно възнаграждение е публикация в международно реферирано научно списание в някоя от посочените предметни области.

Както вече бе аргументирано, при управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната не е целесъобразно да се прилага характерния за административната дейност властнически метод (методът на принудата). Това е така, на първо място, заради принципа на академичната автономия. На второ място, специализираните организации от публичния сектор имат различна институционална принадлежност. Евентуалното закриване, сливане, отделяне или разместване на организации няма да има положителен резултат, а по-скоро ще задълбочи хаоса в научния сектор. Най-целесъобразно е специализираната държавна агенция да осъществява държавна политика на договорно управление спрямо компетентните организации в публичния сектор. Този нов подход към управлението на сигурността и отбраната е формулиран от Иванов като алтернатива на традиционното строго йерархично командно управление на Въръжените сили.²⁴¹ Той изтъква, че в условията на демократично общество е необходим друг вид управление, което е по-близо до концепцията за координационно, договорно или контрактно управление. Принципът на договорно управление е тясно свързан с принципа на програмно и проектно управление. Договорите за изпълнение на научни проекти са модерно и ефективно средство за договорно и проект-

²⁴¹ Иванов, Тилчо. Мениджмънт на сигурността и отбраната, София, УИ „Стопанство“, 2008, с. 10.

но управление. В контекста на Националната програма всеки отделен договор и проект е малък градивен елемент от Националната програма и по-общо от националната политика за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Санкционните правомощия на специализирания държавен орган могат да бъдат свързани с неизпълнението на конкретни договорни задължения от страна на публични организации – изпълнители на научен проект.

Върху дейността на специализираната държавна агенция, включително върху изпълнението на Националната програма, следва да се осъществява стриктен парламентарен контрол. Парламентарният контрол е важен законоустановен метод на демократичното управление и има за цел засилване прозрачността и отчетността на административните органи. Парламентарният контрол следва да се осъществява от компетентните парламентарни комисии – Комисията по отбрана, Комисията по вътрешна сигурност и обществен ред и евентуална бъдеща Комисия по наука. Компетентните парламентарни комисии следва да имат право да изискват информация за дейността на ДАНИ и да призовават нейни служители за изслушване по конкретни въпроси.

С цел осигуряване на легитимност планирането на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната следва да се осъществяват с участието на възможно по-широк кръг неправителствени организации, включително и неформални организации. Особено важно е да се преодолее практиката на формалните обсъждания с участие на т.нар. военно-патриотични организации и организации на офицери от резерва, които включват основно пенсионирани бивши служители от сектора за сигурност. Много перспективна фокус-група са неформалните патриотични младежки организации, които проявяват интерес към проблемите на сигурността и отбраната. Традиционната форма за гражданско участие е Обществен съвет към специализираната държавна агенция, който да е изрично предвиден в закона. Общественият съвет следва да осъществява национален граждански контрол за целесъобразност при формулирането на приоритетите на научноизследователската дейност в областта на националната сигурност и отбраната. Може да се предвидят и форми за участие на неправителствени организации при отчитането на резултатите от научните проекти. По този начин може да се постигне удовлетворително ниво на прозрачност и отчетност в научната дейност на организациите от публичния сектор и на самия специализиран държавен орган за управление (ДАНИ). При реализиране на гражданския контрол трябва

ва да се предвидят и механизми за избягване на възможен конфликт на интереси от представители на неправителствени организации, които са свързани лица с определени публични научни организации или висши училища.

При планиране на публичните разходи за Националната програма, следва да се отчетат:

- Съвкупните публични разходи за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната (около 20 млн. лева годишно).
- Заложените резултати в Националната програма.

Размерът на годишните разходи по Националната програма за изследвания в областта на националната сигурност и отбраната следва да е около една трета от годишните съвкупни публични разходи за този вид научни изследвания понастоящем, т.е. около 7 млн.лв. годишно. Предвид ограничения човешки ресурс, не е реалистично да се очаква, че е възможно в научните организации да се добавят повече от една трета допълнителни човеко-дни за научноизследователска дейност. Националната програма може да се тълкува разширително като допълнително целево бюджетно финансиране за специализирани научни изследвания, което се осигурява на конкурентен и проектен принцип. Не е реалистично да се очаква, че научните организации ще могат да повишат научната си производителност с повече от една трета на годишна база. Следователно, проектното финансиране поне на първо време не бива да надвишава една трета от настоящите публични разходи за НИРД в областта на националната сигурност и отбраната.

При наличие на законодателна и изпълнителна воля за реализиране на предлагания модел, с подобен сравнително ограничен бюджет могат да бъдат постигнати добри резултати в управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор на национално ниво. При изпълнение на заложените резултати в Националната програма чрез проектно финансиране получената научна продукция ще бъде с по-високо количество и качество от съвкупната средна годишна продукция на публичния сектор от институционалното финансиране. Принципът на проектното и договорно управление позволява, в случай че организацията изпълнител не изпълни задълженията си и не създаде договорените научни продукти, договорът да бъде прекратен. Следователно, рискът от икономическа неефективност е сведен до минимум.

8.3. Проблемна матрица и ограничения на модела

С оглед демонстриране ефективността на предлагания модел неговите елементи могат да бъдат сравнени със системните проблеми, разкрити в проблемния анализ. Сравнението е изобразено в проблемната матрица в табл. 4:

Системен проблем	Решение в предложения модел
Господство на политическо-административния подход в управлението.	Премахване на политическия контрол над науката и прилагане на модел за програмно и проектно управление в интерес на българската нация.
Липса на легитимен субект на управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.	Управлението на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната се институционализира в рамките на специализирана Държавна агенция за научни изследвания към МС.
Висока степен на формализъм на научната политика	Чрез дейността на специализираната държавна агенция и организираната от него Национална програма за изследвания реално се осъществява държавната политика в тази област.
Пряко и непряко ликвидиране на научноизследователски способности в областта на националната сигурност и отбраната.	В модела не се предвижда закриване или сливане на научни организации. Чрез Националната програма за изследвания се осигурява финансов ресурс за запазване на наличните способности и развитие на нови в рамките на съществуващите публични научни организации.
Липса на финансиране	Чрез Националната програма в модела се предвижда допълнително целево бюджетно финансиране за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната, което се осигурява на конкурсен и проектен принцип.
Проблеми, свързани със състоянието на човешките ресурси	Предвиденото проектно управление позволява запазване на наличните човешки ресурси, подобряване на квалификацията и засилване на мотивацията чрез допълнителни възнаграждения. В Националната програма следва да се предвиди и задължение за привличане на млади учени по конкретни научни проекти.
Слабости в нормативната уредба	В модела се предвижда обществените отношения, свързани с научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната да бъдат уредени в специален закон (Закон за Държавната агенция за научни изследвания) или с промени в Закона за насърчаване на научните изследвания. Остарели и неадекватни подзаконови нормативни актове, като напр. Правилника за НИРД в МО от 2004 г. следва да бъдат изрично отменени.
Липса на официално утвърдени приоритети за научни изследвания	По принцип в модела се възприемат приоритетите от приетата Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната. Целесъобразно е към тях да се добавят и няколко допълнителни приоритети – управление на кризи, защита на критичната инфраструктура и изследвания в областта на социалните науки.

Принизена роля на научната експертиза в процеса на развитие на въоръженията и техниката	В модела се предвижда създаване на научен капацитет за разработване на технически спецификации за нуждите на сектора за сигурност в гражданските научни организации (чрез специална конкурсна сесия в Националната програма). Това ще позволи засилване ролята на независимата научна експертиза в процеса на придобиване на въоръжение и техника от сектора за сигурност.
Слабости в организацията на международното научно-технологично сътрудничество	В предлагания модел международното научно-технологично сътрудничество се възлага като основна функция на специализираната държавна агенция. Организацията на международната дейност, назначаването на националните представители и отговорностите за предоставяне на научно-технологична информация се уреждат в специалния закон.
Липса на взаимодействие между институциите от сектора за сигурност и научните организации	Засилване на публично-публичното взаимодействие чрез задължително включване на крайни потребители в цялостния цикъл на проектното управление.

Табл. 4. Проблемна матрица

Предлаганият модел за управление не е „идеален“, но е мислим и осъществим при определени условия. Практическата му реализация ще става в силно негативната социално-икономическа среда на класовата държава, характеризираща се със системни проблеми във всички сфери на държавното управление. Ето защо от особено значение е да се дефинират ограниченията на модела, което позволява да се изясни при какви условия той може да се реализира пълноценно.

Основните ограничения на модела за управление могат да бъдат обособени в две групи: политико-икономически и административни. На първо място, основно ограничение и заплаха за модела е съществуващата система за политически контрол над научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Този риск произтича от самата структура на класовата държава, господстващото положение на политическата класа и силната традиция на политически контрол над науката в България. Ето защо от особено значение е пълната деполитизация на специализирания държавен орган за управление на научните изследвания. Това може да бъде постигнато чрез ясни законови разпоредби, с които се уреждат чисто професионални критерии за назначаване на администрацията в тази държавна институция. Необходимо е в специалния закон да се предвиди изискване за ръководители в специализирания държавен орган да бъдат назначавани неполитически лица, професионални учени от публични научни организации, които не са партийни членове и не се намират в конфликт на интереси.

Пряко свързано с политическия риск е икономическото ограничение от недостатъчно финансиране на Националната програма за изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Не бива да се забравя, че понастоящем бюджетната субсидия представлява основно средство за политически контрол над научния сектор. Предлаганият размер на годишните разходи за Националната програма в областта на сигурността е напълно реалистичен, съответства на около 1/3 от съвкупните публични разходи за НИРД в сигурността и отбраната на годишна база, съпоставим е със стойността на досегашни конкурсни сесии на Фонд „Научни изследвания“. Основна мярка за обосноваване финансирането на Националната програма може да бъде утвърждаване на тезата за необходимостта от научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичното пространство. В крайна сметка правото на публично финансиране за публичните научни организации е равностойно на правото на публично финансиране за безбройните политически органи в държавата.

Другото основно ограничение на модела има административен характер и е свързано с негативните страни на публичната администрация като цяло. Поради ниската ефективност на администрацията в Република България, налице е ниска подкрепа за създаване на нови административни структури. Важно е да се подчертае, че създаването на специализираната държавна агенция трябва да стане след закриване на две съществуващи административни структури, доказали своята неефективност – дирекция „Наука“ в МОН и Фонд „Научни изследвания“. В този смисъл моделът не въвежда нови административни звена с дублиращи функции.

В идеен план предлаганият модел е проектиран с ясна ценностна ориентация; негова основна стратегическа цел е осигуряването на публичното благо „научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“ за българската нация. Конкретността на създаването публично благо е съчетана с непряка, проектна и договорна форма на управление. Специализираният държавен орган няма компетентност да се намесва в изследователската дейност на научните институции. Благодарение на законовата регламентация на независимите оценители, участието на администрацията в одобряването на научни проекти също е сведено до минимум. В този смисъл основното предизвикателство ще бъде формирането на професионална и деполитизирана администрация, която поради своя предмет на дейност може да бъде обозначена като „научна администрация“. Само при наличието на ефективна научна

администрация е възможно осъществяването на програмно и проектно управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в интерес на българската нация.

8.4. Апробиране на модела чрез колективна експертиза

Експертните методи са част от класа на интуитивните методи за прогнозиране.²⁴² Съществуват разнообразни експертни методи като: индивидуална експертна оценка, интервюта, анкети и допитвания, номинални групи, мозъчна атака, игрови методи и сценарийно планиране, делфийска техника, колективна експертна оценка и др. С оглед постигане на по-висока надеждност и точност при изследване приложимостта на предлагания модел се прилага методът на колективната експертна оценка. Методът е традиционен за социалните науки, основава се на т.нар. делфийска техника и позволява апробиране на модели. Поради специфичния предмет на изследване в социалните науки не е възможно прилагането на експеримента като научен метод. Експертните методи и в частност колективната експертиза представляват своеобразен експеримент за апробиране и тестване на хипотези и модели в областта на социалните науки. Показателно е, че етимологически термините „експеримент“ и „експерт“ имат общ произход. Колективната експертна оценка е своеобразно „лабораторно тестване“ на предлагания модел за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Тя осигурява по-висока степен на обективност и научна обоснованост на модела.

Колективната експертиза има следните основни предимства:

- приложима е към широк кръг от обекти на изследване;
- ниски разходи за провеждане на експертизата;
- сравнително ограничено време за изпълнение, особено при добра начална подготовка и по-малък брой повторения;
- повишена надеждност и точност при достатъчна компетентност.

Характерни недостатъци на колективната експертиза са:

- формалното участие;
- проявата на ненаучни фактори, като напр. лична заинтересованост, политически тенденции и др.;
- малката самокритичност на част от експертите;

²⁴² Иванов, Тилчо. Икономически анализ в публичния сектор, София, ИПОИ – БАН и Сдружение „Джордж Маршал-България“, 2009, с. 219.

- желание за доминиране на част от експертите (в дискуссионен формат);
- трудности при намирането на експерти с подходяща квалификация в изследваната област.

Ключов критерий за точност на колективната експертна оценка е компетентността на участващите експерти. Емпиричните данни показват, че преминаването на минималната граница на критичната компетентност води до рязко нарастване на точността, след което точността слабо се влияе от нарастващата компетентност.²⁴³ Надеждността и точността на колективната експертна оценка са основни елементи на нейното качество.

При колективната експертна оценка се акцентира върху формирането на колективно съгласие при вземането на управленски решения за разрешаването на практически проблеми. Това се свързва с компетентното прилагане на различни консенсусни техники.²⁴⁴ В този контекст при колективната експертиза в изследването се търси определена степен на консенсус относно приложимостта на предлагания организационен модел за управление на научните изследвания. Естествено, не е възможно постигане на пълен консенсус между експертите. Стремешът е да се идентифицира степен на консенсус, която потвърждава приложимостта на предлагания модел при сравняването му с алтернативни модели.

Колективната експертиза подпомага процеса на вземане на групови решения.²⁴⁵ Тя се използва при решаване на сложни задачи, когато отсъства достатъчно информация за бъдещите условия, тенденции, процеси, явления и др. Това често се налага поради стратегическата неопределеност, какъвто е случаят с научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в Република България.

Един от примерите за успешно прилагане на колективната експертна оценка за решаване на сложни управленски проблеми е Бялата книга за гражданска защита на Република България от 2004 г.²⁴⁶ В Бялата книга се из-

²⁴³ Иванов, Тилчо. Икономически анализ в публичния сектор, с. 223.

²⁴⁴ Христов, Стефан. Стратегическо управление в колективната система за сигурност и отбрана, София, УИ „Стопанство“, 2007.

²⁴⁵ Димитров, Нончо. Стратегически перспективи на фотоволтаичното производство в България (*автореферат на дисертационен труд*), София, 2010, с. 36.

²⁴⁶ Изследване за анализ и оценка на системата за защита на населението и реагиране при извънредни ситуации. Бяла книга по гражданска защита на Република България, София, Научно-координационен съвет към Постоянната комисия за защита на населението при бедствия, аварии и катастрофи и ЦИНСО-БАН, 2004.

следва системата за гражданска защита на Република България и се извършва колективна експертиза на три базови алтернативи на тази система. Екипът от експерти оценява три базови алтернативи (модел за усъвършенствана оперативна координация, модел за междуведомствен мениджмънт, и модел с министерство на гражданската сигурност). Колективната експертна оценка в Бялата книга допринася с научни аргументи за обществения дебат относно системата за защита на гражданите и критичната инфраструктура на национално ниво.

Колективната експертиза трябва да се съобразява с реалните условия и обективните ограничения. Основните стъпки при провеждане на колективна експертна оценка са:

- формулиране на целите и задачите на експертизата;
- подбор на експерти;
- разработване на анкетна карта (въпросник);
- анкетиране на експертите;
- обработване на експертните оценки;
- формиране на колективно мнение;
- интерпретиране на получените резултати.

Колективната експертиза отразява персоналните предпочитания на отделните участници. Препоръчва се числеността на експертната група при провеждането на практически изследвания и специализирани проучвания да бъде между 10 и 30 души.²⁴⁷ Счита се, че относителната погрешност на колективната оценка при този брой на участниците се изменя незначително.

Целта на колективната експертна оценка е да се апробира предлагания модел за управление и да се докаже неговата приложимост. Първата стъпка в колективната експертиза е дефинирането на набор от реалистични алтернативни модели за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Наборът от реалистични алтернативни модели се определя на основата на анализа на предлаганите досега модели за управление, описани в седма глава. Анализът показва, че реално възможните модели за управление са сравнително ограничени на брой. В тази специфична област полетът на фантазията и въображението обективно са силно ограничени. След изключване на крайните, нереалистични модели могат да се формулират три основни алтернативни реалистични модели.

²⁴⁷ Димитров, Нончо. *Цит. съч.*, с. 36.

Първият реалистичен модел е съществуващият понастоящем модел за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Този модел се е самоналожил в обществената практика на класовата държава без планиране и без целенасочено държавно управление. Няма нормативен акт или стратегия, които да регламентират неговото съществуване. Същевременно този децентрализиран модел е реализиран в практиката и е реален продукт на сложните взаимодействия (включително конфликти) между основните играчи в научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Ето защо сегашният модел може да се приеме за реалистичен модел, който подлежи на научна и експертна оценка.

Вторият реалистичен модел е хибридният междуведомствен модел за координация на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната, който е утвърден със Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната от декември 2015 г. Формално погледнато този модел е официално утвърден със стратегически политически документ и е резултат от няколкогодишни консултации и съгласувания между основните заинтересовани публични организации. Той отразява силната административна традиция на междуведомствения подход в България, при която липсва един компетентен орган за управление и отговорността се разпределя и „размива“ между множество органи. Макар да не е подлаган на същинско обществено обсъждане, понастоящем междуведомственият модел има официален статут и следва да бъде включен в набора от реалистични алтернативни модели.

Третият реалистичен модел е предлаганият в настоящата книга концептуален модел със специализирана държавна агенция. Моделът интегрира по нов начин отделни елементи от предшестващи „прототипи“ на модели и се основава на утвърдени теории за държавното управление. Предлаганият модел представлява реалистичен алтернативен модел за управление, който следва да бъде включен в колективната експертиза.

След дефинирането на трите алтернативни модели се извършва синтезирано описание на всеки модел, което ще бъде използвано за колективната експертна оценка. Стремешът е описанието на трите алтернативни модела, доколкото е възможно, да бъде унифицирано. Описанието на Модел 1 („Децентрализиран модел“) фактически отразява в синтезиран вид съществуващото състояние на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната, включително и някои от идентифицираните системни проблеми. Описанието на Модел 2 („Хибриден междуведомствен модел“) представя в

синтезиран вид организационния модел, утвърден със Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната от декември 2015 г. Описанието на Модел 3 („Модел със специализирана държавна агенция“) представя в синтезиран вид предлагания в настоящия труд модел за управление. С цел по-висока обективност и непреднамереност на експертните оценки, генезисът на всеки от моделите не се демонстрира във въпросника, разработен за колективната експертиза.

След дефиниране и описание на алтернативните модели се разработват специфични критерии за оценка на моделите. Критериите са напълно идентични и за трите модела. Критериите се разработват на основата на утвърдения в международен план PEST (*political, economical, social and technological*) анализ при отчитане спецификите на изследвания обект. Чрез трансформиране и доразвитие са формулирани общо десет критерия за оценка на моделите. Многообразието от критерии осигурява мултикритериалност на колективната експертна оценка. То е свързано с интердисциплинарния характер на изследването. Всички критерии имат равна относителна тежест при оценката. Критериите са дефинирани в табл. 5:

№	Критерий	Описание и обосновка
1.	Политически критерий	Политическият критерий показва доколко съответният модел дава възможност за направляване на научните изследвания в съответствие с държавната политика за сигурност и отбрана. Този критерий не е еднозначно „положителен“. Той изразява и дълбоката политическа дилема на управлението, която потенциално носи риска от политически контрол на научноизследователския процес. Експертната оценка отразява субективното отношение на съответния експерт към двойствения характер на политическото начало в управлението на науката.
2.	Икономически критерий	Икономическият критерий е мярка за съотношението „разходи-ползи“ от съответния модел. Доколкото е възможно, за всеки от моделите се дават приблизителни стойности за необходимите публични ресурси. Всеки експерт дава своята лична експертна оценка за съотношението „разходи-ползи“ за съответния модел. Приема се, че колективната експертиза ще даде по-обективна оценка на моделите по този критерий.
3.	Юридически критерий	Юридическият критерий дава възможност за оценка на степента на съответствие на модела с националното и европейското законодателство в предметната област. Оценката на юридическото съответствие има важно значение за реалната приложимост на съответния модел. „Екстравагантни“ модели могат да бъдат елиминирани не само заради икономическа необоснованост, но и поради юридическа несъстоятелност. Обратно, възможно е даден модел да бъде юридически издържан, но да бъде икономически нерационален.

4.	Критерий за развитие на човешките ресурси	Критерият за развитие на човешките ресурси е конкретизация на социалния критерий в стандартния PEST анализ. Предвид обекта на изследване, от особена важност е не толкова социалното измерение като абстракция, а конкретно развитието на човешките ресурси, заети с научноизследователска дейност в областта на националната сигурност и отбраната. Чрез този критерий се „покрива“ конкретен системен проблем на управлението. Той е свързан с мотивирането като една от основните управленски функции.
5.	Критерий за международно сътрудничество	Този критерий позволява да се оцени доколко съответният модел позволява провеждането на ефективно международно сътрудничество в рамките на ЕС и НАТО. Основанието за включване на критерия е, че активното международно научно-технологично сътрудничество е съществена предпоставка за научен и технологичен напредък. Само модели, които реално подпомагат активното международно сътрудничество имат перспектива за постигане на стратегически цели.
6.	Критерий за сътрудничество на национално ниво	Чрез този критерий се оценява доколко съответният модел подпомага сътрудничеството между българските научни организации. Критерият не бива да се абсолютизира, тъй като „културата на сътрудничество“ е социален феномен с дълбоки исторически и народопсихологически корени. Не е реалистично да се очаква, че даден концептуален модел може автоматично и бързо да доведе до нова култура на сътрудничество. В този смисъл критерият може да се тълкува и като мярка за възприемане на състезателното (конкурсното) начало от научните организации като нормална обществена практика.
7.	Критерий за взаимодействие с потребителите	Чрез този критерий се оценява доколко съответният модел съдейства за повишаване на взаимодействието между научните организации и институциите от сектора за сигурност. Липсата на взаимодействие с потребителите се счита за един от системните проблеми на управлението. От друга страна, при оценката не бива да се игнорират и възможни негативни аспекти на „взаимодействие“, като корупция и конфликт на интереси.
8.	Критерий за проектно управление	Този критерий позволява да се оцени доколко съответният модел осигурява реално осъществяване на проектно управление на научните изследвания.
9.	Критерий за качеството на научния продукт	Чрез този критерий се оценява степента, до която съответният модел способства за повишаване качеството на научния продукт в областта на националната сигурност и отбраната. Той отразява експертната оценка за цялостната ориентация на съответния модел към повишаване на качеството в науката.
10.	Критерий за въздействието върху националната сигурност и отбраната	Този критерий позволява да се оцени потенциалното въздействие на съответния модел за управление на научните изследвания върху националната сигурност и отбраната на Република България. Той отразява широко възприетия в Европейското научно-изследователско пространство критерий „въздействие“ (<i>impact</i>) при оценяване на научноизследователски проекти, финансирани от Европейските програми за научни изследвания и технологично развитие.

Табл. 5. Критерии за експертна оценка на алтернативни модели за управление

В своята съвкупност десетте критерия дават възможност за по-обективна оценка на алтернативните модели и за преодоляване на субективизма в научния анализ. Многокритериалният анализ, съчетан с колективния характер на експертната оценка засилва степента на научна обосноваване на избраното управленско решение. Ползността на колективната експертиза е преди всичко в това, че неполитически лица – експерти с преимуществено научен професионален опит правят експертна оценка на приложимостта на няколко алтернативни модела за управление.

От особено значение за провеждане на резултатна колективна експертна оценка е подборът на експерти. Основен критерий при подбора е наличието на компетентност в предметната област. В колективната експертиза, проведена през 2016 г., участват 17 експерти, притежаващи компетентност в изследваната област, доказана чрез професионален опит и съответни научни публикации. Повечето експерти са бивши или настоящи служители (включително – ръководители) на публични научни организации и висши училища, които осъществяват научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. В експертизата участват представители на 8 заинтересовани публични организации – Академията на МВР, Катедра „Национална и регионална сигурност“ – УНСС, Центъра за изследвания по национална сигурност и отбрана при БАН, Института по отбрана на МО, Института за перспективни изследвания за отбраната, Военна академия „Г. С. Раковски“, Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“ – МВР, Съвета по сигурност при Министерския съвет и една неправителствена организация – Софийски форум за сигурност. По този начин се осигурява относително висока степен на представителност на статистическата извадка. Всеки експерт участва в експертизата в лично качество, като имената на експертите не се разкриват. Изразените мнения (експертни оценки) отразяват единствено личното становище на експерта и не ангажират институцията, в която работи.

Осем от експертите, участващи в експертизата, т.е. почти половината са хабилитирани лица. От общо 17 експерти 13 имат научна и образователна степен „доктор“. Академичните длъжности на експертите са, както следва: 4 професори; 4 доценти; 2 главни асистенти и 1 асистент. Шестима от експертите не заемат академични длъжности. Основен извод от процеса на подбор на експерти за колективната експертиза е, че в България броят на квалифицираните експерти в областта на управлението на научните изследвания в сигурността

и отбраната е доста ограничен. Участието на експертите в колективната експертиза е доброволен личен избор, при който отсъства финансов стимул.

При оценката на резултатите от колективната експертиза следва да се отчита и субективният фактор. В определена степен експертните оценки следва да се възприемат като оценки на заинтересовани лица, тъй като прилагането на някои от моделите би оказало влияние върху функционирането на всички заинтересовани организации от публичния сектор. В този смисъл експертните оценки могат да бъдат и показател за това доколко моделът е приемлив за играчите в сектора, какви са възможните съпротивителни мотивации и стратегии, кои са потенциалните „съюзници“ при прилагане на модела.

От техническа гледна точка колективната експертиза се провежда с помощта на въпросник (анкетна карта). Въпросникът е структуриран в три части, като всяка от тях съответства на един алтернативен модел за управление. След описанието на всеки модел в таблица са изложени критериите за оценка. Експертите дават оценка от 1 до 10 за всеки критерий, като най-ниската оценка е 1, а най-високата – 10.

Резултатите от проведената колективна експертна оценка са представени в табл. 6:

Експерт	Оценка за модел 1: Децентрализиран модел	Оценка за модел 2: Хибриден междудеодомствен модел	Оценка за модел 3: Модел със специализирана държавна агенция
Експерт 1	36	36	36
Експерт 2	34	55	40
Експерт 3	30	48	58
Експерт 4	41	57	54
Експерт 5	25	26	36
Експерт 6	14	65	74
Експерт 7	26	45	69
Експерт 8	29	46	70
Експерт 9	17	39	64
Експерт 10	28	49	70
Експерт 11	29	29	53
Експерт 12	39	55	36
Експерт 13	51	66	74
Експерт 14	19	26	54
Експерт 15	36	62	65
Експерт 16	32	43	60
Експерт 17	13	40	80
ОБЩО:	499	787	993

Табл. 6. Резултати от колективната експертна оценка

Колективната експертна оценка е вид количествен научноизследователски метод, който позволява сравнително измерване на степента на приложимост и приемливост на предлагания модел за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Ценността на колективната експертиза е, че дава възможност за статистическа обработка и анализ на събраната съвкупностна информация. Както отбелязва Валентин Гоев, всички съвкупностни изследвания в крайна сметка представляват набор от въпроси с определени отговори, дадена от определен брой хора, разглеждани най-често като извадка от някаква генерална съвкупност.²⁴⁸ При статистическия анализ стремежът е качествените признаци да се превръщат в количествени. В конкретния случай колективната експертиза предоставя съвкупностна (количествена) информация за експертни оценки на алтернативни модели за управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Подобен вид съвкупностно изследване върху този специфичен предмет се прави за първи път в България.

С оглед постигане на по-високо качество на статистическия анализ е необходимо изчисляване на статистическото разсейване чрез коефициент на вариация. Коефициентите на вариация характеризират съгласуваността на индивидуалните оценки. Както отбелязват Мишев и Цветков, при статистическия качествен контрол по-малкото статистическо разсейване е гаранция за по-еднородна в качествено отношение продукция.²⁴⁹

Коефициентът на вариация се изчислява с помощта на тестова версия на статистическия софтуерен пакет SPSS. Въвеждат се три статистически реда, които съответстват на трите алтернативни модела. Във всеки ред се въвеждат експертните оценки, дадени от всеки експерт за съответния модел. За всеки отделен ред (модел) се изчислява коефициента на вариация. Той се получава чрез разделяне на стандартното отклонение върху средната стойност и се изчислява в проценти. Т.е. коефициентът на вариация = $(\text{Std.dev}/\text{Mean} \cdot 100)$. Стойности на коефициента на вариация под 30 % показват незначително разсейване и приблизително еднородна извадка.

За Модел 1 коефициентът на вариация е 27,78 %.

За Модел 2 коефициентът на вариация е 25,44 %

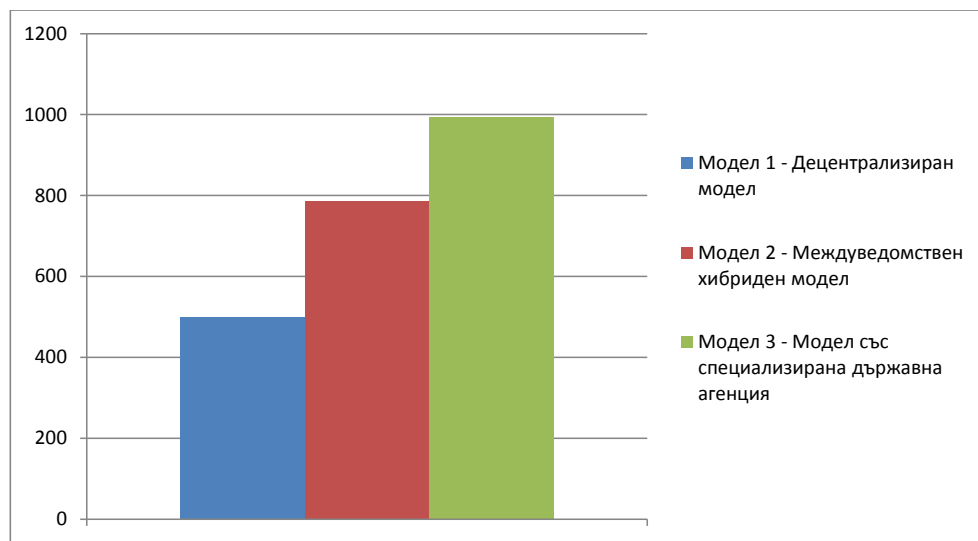
²⁴⁸ Гоев, Валентин. Статистическа обработка и анализ на информация от социологически, маркетингови и политически изследвания със SPSS, София, Университетска печатница на УНСС, 1996, с. 9.

²⁴⁹ Мишев, Георги, Цветков, Стоян. Статистика за икономисти, София, Издателски комплекс УНСС, 2013, с. 70.

За Модел 3 коефициентът на вариация е 26,90 %

Следователно, при проведената колективна експертна оценка статистическото разсейване е малко. Разсейването между различните променливи (модели) е приблизително еднакво.

Обобщените резултати от колективната експертиза графично са представени чрез диаграма във фиг.7.

Фиг. 7. Обобщени резултати от колективната експертиза за оценка на алтернативни модели

Обобщените резултати от колективната експертиза водят до няколко основни извода. Най-ниски резултати получава функциониращият понастоящем Модел 1 (Децентрализиран модел), който има 499 експертни точки. Нито един експерт не е поставил на първо място по предпочитание този модел, което показва ниската удовлетвореност от съществуващото положение сред професионалните учени и преподаватели. Има само един експерт, при който оценката за Модел 1 е идентична с оценките за Модел 2 и Модел 3.

На второ място по брой точки е Модел 2 (Хибриден междуведомствен модел), който пресъздава модела в официално утвърдената Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната. Този модел събира общо 787 експертни точки. Трима от общо 17 експерти са поставили на първо място по предпочитание Модел 2.

Най-висок брой експертни точки събира предлаганият в настоящия труд Модел 3 (Модел със специализирана държавна агенция). Модел 3 има общо 993 експертни точки. Тринадесет от общо 17 експерти са поставили на първо място по предпочитание Модел 3.

Без да се абсолютизират резултатите, може да се направи извод, че предлаганият концептуален модел е успешно апробиран чрез метода на колективната експертна оценка. Моделът за програмно и проектно управление на национално ниво се приема положително от повечето анкетиранни експерти, което доказва неговата потенциална приложимост в обществената практика. Моделът има право на съществуване и може да бъде подлаган на по-широка обществена дискусия.

Девета глава

МЕЖДУНАРОДЕН СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ

Основна задача в последната глава е да се апробира предложения концептуален модел чрез сравнителен анализ с реално функциониращи модели в Европейския съюз (ЕС). На първо място, извършва се сравнителен анализ на предлагания модел с модела на централно ниво в ЕС. Представен е анализ на модела за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната на централно ниво в Европейския съюз. Подчертават се строго нормативните основи на модела в ЕС, заложен в Лисабонския договор от 2009 г. и неговият дуалистичен характер с ясна концептуална и институционална разделеност на две подобласти – изследвания в областта на гражданската сигурност и отбранителни изследвания. В сърцевината на централния модел в ЕС е програмно-проектното управление, разбирано като процес на възлагане на научни проекти на научни организации в рамките на единна изследователска програма от страна на централен орган за управление със статут на агенция. Целият управленски процес се осъществява на конкурентен принцип и при пълно отсъствие на политическа намеса.

На второ място, извършен е сравнителен анализ на моделите за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в няколко страни членки на ЕС. Подбрани са пет страни членки: две от държавите членки с най-голяма тежест в ЕС (Франция и Германия), две по-малки, но силно развити страни членки (Австрия и Холандия) и една от новите страни членки – Република Чехия. Повечето от изследваните страни са класически национални държави, а конкретно Франция с основание се счита за родина на национализма като идеология. Този подбор дава възможност да се очертаят различни национални модели на различни държави членки, три от които по територия и население са съизмерими с България. След описанието на моделите в петте страни членки се извършва сравнителен анализ на посочените модели с предлагания в книгата модел. Сравнителният анализ като общопризнат научен метод до голяма степен позволява обективно да бъде оценен и апробиран предложения модел в сравнение с реално функциониращи европейски модели.

9.1. Модел за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната на централно ниво в Европейския съюз

Моделът за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в Европейския съюз се формира в периода след 2004 г. под влиянието на международната среда за сигурност, на процесите в Общата политика за сигурност и отбрана и вътрешно-институционалната динамика на ЕС. Сегашният модел за управление на централно ниво в Европейския съюз се характеризира със следните особености:

- дуализъм в управлението с две отделни агенции, съответно за отбранителни изследвания и за изследвания в областта на гражданската сигурност;
- развита система от административни органи за управление на научните изследвания;
- програмно и проектно управление на научните изследвания на конкурсен принцип;
- водещо участие на независими оценители в процеса на оценяване на проектните предложения за научни изследвания;
- принцип за ненамеса на политическото ръководство на органите за управление в процеса на оценяване и възлагане на научни проекти;
- значително финансиране;
- солидна нормативна основа на управлението.

Дуализмът в управлението на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в ЕС произтича от утвърдилото се разграничение между отбранителните изследвания и изследванията в областта на гражданската сигурност. Дълбоката причина за този дуализъм е липсата на желание за трансфер на национален суверенитет в областта на военната сигурност и отбраната от страните членки към Съюза. Като резултат на централно ниво в Европейския съюз е налице рязко разграничение между гражданската сигурност, в която ЕС все повече има компетенции, и отбраната, където държавите членки запазват своята изключителна компетентност. Тази особеност често се изтъква в контекста на Общата европейска политика за сигурност и отбрана, но тя пряко се отразява и върху модела за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в ЕС.

Влошаването на средата за сигурност в ЕС след 2014 г., бежанската криза и терористичните атаки в няколко европейски столици вероятно ще доведат

до промени в Общата европейска политика за сигурност и отбрана в средно-срочна перспектива. Една от възможностите за промяна е засилване на интеграцията във военно-политическата област в ЕС. Все по-активно се обсъжда дори идеята за създаване на Европейски въоръжени сили. При такава тенденция напълно възможно става преодоляването на дуализма в управлението на научните изследвания и интегрирането на управлението на отбранителните изследвания и изследванията в областта на гражданската сигурност на централно ниво в ЕС. Показателно е, че вече се лансира тезата за интегрирана Общоевропейска програма за отбранителни научни изследвания, която да се управлява съвместно от Европейската агенция по отбрана и Европейската комисия.²⁵⁰ Първите реални стъпки в тази посока са подготвителните дейности за отбранителни изследвания (*Preparatory Action on Defence Research*), които се осъществяват през 2016 – 2017 г. от Европейската агенция по отбрана на основата на специално споразумение с Европейската комисия.

Създадената през 2004 г. Европейска агенция по отбрана (ЕАО) е компетентната институция за управление на отбранителните изследвания на централно ниво в ЕС.²⁵¹ Европейската агенция по отбрана е междуправителствена организация, която е подчинена на Европейския съвет. Тя е замислена като европейска организация по въоръженията и като европейска агенция за изследвания в областта на сигурността и отбраната.²⁵² ЕАО е създадена до голяма степен в резултат от лобирането на европейската аерокосмическа и отбранителна индустрия. Съгласно чл. 5 от учредителния акт на Агенцията, една от нейните четири функции е да подобри ефективността на европейските отбранителни изследвания и технологии с цел повишаване на отбранителните способности.²⁵³ Агенцията подпомага осъществяването на съвместни проекти за отбранителни изследвания и технологии, като решаващо значение има участието или приноса на националното Министерство на отбраната в съответния проект.

През 2008 г. Управителният съвет на Европейската агенция по отбрана приема Европейската стратегия за отбранителни изследвания и технологии.²⁵⁴

²⁵⁰ European Defence Research. The case for an EU-funded defence R&T programme. Paris: EU Institute for Security Studies, 2016.

²⁵¹ България се присъединява към Европейската агенция по отбрана през 2007 г.

²⁵² Ten Years of Working Together, European Defence Agency, 2014, p.15.

²⁵³ Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency, Official Journal of the European Union, L 245/17 of 17.7.2004.

²⁵⁴ European Defence Research and Technology Strategy, Brussels: European Defence Agency, 2008.

В Стратегията се подчертава необходимостта от инвестиране в отбранителни изследвания и технологии, изтъква се нуждата от общоевропейски списък на ключови технологии и на общоевропейски приоритети за отбранителни изследвания и технологии, в които следва да се инвестира. Стратегията акцентира върху връзката между отбранителните изследвания и технологии, от една страна, и отбранителните и индустриалните способности, от друга. Предлага се разходите за отбранителни изследвания и технологии на национално ниво да достигнат 2 % от общите разходи за отбрана.²⁵⁵ Предложеното равнище от 2 % за отбранителни изследвания и технологии има препоръчителен характер и не се реализира на практика. Нещо повече, според оценки на Европейската агенция по отбрана в периода 2009 – 2014 г. е налице сериозен спад на разходите за НИРД в отбраната с около 15 % в страните членки на ЕС.²⁵⁶ Според други данни на ЕАО, в периода от 2006 до 2013 г. разходите за НИРД в отбраната в страните членки на ЕС са намаляли с 27,6 %.²⁵⁷ Този спад е сериозна заплаха за развитието на европейската отбранителна индустрия и за общоевропейските отбранителни научноизследователски способности. Противно на общоевропейската тенденция, в периода 2009 – 2014 г. в Република България е налице съществено увеличение на разходите за НИРД в отбраната. Както е показано в пета глава, разходите за Програма „Изследвания и технологии“ на МО нарастват 7 пъти за посочения период.

Следва да се има предвид, че цялостната оценка за дейността на Европейската агенция по отбрана не е еднозначно положителна. Според някои експерти, успехите на ЕАО са ограничени, поради нежеланието на страните членки на ЕС да си сътрудничат тясно в областта на отбраната.²⁵⁸ Както отбелязва Сенди Джонстън, ограниченият успех на ЕАО се дължи основно на нежеланието на част от държавите членки на ЕС да инвестират в отбранителни способности за сметка на по-популярни публични разходи, като образование, здравеопазване и др.²⁵⁹ Липсата на политическа воля се отразява негативно

²⁵⁵ Пак там, с. 10.

²⁵⁶ EU defence industry seen threatened by fall in research spending (by Adrian Croft) – <<http://www.reuters.com/>> (March 4, 2015).

²⁵⁷ European Defence Research. The case for an EU-funded defence R&T programme. Paris: EU Institute for Security Studies, 2016, p. 9.

²⁵⁸ Greco, Ettore, Pirozzi, Nicoletta and Silvestri, Stefano (eds.), EU Crisis Management: Institutions and Capabilities in the Making, Rome: Istituto Affari Internazionali, 2010, p.16.

²⁵⁹ Johnston, Sandy, Juncker's Blinckers – published on the European Geostrategy blog (<<https://europeangeostrategy.org/>>), 18/09/2016.

и на съвместните проекти за НИРД в интерес на общоевропейската отбрана, които са недостатъчно на фона на амбициозния мандат на ЕАО.

Управлението на научните изследвания в областта на гражданската сигурност в ЕС се осъществява от Европейската комисия и по-конкретно от Изпълнителната агенция за научни изследвания (*Research Executive Agency*) в сътрудничество с Генералната дирекция „Растеж“ (*DG GROWTH*).²⁶⁰ Генералната дирекция „Растеж“ е компетентна да разработва ежегодната Работна програма за изследвания в областта на сигурността и да участва в одобряване на резултатите от проектите. Важно е да се отбележи, че в модела на управление в Европейската комисия изследванията в областта на сигурността са тясно свързани с космическите изследвания. Подготовката на Работните програми за изследванията в двете тематични области – „Сигурност“ и „Космос“ се осъществява в дирекцията, която отговаря за аерокосмическата, морската, отбранителната индустрия и индустрията за сигурност.²⁶¹

Най-важна роля в управлението на научните изследвания в областта на гражданската сигурност в Европейската комисия има Изпълнителната агенция за научни изследвания (*REA*). Агенцията има изключителна компетентност за възлагане на научни изследвания в областта на гражданската сигурност и космическите изследвания и споделена компетентност при приемането на резултатите от тези изследвания. Управлението на научните изследвания в областта на гражданската сигурност и космоса е една от основните функции на Изпълнителната агенция за научни изследвания.²⁶² Всъщност включването на новия приоритет „Сигурност“ в Седмата рамкова програма е една от причините за създаването на Изпълнителната агенция през 2007 г. Един от основните самостоятелни отдели на Изпълнителната агенция е отделът за изследвания по сигурността, който управлява научните проекти в областта на сигурността. Изпълнителната агенция е строго административна структура, която не осъществява научни изследвания, а само контролира тяхното изпълнение.

В своята дейност Изпълнителната агенция се подпомага от независими оценители и научни рецензенти, които оценяват подадените и утвърдените проекти. Оценките на независимите оценители (най-често трима на брой) имат

²⁶⁰ Предшественик на ГД „Растеж“ е ГД „Предприятия и индустрия“ (*DG Enterprise and Industry*)

²⁶¹ Directorate G – Aerospace, Maritime, Security and Defence Industries

²⁶² Annual Activity Report of the Research Executive Agency – 2013, p.16. Другата основна функция на агенцията е управление на специфичната програма „Хора“ (индивидуални проекти за изследователска мобилност „Мария Кюри“).

решаващо значение за това кой проект ще бъде финансиран. Всеки независим оценител следва стриктно да отговаря на изискванията за висока компетентност и за отсъствие на конфликт на интереси при оценителската дейност. Проектите, получили най-висока оценка при независимото оценяване, следва да бъдат утвърдени от Програмния комитет за тема „Сигурност“, който се състои от официални представители на страните членки. По правило Програмният комитет възприема оценките на независимите оценители и утвърждава одобрените проекти.

Научните изследвания в областта на гражданската сигурност в ЕС стартират още през 2004 г., когато успоредно с Шестата рамкова програма на ЕС се реализират т.нар. Подготвителни дейности за изследвания по сигурността (*Preparatory Action for Security Research – PASR*). Програмата PASR продължава три години и в нея участват значителен брой фирми и научни организации от страни членки на ЕС и от някои асоциирани страни. По линия на PASR са финансирани няколко десетки проекта на обща стойност 45 милиона евро. Нито една българска организация не е участвала в проекти по линия на PASR.

На основата на опита от програмата PASR за първи път в Седмата рамкова програма на ЕС за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности (2007 – 2013 г.) в частта „Сътрудничество“ сред десетте приоритетни научни области се утвърждава самостоятелната тематична област „Сигурност“.²⁶³ В Решението за приемането на Седмата рамкова програма се подчертава, че научните изследвания в нея ще имат изключително гражданска ориентация и ще са насочени към гарантиране на европейската гражданска сигурност. Една от най-важните цели на изследванията в тематична област „Сигурност“ е да се подобри конкурентоспособността на европейската индустрия за сигурност. Обръща се специално внимание и на необходимостта от тясна координация с дейностите на Европейската агенция по отбрана. В съответствие с Решение № 1982/2006/ЕО програмният бюджет на тематична област „Сигурност“ за целия период на Седмата рамкова програма (2007 – 2013 г.) възлиза на 1,4 милиарда евро. Общо за целия програмен период са финанси-

²⁶³ Чл. 2 на Решение № 1982/2006/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. относно Седмата рамкова програма на Европейската общност за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности (2007 – 2013 г.), Официален вестник на ЕС, L 412/1 от 30.12.2006 г.

рани няколкостотин проекта.²⁶⁴ В около двадесет от проектите като партньори участват и български организации.

В последната рамкова програма на ЕС за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020“ до голяма степен се запазва мястото, финансовият механизъм и управленският модел на тематична област „Сигурност“. В „Хоризонт 2020“ изследванията в областта на гражданската сигурност се намират в Приоритет „Обществени предизвикателства“ и са обособени като самостоятелна цел: Сигурни общества – защита на свободата и сигурността на Европа и нейните граждани.²⁶⁵ В Регламента за тематична област „Сигурни общества“ за целия програмен период е предвиден бюджет в размер на близо 1,7 милиарда евро.

Управлението на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в ЕС има много добре развита правна уредба. Научните изследвания и технологичното развитие в ЕС имат конституционни основания. Тяхната уредба е в Лисабонския договор (Договора за функционирането на ЕС), който бе приет през 2009 г. като компромисен юридически акт от най-висок ранг, заместващ отхвърлената на национални референдуми Европейска конституция.²⁶⁶ Лисабонският договор съдържа самостоятелен Дял XIX, посветен на научните изследвания, технологичното развитие и космическото пространство. С дванадесет разпоредби (чл. 179 – 190 от Договора за функционирането на ЕС) се утвърждават конституционните основи на научните изследвания и технологичното развитие в ЕС. Освен че се прогласява целта на Съюза да укрепва своите научни и технологични основи чрез създаването на Европейско научноизследователско пространство, Лисабонският договор изрично предвижда (в чл. 182) приемането на многогодишна рамкова програма за научни изследвания и технологично развитие. На основата на тези конституционни разпоредби със съответните юридически актове се приемат Рамковите програми на ЕС за научни изследвания и технологично развитие. Седмата рамкова програма е приета с Решение № 1982/2006/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. в съответствие с Договора за създаване на Европейската общност, който предшества Лисабонския договор. Следващата рамкова

²⁶⁴ В издадения каталог на Европейската комисия от юни 2013 г. са публикувани данни за близо 200 финансирани проекта от тематична област Сигурност на 7 РП. Вж.: EU Research for a Secure Society, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.

²⁶⁵ Регламент (ЕС) № 1291 / 2013 на Европейския парламент и на Съвета от 11 декември 2013 г. за установяване на „Хоризонт 2020“ – рамкова програма за научни изследвания и иновации (2014 – 2020 г.), Официален вестник на ЕС, L 347 от 20.12.2013 г.

²⁶⁶ Договор за функционирането на Европейския съюз (консолидиран текст), Официален вестник на ЕС, C 83/49 от 30.03.2010 г.

програма – „Хоризонт 2020“ вече е утвърдена с правен акт на ЕС от най-висш ранг – Регламент № 1291 / 2013 на Европейския парламент и на Съвета от 11 декември 2013 г. Регламентът е акт с общо приложение, който е задължителен в своята цялост и се прилага пряко във всички държави членки.

Всяка годишна Работна програма за тематична област „Сигурност“ се приема по строго определена процедура с надлежен юридически акт и задължително е финансово осигурена. Работната програма се разработва от Генерална дирекция „Растеж“ на Европейската комисия в сътрудничество с независим консултативен орган – Европейски борд на съветниците за изследвания в областта на сигурността (*European Security Research Advisory Board*). Утвърждаването на Работната програма от страна на Европейската комисия се осъществява под ръководството на Генерална дирекция „Научни изследвания и технологично развитие“ и съответния еврокомисар. Приетата Работна програма и утвърденият в нея бюджет имат силата на нормативен акт и имат задължителен характер.

Административните органи, които имат компетентност в управлението на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната също се създават и регулират с надлежни нормативни актове. Изпълнителната агенция за научни изследвания се създава със специално Решение на Европейската комисия.²⁶⁷ Съгласно Решението Агенцията е натоварена със задачата да управлява всички фази от жизнения цикъл на проектите по теми „Космическо пространство“ и „Сигурност“. От своя страна, Европейската агенция по отбрана е създадена чрез Съвместно действие на Съвета на министрите.²⁶⁸ Така управлението на централно ниво в ЕС получава солидна правна основа.

9.2. Модели за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в пет страни членки на Европейския съюз

Моделът за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в *Германия* е един от най-добре развитите и ефективни в Европейския съюз. Той включва няколко успоредно действащи механизми за възлагане на научни проекти в областта на сигурността. Германският модел в много голяма степен е хармонизиран с процесите в ЕС и по-конкретно с рамковите програми на Съюза за научни изследвания. Германският модел

²⁶⁷ Решение на Комисията от 14 декември 2007 г. за създаване на Изпълнителна агенция за научни изследвания, Официален вестник на ЕС L 11/9 от 15 януари 2008.

²⁶⁸ Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004.

се характеризира с тенденция към преодоляване на традиционното разграничение между военни и граждански изследвания в областта на сигурността и отбраната.²⁶⁹ Германия е една от малкото страни в ЕС, в които управлението на науката се осъществява от министерство. Основна причина за това е федералната структура на германската държава, която налага необходимостта от централно Федерално министерство на образованието и науката. Федералното министерство на образованието и науката управлява специалната програма на германското федерално правителство за изследвания в областта на гражданската сигурност. Специалната програма на стойност около 123 млн. евро за период от 4 години стартира през 2007 г. в израз на желанието на Германия да хармонизира своята научна политика със Седмата рамкова програма на ЕС, където бе предвидена новата тематична област „Сигурност“.²⁷⁰ През 2012 г. успоредно с приемането на „Хоризонт 2020“ в Германия бе приета нова национална рамкова програма за изследвания в областта на сигурността.²⁷¹ Новата германска програма за изследвания по гражданска сигурност заема централно място в националната германска иновационна стратегия „Стратегия за високи технологии 2020“.

В Министерството на отбраната на Германия има специален комисар по научните изследвания и специален отдел за научни изследвания в Дирекцията за въоръженията. Германската армия (Бундесверът) осъществява активна научноизследователска дейност на обща стойност около 470 млн. евро годишно по три направления²⁷²:

- научни изследвания и технологично развитие в тринайсетте научни института на Бундесвера;
- научни изследвания и технологично развитие в други държавни научни организации, като институтите Фраунхофер, Немския аерокосмически център DLR и др.;
- научни изследвания и технологично развитие, възлагани на други външни организации, като частни компании и университети.

²⁶⁹ Research in the Service of Tomorrow's Security and Defence, Bonn, Federal Ministry of Defence, 2007, p. 12.

²⁷⁰ Research for Civil Security. Programme of the German Federal Government, Bonn, Berlin, published by the Federal Ministry of Education and Research, 2007.

²⁷¹ Research for Civil Security (2012 – 2017). Framework programme of the Federal Government, Bonn, published by the Federal Ministry of Education and Research, 2012.

²⁷² Данните са по: Research in the Service of Tomorrow's Security and Defence, Bonn, Federal Ministry of Defence, 2007, pp. 13 – 14.

Важно място в германския модел заемат и независимите организации за финансиране на научни изследвания. Най-голяма сред тях е Германската фондация за научни изследвания (*Deutsche Forschungsgemeinschaft – DFG*). За разлика от българския Фонд „Научни изследвания“, тя има независим статут на фондация и е самоуправляващ се субект на частното право. По този начин се осигурява независимостта на тази много важна финансираща организация. Същевременно, по-голямата част от финансирането на фондацията се осигурява от федералното правителство и от германските провинции, т.е. това е особена форма на публично финансиране, но без пряка политическа намеса. Фондацията предоставя финансиране на научни проекти (включително в областта на сигурността) на конкурсен принцип след оценка от независими оценители.

Франция има широко разгърната система от органи за управление и финансиране на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната. При френския модел центърът на управлението е на най-високо държавно ниво – министър-председателят, към който функционира Върховен съвет за наука и технологии. Управлението се разпределя надолу по държавната йерархия съобразно компетенциите на отделните държавни органи.²⁷³ Във Франция има три основни държавни органи за управление, съответно и три програми за финансиране на научни изследвания в областта на сигурността и отбраната:

- Министерство на отбраната, Дирекция по въоръженията – управлява програма за научни изследвания и технологии на значителна стойност (около 100 млн. евро годишно).
- Генерален секретариат за национална отбрана – междуведомствен орган, който управлява чрез Министерството на отбраната и Френския комисариат за ядрена енергия специална програма за ядрена, химическа, биологична и радиологична защита (ЯХБРЗ).
- Френската агенция за научни изследвания (*ANR – Agence Nationale de la Recherche*) – управлява специална подпрограма за научни изследвания в областта на гражданската сигурност.

Подпрограмата за научни изследвания в областта на гражданската сигурност във Франция е елемент от широкообхватната национална програма на френското правителство „Инвестиции за бъдещето“. Научноизследователската

²⁷³ Security Research dedicated National Programmes in France (presentation by Frederic Laurent for the FP7 SEREN project under GA no.217937), 02.06.2008.

част от тази национална програма се управлява и финансира чрез Френската агенция за научни изследвания (ANR).²⁷⁴ Подпрограмата за научни изследвания в областта на гражданската сигурност е една от осемте подпрограми за научни изследвания, финансирани от ANR. Възлагането на проекти по подпрограмата се осъществява на конкурсен принцип с независимо оценяване и подбор по критерии, сходни с критериите в Седмата рамкова програма на ЕС. Подпрограмата е ориентирана към инженерните науки и развитието на технологии. Самата подпрограма е известна под абривиатурата CSOSG (от френски език – развитие на концепции, системи и инструменти за глобална сигурност). Разработването на ежегодните подпрограми CSOSG става в тясно сътрудничество с френското Министерство на отбраната и с Националната дирекция на Полицията. По тази подпрограма има ясно деклариран стремеж за активно френско-германско научно-технологично сътрудничество и за координация с немската програма за изследвания в гражданската сигурност.

По подпрограмата за изследвания в сигурността във Франция ежегодно се финансират средно около 14 проекта на обща стойност около 14 млн. евро. Тази подпрограма се разглежда като френски аналог на тематичен приоритет „Сигурност“ по Седмата рамкова програма, но финансовите ресурси, отделени за нея са доста ограничени за страна с мащаба на Франция. Очевидно във Франция приоритетно място заема програмата на Министерство на отбраната за отбранителни научни изследвания и технологии.

Австрия е сред страните членки на ЕС, които имат ефективен модел за управление на научните изследвания в областта на гражданската сигурност и слабо развита система за отбранителни изследвания. По исторически причини, свързани с участието на страната във Втората световна война, развитието на Въоръжените сили понастоящем не е сред националните приоритети. Австрия не е и член на НАТО. Австрийският модел е повлиян от тематична област „Сигурност“ в Рамковите програми на ЕС за научни изследвания. Под влияние на модела на централно ниво в ЕС през 2007 г. в Австрия е създадена национална Програма за изследвания в областта на гражданската сигурност, известна под съкращението KIRAS.²⁷⁵ Тази специализирана програма е на обща стойност 110 млн. евро за период от 8 години. Фокусът на програмата е върху изследванията в областта на гражданската сигурност и специално върху защи-

²⁷⁴ ANR (Agence Nationale de la Recherche) Annual Report – 2012 – докладът е достъпен на адрес <www.agence-nationale-recherche.fr/>.

²⁷⁵ Вж.: <<http://www.kiras.at/home/>>.

тата на критичната инфраструктура. Управлението на програмата *KIRAS* се осъществява от Австрийската агенция за насърчаване на научните изследвания (*FFG – Österreichische Forschungsförderungsgesellschaft*). Агенцията осъществява оценяване на проектите и контрол на изпълнението. По подобие на процедурите в Седмата рамкова програма, оценяването се извършва по нормативно утвърдени критерии. В проектите е задължително участие на поне един учен от областта на социалните науки и на крайни потребители. В периода 2010 – 2015 г. по програмата *KIRAS* всяка година се финансират средно по 17 научни проекта. Макар да няма изградена система за отбранителни изследвания, Австрия е една от страните в Европа с голям брой граждански изследователски центрове в областта на сигурността и технологиите за сигурност.

В *Холандия* е реализиран специфичен модел за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната. В холандския модел отбранителните научни изследвания се осъществяват основно в публична гражданска научна организация – Холандската организация за приложни научни изследвания (*TNO*). Научно-технологичните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната се осъществяват от *TNO Defence, Safety and Security*, в който работят около 750 изследователи. В тази гражданска научна организация има тясно преплитане между отбранителните изследвания и гражданските изследвания в контекста на националната политика за насърчаване на иновациите.

Управлението на научните изследвания в *TNO-Defence* е функция на специалния статут на *TNO*, която функционира по силата на специален закон за *TNO*. *TNO* е квазипублична научна организация, която се финансира частично чрез субсидия от държавния бюджет.²⁷⁶ Стратегическият замисъл зад този особен статут е да се осигури по-висока степен на независимост на научноизследователската дейност на *TNO*. Фактически организацията има полунезависим статут, тъй като бюджетната субсидия на *TNO-Defence* се осигурява от бюджета на Министерството на отбраната. Управлението на провежданите отбранителни научни изследвания се осъществява при тясно взаимодействие с Министерството на отбраната и *МВР*. Управляващ орган е Бордът за отбранителни изследвания, в който участват висши представители на *МО*, Въоръжените сили и *МВР*. Министерството на отбраната разполага с много добър административен капацитет в тази област, като за целта е изградена специализирана Дирекция

²⁷⁶ Приблизително една трета от бюджета на *TNO* се формира пряко от държавния бюджет. За 2014 г. размерът на бюджетната субсидия е 171 млн. евро.

за НИРД в отбраната, която работи в тясно взаимодействие с TNO-Defence. Отношенията между холандското МО и TNO-Defence не са йерархични, а се определят като „стратегическо партньорство“.

Отбранителните научни изследвания имат сериозни позиции в холандската държава и са важен елемент от отбранителната политика на Холандия.²⁷⁷ Холандия има национална стратегия за научни изследвания и технологии в отбраната, в която са определени 11 тематични области (knowledge areas). Фокусът е върху приложните изследвания. За Холандия е характерно и активното международно сътрудничество в областта на специалните научни изследвания и технологии, съответно и активното научно-технологично разучаване.

Важна роля за управлението на научните изследвания в областта на сигурността в Холандия има и Холандската организация за научни изследвания (NWO). Тя играе основна роля в осъществяването на националната научна политика. NWO е независим административен държавен орган и има за задача да финансира научни изследвания в публичните научни институции в Холандия. Още от 2008 г. в рамките на Националната програма за развитие на предприемачеството и иновациите в Холандия функционира малка специализирана програма за изследвания в областта на сигурността „Програма за социална иновация в сигурността“. Програмата е планирана като холандски вариант на тематична област „Сигурност“ в Седмата рамкова програма на ЕС. През последните години програмата все повече се разраства под управлението на Холандската организация за научни изследвания (NWO). Тя вече има статут на основна програма „Сигурност и правова държава“, финансирана от NWO. Научните проекти се финансират на конкурсен принцип и се оценяват с участието на независими оценители.

В Чехия е изграден модел за управление на научните изследвания в областта на сигурността с водеща роля на Министерството на вътрешните работи. Чехия води активна политика за насърчаване на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. През 2010 г. официално е приета Национална стратегия за изследвания по сигурността за периода 2010 – 2015 г., която е осигурена с публично финансиране.²⁷⁸ Според стратегията изследванията в областта на сигурността представляват относително

²⁷⁷ Jermalavičius, Tomas. Defence Research and Development: Lessons from NATO Allies (Project report of the International Centre for Defence Studies), November 2009, p.13.

²⁷⁸ National Strategy of Security Research of the Czech Republic 2010 – 2015 – достъпна на адрес: <<http://www.mvcr.cz/mvcren/default.aspx>>.

самостоятелна научна област и са елемент от системата за национална сигурност на Чехия. В стратегията се определят принципите и приоритетите на националната политика за научни изследвания в областта на сигурността, която до голяма степен е хармонизирана с политиката на ЕС в тази област (приоритет „Сигурност“ в Рамковите програми на ЕС). Предвижда се със средства от държавния бюджет да се финансира национална програма за изследвания по сигурността. Програмата се управлява от чешкото МВР, в което има специална дирекция за научни изследвания и развойна дейност. Проектите се възлагат на конкурсен принцип чрез процедури, аналогични на възлагането на обществени поръчки. Общата стойност на програмата за периода 2010 – 2015 г. е около 100 млн. евро. Програмата е фокусирана върху изследвания в областта на гражданската сигурност, но изрично се предвижда координация с отбранителните изследвания (посредством междуведомствена работна група с участието на представители на МО).

Успоредно с изследванията в областта на сигурността, в Чехия функционира и подсистема за управление на отбранителните научни изследвания.²⁷⁹ Тази подсистема се ръководи от Министерството на обраната на Чехия и от специализиран Научноизследователски съвет. Научноизследователският съвет, който има междуведомствен характер, приема специална програма за отбранителни научни изследвания и нейния бюджет. Оперативното управление на програмата се осъществява от Отдел по въоръженията в Министерството на отбраната. Основни изпълнители на научноизследователски проекти по програмата са публични институции – държавни университети (с водеща роля на Университета по отбраната), както и държавни фирми от отбранителната индустрия.

9.3. Сравнителен анализ на предлагания модел и на изследваните чуждестранни модели

Сравнителният анализ като общопризнат научен метод е важен инструмент за апробиране на предлагания управленски модел. Чрез сравнителния анализ се съпоставят основните характеристики на предлагания в изследването модел с модела в Европейския съюз на централно ниво и в пет подбрани страни членки на ЕС – Германия, Франция, Австрия, Холандия и Чехия. Досега

²⁷⁹ Urban, Rudolf, Macko, Martin. Place and Role of the Defence Science in the Czech Research and Development System – In: Vojno delo, summer, 2011, pp. 59 – 65.

в Европейския съюз не е осъществяван сравнителен анализ на моделите за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в отделните страни членки. Единственият опит в тази посока е извършен в рамките на проекта SEREN (*Security Research NCP Network*) за изграждане на мрежа от националните контактни лица в областта на изследванията по сигурността по Седмата рамкова програма в тематична област „Сигурност“ през 2008 – 2009 г. Работна група № 2 по проекта разработва доклад за съществуващите национални системи и поддържащите структури в областта на изследванията по сигурността в Европа.²⁸⁰ Както се признава в самия доклад, той представя само ограничен преглед на съществуващите национални системи и поддържащите структури. Основният резултат от доклада е групирането на страните членки в три категории:

- Категория А – държави, които имат национални програми за изследвания по сигурността – Австрия, Франция, Норвегия, Румъния, Швеция и Великобритания.
- Категория Б – държави, в които се планира стартирането на национална програма за изследвания по сигурността – Чехия, Гърция и Холандия.
- Категория В – държави, които нямат и понастоящем не планират национална програма за изследвания по сигурността – Белгия, България, Кипър, Дания, Естония, Израел, Испания, Италия, Латвия, Люксембург, Малта, Полша, Турция, Швейцария и ЮАР.

Докладът по проекта SEREN не дава достатъчно задълбочена представа за реалното състояние на моделите за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в страните членки на ЕС. На първо място, той не е изчерпателен. В него изобщо не е описан един от успешните модели – моделът в Германия. От друга страна, при анализа е прилаган формален подход. Държави като Белгия, Израел и Швейцария формално нямат централизирана национална програма за изследвания по сигурността, но в действителност отделят значителни средства за научни изследвания в областта на сигурността и отбраната чрез съчетаване на програмно и институционално финансиране. Докладът не навлиза в дълбочина в организационната структура на моделите за управление в отделните страни членки.

²⁸⁰ Report on mapping of national systems and support structures in the EU (SEREN I project deliverable D 2.3.1., June, 2012).

Друг опит за сравнителен анализ е извършен в споменатото вече проучване, възложено от Европейската агенция за отбрана през 2009 г.²⁸¹ Проучването анализира потенциала на отбранителната технологично-индустриална база на дванайсетте нови страни членки на ЕС, които са приети в Съюза след 2004 г. В проучването се сравнява капацитета на технологично-индустриалната база, включително и научноизследователския капацитет на дванайсетте източноевропейски страни, но няма анализ на моделите за управление. Проучването е полезно с анализа на отбранителната технологично-индустриална база в дванайсетте източноевропейски страни, включително и България. Същевременно проучването не дава отговор на въпроса за моделите на управление в новите страни членки на Съюза и по-конкретно за наличието на „успешен“ модел в някоя от тези страни.

За постигане целта на изследването в настоящата глава е извършен сравнителен анализ на описаните модели на управление в пет страни членки на ЕС. Основните характеристики на моделите, съпоставени с модела в ЕС и с предлагания модел за управление в Република България са представени в таблица 7.

²⁸¹ European Defence Agency Study on the Innovative and Competitive Potential of the defence-related supplier base in the EU 12 (Final report), PricewaterhouseCoopers, 2009.

Характеристики на модела:	Европейски съюз	Австрия	Германия	Франция	Холандия	Чехия	Предлаган модел за България
Орган /и на управление	Европейска агенция по отбрана (ЕАО) и Изпълнителна агенция за научни изследвания (ИАНИ)	Австрийска агенция за насърчаване на научните изследвания	Министерство на образованието и науката; Министерство на отбраната; Германска фондация за научни изследвания	Три органа за управление – МО, Генерален Секретариат за национална отбрана; Агенция за научни изследвания	Управляващи органи са: Холандската организация за научни изследвания (NWO) и Бордът на Холандската организация за приложни изследвания (TNO)	МВР, Отдел за НИРД и Отдел по въоръженията в МО	Институционализиране на управлението в рамките на Държавна агенция за научни изследвания. Запазват се съществуващата програма за отбранителни изследвания в МО и бюджетната програма за научни изследвания и обучение в МВР.
Съотношение отбранителни / граждански изследвания	Строго разграничение между отбранителни и граждански изследвания	Приоритет са изследванията в областта на гражданската сигурност	Паралелно се развиват и отбранителни и граждански изследвания	Има три отделни програми – отбранителни изследвания; ЯХБРЗ; гражданска сигурност	Много висока степен на интеграция на отбранителни и граждански изследвания	Паралелно се развиват както граждански, така и отбранителни изследвания	В Националната програма, управлявана от специализирания държавен орган се развиват интегрирано както отбранителни, така и граждански изследвания в областта на сигурността.
Нормативна уредба и основни документи	Много добре развита нормативна уредба – директиви, регламенти и решения	Няма достатъчно данни	Много добре развита нормативна уредба	Добре развита нормативна уредба	Специален закон за TNO	Национална стратегия за изследвания по сигурността	Нов Закон за Държавната агенция за научни изследвания или значителни промени в Закона за насърчаване на научните изследвания. Актуализиране на Стратегията за изследвания и технологии в сигурността и отбраната.
Финансов модел и механизми за възлагане на научни изследвания	Конкурсен принцип за проектите, финансирани от ИАНИ; ангажиране на държавата (МО) за проектите на ЕАО	Конкурсен принцип	Бюджетно финансиране за ведомствените институти; строго конкурсно начало за програмата за изследвания по гражданска сигурност и за научните проекти, финансирани от Германската фондация за научни изследвания.	За програмата на МО – няма данни; за подпрограмата за гражданска сигурност – конкурсен принцип и независимо оценяване	Осигурено бюджетно финансиране чрез бюджета на МО на TNO-Defence. Строго конкурсно начало за проекти, финансирани от Холандската организация за научни изследвания	Възлагане чрез обществени поръчки и на конкурсен принцип	Публично финансиране на научни проекти на конкурсен принцип с независимо оценяване, организирано от специализираната държавна агенция.
Наличие на програмно и проектно управление на научните изследвания в сигурността и отбраната	Наличие на програмно и проектно управление, както в ЕАО, така и в ИАНИ. От 2007 г. ежегодно се обявява Работна програма за изследвания в областта на гражданската сигурност. (тематична област Сигурност в 7РП, понастоящем – Сигурни общества в „Хоризонт 2020“)	Да, специалната програма KIRAS	От 2007 г. – специална програма в областта на гражданската сигурност.	Съществуват три отделни програми: -отбранителни изследвания и технологии; -ЯХБРЗ; -гражданска сигурност (подпрограма CSOSG)	Успоредно съществуват две програми: -програмата, управлявана от Борда на TNO-Defence; -програма „Сигурност и правова държава“ на Холандската организация за научни изследвания	Съществува специална програма за изследвания по сигурността (2010-2015) и специална програма за отбранителни изследвания	Предвижда се регулярна три-годишна Национална програма за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

Таблица 7. Сравнителен анализ на модели за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в някои страни членки на ЕС

Сравнителният анализ показва, че в Европейския съюз постепенно се формира своеобразен „международен стандарт“ на модел за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната. От една страна, моделите в различните страни членки са функция на държавното устройство и на исторически утвърдилата се система от държавни органи в съответната държава. От друга страна, процесът на европейска интеграция води до постепенно унифициране на държавната организация и моделите на държавно управление, вкл. и в областта на държавното управление на научните изследвания. Показателно е, че повечето модели имат основни общи характеристики с почти задължителен характер за доброто управление в тази област. Задължителните елементи на изследваните европейски модели са:

- Наличие на специализиран държавен орган за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната. В повечето от изследваните модели този орган има статут на независима агенция, която има разпределителни функции (ЕС на централно ниво, Австрия и Франция) или независима фондация (Германия и частично Холандия). При половината изследвани модели важна управленска роля играе съответното Министерство на отбраната, а в един от моделите (Чехия) и Министерството на вътрешните работи.
- Програмно и проектно управление на научните изследвания. В повечето изследвани модели съществува поне една (а често и повече от една) програма за научни изследвания в областта на сигурността и отбраната. Проектното управление се изразява във възлагане на научни проекти на конкурсен принцип.
- Солидна нормативна основа на управлението.
- Публично финансиране на научни изследвания в областта на сигурността и отбраната. Без изключение финансирането на научноизследователската дейност се осъществява със средства от държавния бюджет, а при централния модел в ЕС – с публични средства на Европейския съюз.

Основните различия при изследваните модели са в две измерения:

- Различни модуси на междуведомствения подход в управлението. В повечето проучени европейски модели е налице междуведомствено сътрудничество, което е най-силно изразено в първия етап на управленския цикъл – планиране и програмиране. Важно е да се подчертае, че при нито един от изследваните европейски модели

същинските управленски функции и особено разпределителните функции не са възложени на междуведомствен орган.

- Степента на интеграция на военните и гражданските научни изследвания в областта на сигурността и отбраната.

Предлаганият в настоящия труд модел се доближава до утвърдения модел на централно ниво в Европейския съюз, като са отчетени общественоекономическите особености и правната рамка в Република България. Не е възможно българският модел да копира буквално съществуващия на централно ниво в ЕС дуалистичен модел. Поради много по-малкия мащаб, в България не е целесъобразно да има отделна агенция за отбранителни изследвания (каквато е Европейската агенция по отбрана в ЕС) и този вид изследвания следва да бъдат интегрирани в Националната програма, управлявана от специализираната Държавна агенция за научни изследвания. По аналогия с европейския модел може да се обмисли вариант, при който космическите изследвания също да бъдат включени в обхвата на Националната програма за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната.

От гледна точка на програмно управление предлаганият модел се доближава до изследваните модели с наличието на специална програма за изследвания в сигурността. Освен това, подобно на повечето изследвани модели, в предлагания модел е предвидено определянето на приоритетите на държавната политика за научни изследвания в сигурността и отбраната да става с активното участие на заинтересованите институции от сектора за сигурност. Като цяло сравнителният анализ показва, че предлаганият модел, без да е напълно идентичен, показва сходства с основните характеристики на съществуващите модели в някои от най-развитите страни членки на ЕС.

Заклучение

Изследването е изградено върху историческия факт, че Третата българска държава е проектирана през епохата на Българското възраждане като национална държава на българите, в която висша ценност е българската нация. Разрушително влияние имат съвременните тенденции за подмяна същността на националната държава и превръщането ѝ в класова държава на политическата класа, васална държава на геополитическия хегемон или мултиетническа държава на малцинствата. При тези нови интерпретации свещеното име на държавата България се запазва само формално, но реално е изпразнено от съдържание. В политиката за сигурност и отбрана на Република България доминира еничарският подход на управление в интерес на геополитическите хегемони и на господстващата политическа класа. Под прикритието на фалшив евро-атлантизъм се ликвидират ключови национални отбранителни научноизследователски способности. В тези изключително неблагоприятни условия под своеобразно политическо робство е поставена държавната наука за сигурност и отбрана.

На основата на богат емпиричен материал изследването доказва, че основна пречка за развитието на българската наука за сигурност и отбрана е съществуващата система на политически контрол, която трябва да бъде премахната. В книгата е обоснован, разработен и апробиран нов концептуален модел за добро управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Логическата конструкция се основава на идеята, че научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор представляват специфично национално публично благо. Това налага ефективно държавно управление с цел осигуряване на публичното благо за българската нация. Проблемният анализ показва, че при съществуващия начин на производство на публичното благо до голяма степен е прекъсната връзката между ресурсите на „входа“ и продуктите на „изхода“. Чрез политическата намеса е прекъсната връзката между нацията като поръчител и публичните научни организации като производител на публичното благо. По-конкретно съществуващите пороци на държавното управление са свързани с:

- политически контрол и доминиране на политическо-административния подход в управлението;

- липса на легитимен национален субект на управление;
- формализъм на държавната научна политика;
- недостатъчно публично финансиране, особено за гражданските публични организации;
- неадекватна правна уредба;
- слабости в организацията на международното научно сътрудничество;
- принижена роля на научната експертиза при възлагане на обществени поръчки;
- потискане на младите учени.

Анализът на възможностите за подобряване на управлението показва, че теоретичните основи за разработване на подходящ концептуален модел могат да се изведат от три теоретични школи и подходи в науката за управлението – школата за стратегическия мениджмънт в публичния сектор, договорните теории за управлението и подхода за програмно и проектно управление. Доказва се, че поради спецификите на научните изследвания най-подходящ е методът на непряко програмно и проектно управление, при който е налице съгласие между субекта и обекта на управление. Разработен е модел за управление, при който се запазва децентрализацията на съществуващите научни организации, но се въвежда централизирано програмно и проектно управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор. Моделът има ценностна ориентация и е насочен към осигуряване на публичното благо „научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната“ за българската нация. При този модел изрично се изключват политиките като посредници.

За реализиране на модела е необходимо управлението на науката да бъде изведено от сега съществуващото Министерство на образованието и науката, като дирекция „Наука“ и Фонд „Научни изследвания“ следва да бъдат закрити. По този начин се прекратява порочния политическо-административен подход в управлението и се отхвърля погрешното разбиране за науката като „придатък“ на администрацията. Българската наука и конкретно науката за сигурност има право на самостоятелно съществуване. Необходимо е да се създаде независима, деполитизирана Държавна агенция за научни изследвания към Министерския съвет със специализирана дирекция за научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Така управлението се издига на най-високо държавно ниво в съответствие с разпоредбата на чл. 105, ал. 2

от Конституцията на Република България, според която Министерският съвет осигурява обществения ред и националната сигурност.

Държавната агенция за научни изследвания (ДАНИ) следва да има няколко основни правомощия: научна политика; научно планиране, програмиране и бюджетиране; проектно управление; и научна дипломация. Целесъобразно е чрез закон специализираната държавна агенция да бъде утвърдена като основен национален субект на управление на научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната. Някои от управленските функции могат да се споделят със съществуващите миниоргани на Министерския съвет – Съвет по сигурността и Междуведомствен съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките.

Необходимо е разработване и реализиране на регулярна тригодишна Национална програма за научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната, която е конкретно проявление на програмното управление в предлагания модел. Националната програма следва да се осигурява с публично финансиране и да се координира от специализираната държавна агенция. При разработване на Националната програма е целесъобразно да се прилага междуведомствен подход, като в процеса се включват всички основни потребители на научноизследователски продукти от сектора за сигурност.

Предложеният модел е апробиран чрез два утвърдени в социалните науки изследователски метода – колективна експертиза и международен сравнителен анализ със съществуващи европейски модели. Сравнителният анализ показва, че предлаганият национален модел до голяма степен съответства на „европейския стандарт“ за държавно управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната.

В изследването ясно са идентифицирани основните политико-икономически и административни ограничения за реализация на модела. Напълно очаквана е и съпротивата от страна на политическо-криминални кръгове, които използват науката за постигане на свои частни, антинационални цели. Тези пречки обаче могат да бъдат преодоляни със силна вяра в науката и в нейното право на независимост от политиката. Убеждението на автора е, че именно науката и, по-конкретно – научният национализъм може да има съществена роля за ограничаване властта на политическата класа и за възстановяването на българската национална държава през XXI век.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.

Публични разходи, свързани с научни изследвания в областта на националната сигурност и отбраната за 2015 г.

Име на публичната организация	Метод за оценка на разходите	Размер на публичните разходи, свързани с научни изследвания в областта на сигурността и отбраната (в лв.)
1	2	3
Институт по отбрана – МО	100 % от бюджетната субсидия на института	3 601 739
Институт по металознание с Център по хидро- и аеродинамика – Варна при БАН	100 % от бюджетната субсидия на института	3 500 000
Национален военен университет „В. Левски“	30 % от разходите за трудови възнаграждения	3 085 913
Висше военноморско училище „Н. Вапцаров“	30 % от разходите за трудови възнаграждения	2 135 513
Военна академия „Г. Раковски“, вкл. ИПИО	25 % от разходите за трудови възнаграждения	1 850 000
Научноизследователски институт по криминалистика и криминология – МВР	30 % от разходите за трудови възнаграждения	1 133 892
Академия на МВР	Самооценка на организацията	817 000
Медицински институт на МВР	30 % от разходите за трудови възнаграждения	503 000
Национален институт по геофизика, геодезия и география – БАН	30 % от разходите за трудови възнаграждения	500 000
Институт по психология – МВР	30 % от разходите за трудови възнаграждения	454 582
Национален институт по метеорология и хидрология – БАН	30 % от разходите за трудови възнаграждения на част от академичния състав	355 545
Военномедицинска академия	Самооценка на организацията; включва основно разходи за трудови възнаграждения на академичния състав в катедра „Медицина на бедствените ситуации и токсикология“	316 497
Институт за космически изследвания и технологии – БАН	80 % от разходите за трудови възнаграждения на 2 секции от института	210 000
Университет по библиотекознание и информационни технологии	30 % от разходите за трудови възнаграждения на 35 преподаватели	124 000

1	2	3
„ТЕРЕМ“ ЕАД	Самооценка на търговското дружество	120 000
Русенски университет „Ангел Кънчев“	10 % от разходите за НИРД	111 000
Технически университет – София	30 % от разходите за трудови възнаграждения на 17 преподаватели	93 000
Национална лаборатория по компютърна вирусология – БАН	100 % от разходите за трудови възнаграждения	90 373
Химикотехнологичен и металургичен университет	30 % от разходите за трудови възнаграждения на 17 преподаватели	84 000
Софийски университет „Св. Климент Охридски“	30 % от разходите за трудови възнаграждения на 12 преподаватели	72 000
Институт по информационни и комуникационни технологии – БАН	80 % от разходите за трудови възнаграждения на служителите от секция „Информационни технологии в сигурността“	60 000
Институт за изследване на обществата и знанието – БАН	30 % от разходите за трудови възнаграждения на учените от секция „Публични политики и социални промени“ и секция „Социален контрол, отклонения и конфликти“	46 000
Университет за национално и световно стопанство	20 % от разходите за трудови възнаграждения на академичния състав в катедра „Национална и регионална сигурност“ и катедра „Международни отношения“	45 000
Център за изследвания по национална сигурност и отбрана – БАН	100 % от разходите за трудови възнаграждения	42 500
ОБЩО:		19 336 554

ПРИЛОЖЕНИЕ 2.

Международни научноизследователски проекти на български публични организации в областта на националната сигурност и отбраната за периода 2005 – 2016 г.²⁸²

Име на проекта	Научна организация /и	Финансираща институция / период на изпълнение
1	2	3
“Изследване на операциите” в поддръжка на планирането на силите и оперативното планиране в новата среда за сигурност (проект Sfp 981149)	ИПОИ – БАН, ВА и ИМИ – БАН	Научен комитет на НАТО по програмата „Наука за мир“ 2005 – 2007
Международно учение за големи извънредни ситуации “Преодоляване на последиците от терористични актове в Югоизточна Европа” (учение „Защита“ – EU TACOM SEE – 2006)	ИПОИ-БАН, ЦИНСО-БАН, Гражданска защита и „Операционни анализи Ниймайер“	Европейска комисия, ГД „Околна среда“ (понастоящем – DG ECHO) 2006 г.
Защита на хеликоптери от ръчни преносими гранатомети (РПГ-7)	ИМСТЦХА-БАН	Програма на НАТО за борба срещу тероризма 2005 – 2008 г.
Защита на пристанища от терористични нападения	ИМСТЦХА – БАН	Програма на НАТО за борба срещу тероризма 2006 – 2009 г.
Разработване на алтернатива на противопехотни мини	ИМСТЦХА – БАН	Програма на НАТО за борба срещу тероризма 2006 – 2008 г.
Управление на свързани със сигурността научни изследвания в подкрепа на трансформацията на отбранителната промишленост (проект Sfp 982063)	КНРС – УНСС, ИПОИ –БАН, Университет на Бундесвера – Мюнхен, Национална военна академия – Букурещ, Европейски университет – Скопие	Научен комитет на НАТО по програмата „Наука за мир“ 2007 – 2009
Изграждане на мрежа между националните контактни лица за изследвания по сигурността (проект SEREN 1 и SEREN 2)	Международни консорциуми, в които като партньор участва ЦИНСО – БАН	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Сигурност“ 2008 – 2011
Координиране на националните изследователски програми и политики за сигурност при мащабни събития в Европа (проект EU-SEC II)	Международен консорциум, в който като партньор участва АМВР	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Сигурност“ 2008 – 2010

²⁸² В списъка не са отразени по-малките проекти за провеждане на семинари (ARW – Advanced Research Workshops), финансирани от Програмата на НАТО „Наука за мир“, тъй като по същество те не представляват научни проекти.

1	2	3
Автоматизирано разпознаване на аномално поведение и заплахи в многолюдни пространства (проект ADABTS)	Международен консорциум, в който като партньор участва ИП – МВР	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Сигурност“ 2008 – 2010
Стратегии за комуникация в кризисни ситуации, свързани с тероризъм (проект SAFE-COMMS)	Международен консорциум, в който като партньор участва Русенският университет	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Сигурност“ 2008 – 2010
Защита на пристанища и военноморските бази на Република България от терористични заплахи	ВВМУ	Програма на НАТО за борба с тероризма 2010 г.
Мрежови център на компетентност в областта на киберсигурността (проект SysSec)	Международен консорциум, в който като партньор участва ИИКТ – БАН	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Сигурност“ 2010 – 2013 г.
Разработване на сценарии за предвиждане на сигурността: пътна карта за изследвания за всеобхватния подход във външната дейност на ЕС (проект FOCUS)	Международен консорциум, в който като партньор участва ИИКТ – БАН	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Сигурност“ 2011-2013 г.
Разработване на необходими инструменти за координиране на вътрешно-секторните дейности за защита на критична инфраструктура от секторите енергетика и транспорт в ситуация на многостранна/ многовариантна терористична заплаха	ИМСТЦХА, ВА, АМВР и Русенски университет	Европейската комисия, ГД „Вътрешни работи“, програма CIPS 2011 – 2013 г.
Подобряване на градската сигурност и отбрана чрез прилагане на перспективна система от сензори за разпознаване	ИМСТЦХА	Европейска агенция по отбрана
Експлозивни, изработени в домашни условия – характеристики и способности (проект HOMER)	Международен консорциум, в който като партньор участва Института по отбрана – МО	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Сигурност“ 2013
Изследване на измерването, ограничаването и предотвратяване замърсяването на армейските изпитателни полигони	Международен консорциум, в който като партньор участва Института по отбрана – МО	Организация за изследвания и технологии на НАТО, панел AVT 2012 г.
Внедряване на иновации в управлението на кризи за Европейска устойчивост (проект DRIVER)	Международен консорциум, в който като партньор участва ИИКТ-БАН	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Сигурност“ 2014 – 2017 г.
Приложения и услуги за работа при извънредни ситуации (проект SAFER)	Международен консорциум, в който като партньор участва НИМХ-БАН	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Космос“
Увеличаване на устойчивостта чрез наблюдение на Земята (проект IncREO)	Международен консорциум, в който като партньор участва НИМХ-БАН	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Космос“

1	2	3
Устройство за широкомащабно обеззаразяване чрез мъгли (проект COUNTERFOG)	Международен консорциум, в който като партньор участва ИФТТ – БАН	Европейската комисия, 7 РП, приоритет „Сигурност“ 2014 – 2017
Разбиране структурата на транснационални криминални мрежи, функциониращи на границата между САЩ и Мексико и на югоизточната граница на Европейския съюз	Международен консорциум, в който като партньор участва ИИОЗ-БАН	Европейската комисия, ГД „Вътрешни работи“, програма ISEC
Проект „Трансгранична Дунавска система за оповестяване при земетресения“ – DACEA	НИГГГ – БАН	Оперативна програма „Трансгранично сътрудничество България – Румъния“
Интегрирана система за съвместно трансгранично откриване и хармонизирани процедури за бързо реагиране на химични, биологични, радиологични и ядрени аварии (Проект EMERSYS)	ИЯИЯЕ – БАН	Програма за трансгранично сътрудничество Румъния – България 2007 – 2013 г.
Практическо използване на мониторинг за управление на природни бедствия (проект MONITOR II)	ИМИ – БАН	Европейски фонд за регионално развитие, Програма „Югоизточна Европа“
Подобряване на организационната ефективност на коалиционните щабове	ИПИО – ВА	Организация за изследвания и технологии на НАТО 2014 г.
Опитът от участие в операции за поддържане на международния мир и сигурност	Международен консорциум с участието на ИПИО – ВА	Организация за изследвания и технологии на НАТО 2015 г.
Интегриран подход към киберсигурността с фокус върху ролята на човешкия фактор	Международен консорциум с участието на ИПИО – ВА	Организация за изследвания и технологии на НАТО 2014 – 2015 г.
Изследване по използването на леки материали за балистична защита	Институт по отбрана и Университета в Единбург	Организация за изследвания и технологии на НАТО, панел AVT 2015 – 2018 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3.

Изследователи в областта на националната сигурност и отбраната в публичния сектор към 2016 г.

Име на публичната организация	Брой изследователи	Особености
Национален военен университет „В.Левски“	212	Академичен състав
Военна академия „Г.Раковски“, вкл. ИПИО	123	Академичен състав
Научноизследователски институт по криминалистика и криминология – МВР	110	Длъжности по Закона за МВР
Академия на МВР	106	Академичен състав
Висше военноморско училище „Н. Вапцаров“	98	Академичен състав
Институт по отбрана – МО	95	Академичен и експертен състав
Институт по психология – МВР	90	Длъжности по Закона за МВР
Институт по металознание с Център по хидро- и аеродинамика – Варна при БАН	49	Академичен и експертен състав
Университет по библиотекознание и информационни технологии	35	Академичен състав
Център за изследване, изграждане и усъвършенстване на способности на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия	30	Експертен състав
Университет за национално и световно стопанство	27	Академичен състав на две катедри (КНРС и КМО)
Русенски университет „Ангел Кънчев“	24	Академичен състав
„ТЕРЕМ“ ЕАД	23	Експертни длъжности
Национален институт по геофизика, геодезия и география – БАН	20	Академичен състав
Национален институт по метеорология и хидрология – БАН	18	Академичен състав
Химикотехнологичен и металургичен университет	17	Академичен състав
Институт за космически изследвания и технологии – БАН	16	Академичен състав
Софийски университет „Св. Климент Охридски“	15	Академичен състав
Национална лаборатория по компютърна вирусология – БАН	11	Академичен и експертен състав
Военномедицинска академия	10	Академичен състав
Медицински институт на МВР	9	Академичен състав
Институт по информационни и комуникационни технологии – БАН	4	Академичен състав
Институт за изследване на обществата и знанието – БАН	4	Академичен състав
Център за изследвания по национална сигурност и отбрана – БАН	4	Експертен състав
ОБЩО:	1150	

ПРИЛОЖЕНИЕ 4.

Реферирани публикации на изследователи от публичния сектор в областта на националната сигурност и отбраната в периода 2010 – 2015 г.

Име на публичната организация	Брой реферирани публикации
Национален военен университет „В.Левски“	250
Медицински институт на МВР	67
Институт по информационни и комуникационни технологии – БАН	64
Национален институт по геофизика, геодезия и география – БАН	45
Национален институт по метеорология и хидрология – БАН	43
Военна академия „Г.Раковски“, вкл. ИПИО	27
Институт по металознание с Център по хидро- и аеродинамика – Варна при БАН	27
Русенски университет „Ангел Кънчев“	27
Академия на МВР	25
Висше военноморско училище „Н.Вапцаров“	23
Софийски университет „Св.Климент Охридски“	11
Университет по библиотекознание и информационни технологии	10
Институт по отбрана – МО	9
Университет за национално и световно стопанство	5
Център за изследвания по национална сигурност и отбрана БАН	1
Център за изследване, изграждане и усъвършенстване на способности на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия	–
„ТЕРЕМ“ ЕАД	–
Химикотехнологичен и металургичен университет	–
Институт за космически изследвания и технологии – БАН	–
Национална лаборатория по компютърна вирусология – БАН	0
Военномедицинска академия	–
Научноизследователски институт по криминалистика и криминология – МВР	0
Институт по психология – МВР	0
Институт за изследване на обществата и знанието – БАН	0
Технически университет – София	–
ОБЩО	634

ПРИЛОЖЕНИЕ 5.

Патенти и полезни модели, свързани със сигурността и отбраната за периода 2009 – 2015 г.

Име на публичната организация	Брой патенти и полезни модели
Национален военен университет „В. Левски“	2 патента 64 полезни модела
Институт по металознание с Център по хидро- и аеродинамика – Варна при БАН	1 заявен европейски патент 1 промишлен дизайн
Академия на МВР	1 патент 3 полезни модела
Институт за космически изследвания и технологии – БАН	1 патент
Военна академия „Г.Раковски“, вкл. ИПИО	1 патент
„ТЕРЕМ“ ЕАД	1 патент
Институт по отбрана – МО	13 свидетелства за промишлен дизайн
Русенски университет „Ангел Кънчев“	8 полезни модела
Висше военноморско училище „Н. Вапцаров“	0
Софийски университет „Св. Климент Охридски“	
Университет по библиотекознание и информационни технологии	0
Университет за национално и световно стопанство	0
Център за изследвания по национална сигурност и отбрана – БАН	0
Център за изследване, изграждане и усъвършенстване на способности на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия	0
Химикотехнологичен и металургичен университет	–
Медицински институт на МВР	0
Институт по информационни и комуникационни технологии – БАН	0
Национален институт по геофизика, геодезия и география – БАН	–
Национален институт по метеорология и хидрология – БАН	–
Национална лаборатория по компютърна вирусология – БАН	0
Военномедицинска академия	0
Научноизследователски институт по криминалистика и криминология – МВР	0
Институт по психология – МВР	0
Институт за изследване на обществата и знанието – БАН	0
Технически университет – София	-
ОБЩО:	7 патента 75 полезни модела 14 промишлени дизайна

Библиография

- Алашки**, Максим. Развитие на проектното управление в Министерство на отбраната – Военен журнал 2014, № 4, с. 58 – 68.
- Ангелов**, Аню. Илюстративен анализ на решение за възлагане на специална обществена поръчка за доставка на бойни бронирани машини за Българската армия от гледна точка на прозрачността, отчетността и ефективността на процеса – В: Интегритет в отбраната: ефективно, прозрачно и отговорно управление, София, Фондация „Инициатива за Евро-атлантическо образование“, 2009, с. 215 – 239.
- Ангелов**, Павел. Икономическият преход и производството на национално благо отбрана в Република България през последното десетилетие на XX век (автореферат на докторска дисертация), София, Военна академия „Георги Раковски“, 2005
- Балевски**, Ангел. Ролята на науката и БАН в решаването на задачите на Научно-техническия прогрес в НР България – В: Наука – производителност на труда – качество (научно-практическа конференция на в. Работническо дело София – 1984), София, Партиздат, 1984; с. 9-28
- Бердяев**, Николай. Смишълът на творчеството, София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
- Бяла книга за отбраната (приета с Решение на Министерския съвет на 4 април 2002 г.)
- Бяла книга за отбраната и Въоръжените сили на Република България (приета с Решение на Народното събрание на 28 октомври 2010 г.)
- Вебер**, Макс. Политиката като призвание. Науката като призвание, София, Рива, 2017.
- Величков**, Иван. Методология и методика на изследванията във висшето образование, София, Крисан-С, 2015.
- Владикин**, Любомир. Общо учение за държавата, София, Булреал 2000, 2007.
- Воденичаров**, Стефан, Кирил **Стойчев**. Национална стратегия за отбранителни изследвания и технологии – концептуални характеристики – В: Сборник доклади от научната конференция „Стратегия за образование и наука в системата за сигурност и отбрана“, София, Военна академия „Г. С. Раковски“, 2011, с. 185 – 191.
- Гаделева**, Зоя. Професията на учениците в съвременното общество – В: 40 години наукознание в България, София, Център по наукознание и история на науката – БАН, 2008, с. 211 – 232.
- Георгиева**, Цветана. Еничарите в българските земи, София, Наука и изкуство, 1988.
- Гиндев**, Евгений. Ролята на технологиите във военното дело – В: Военен журнал, 1998, № 4, с. 84 – 91.
- Гиргинов**, Антон. Наказателно право на Република България. Особена част, София, СОФИ-Р, 2005.
- Гогол**, Николай. Тарас Булба – В: Николай Гогол, Повести, София, Народна култура, 1973.
- Гоев**, Валентин. Статистическа обработка и анализ на информация от социологически, маркетингови и политически изследвания със SPSS, София, Университетска печатница на УНСС, 1996.

- Дерменджиев, Иван, Димитър Костов, Дончо Хрусанов.** Административно право на Република България. Обща част, София, Сиби, 2001.
- Димитров, Димитър.** Икономически анализ “Разходи – ползи” в отбраната и сигурността, УИ “Стопанство”, София, 2005.
- Димитров, Димитър.** Приватизацията на отбранителната промишленост в Източна Европа и българските възможности – Икономически алтернативи, 2005, № 4.
- Димитров, Нончо.** Стратегически перспективи на фотоволтаичното производство в България (*автореферат на дисертационен труд*), София, 2010.
- Договор за функционирането на Европейския съюз (консолидиран текст), Официален вестник на ЕС, С 83/49 от 30.03.2010 г.
- Доклад от доц. д-р Димитър Димитров, вършен наблюдател в работата на комисия за избор на изпълнител на обществена поръчка за нуждите на Министерство на отбраната (04.12.2009 г.)
- Жемчужников, А., А. Толкушкин, И. Кравченко** и др. Государственное финансирование научно-технического прогресса в развитых капиталистических странах, Москва: Научно-исследовательский финансовый институт Министерства финансов СССР, 1989.
- Закон за авторското право и сродните му права (обн. ДВ, бр. 56 от 29.06.1993г., посл. изм. ДВ, бр. 25 от 25.03.2011г.).
- Закон за Консултативен съвет за национална сигурност (обн. ДВ, бр. 13 от 11.02.1994 г., посл. изм. ДВ, бр. 35 от 12.05.2009 г.).
- Закон за защита на класифицираната информация (обн. ДВ, бр. 45 от 30.04.2002 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г.).
- Закон за Министерството на вътрешните работи (обн. ДВ, бр. 53 от 27.06.2014 г., посл. изм. ДВ, бр. 56 от 24.07.2015 г.).
- Закон за насърчаване на научните изследвания (обн. ДВ, бр. 92 от 17.10.2003г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 16 от 26 февруари 2016г.).
- Закон за нормативните актове (обн. ДВ, бр. 27 от 03.04.1973г., посл. изм. ДВ, бр. 46 от 12.06.2007г.).
- Закон за обществените поръчки (обн. ДВ, бр. 28 от 6 април 2004г., посл. изм. ДВ, бр. 15 от 15 февруари 2013г.).
- Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България (обн. ДВ, бр. 35 от 12.05.2009г., посл. изм. ДВ, бр. 68 от 02.08.2013г.).
- Закон за патентите и регистрацията на полезните модели (обн. ДВ, бр. 27 от 2 април 1993г., посл. изм. ДВ, бр. 38 от 18 май 2012г.).
- Закон за развитието на академичния състав в Република България (обн. ДВ, бр. 38 от 21.05.2010 г., посл. изм. ДВ, бр. 68 от 02.08.2013г.).
- Закон за финансовото управление и контрол в публичния сектор (обн. ДВ, бр. 21 от 10.03.2006 г., посл. изм. ДВ, бр. 15 от 15.02.2013 г.).
- Заповед № ОХ-744/14.10.2014 на министъра на отбраната за въвеждане на проектно управление в Министерство на отбраната.
- Иванов, Тилчо.** Мениджмънт на сигурността и отбраната, София, УИ „Стопанство“, 2008.
- Иванов, Тилчо.** Икономически анализ в публичния сектор, София, ИПОИ-БАН и Сдружение „Джордж Маршал-България“, 2009.

- Иванов**, Тилчо. Икономика на отбраната, София, Издателски комплекс УНСС, 2014.
- Изследване за анализ и оценка на системата за защита на населението и реагиране при извънредни ситуации. Бяла книга по гражданска защита на Република България, София, Научно-координационен съвет към Постоянната комисия за защита на населението при бедствия, аварии и катастрофи и ЦИНСО-БАН, 2004
- Йончев**, Димитър. Теория на скритото присъствие, София, Фондация „Демокрация и сигурност“, 2002.
- Казаков**, Емил. Геополитическите модели в българската външна политика: Санстефанизмът – В: Геополитика 2004, № 2.
- Кисинджър**, Хенри. Дипломатията, София, Книгоиздателска къща „Труд“, 1997.
- Конституция на Република България (обн. ДВ, бр. 56 от 13 Юли 1991г., посл. изм. ДВ, бр. 12 от 6 февруари 2007 г.) .
- Кулов**, Венцеслав. Проблеми на научната методология в светлината на възгледите на Карл Попър, София, Инвест Прес, 2005.
- Лаверн**, Достена. Експертите на прехода. Българските think-tanks и глобалните мрежи за демокрация, София, Изток-Запад, 2010.
- Лозев**, Камен. Философия на науката. Попериански лекции, София, Изток-Запад, 2015
- Лок**, Джон. Два трактата за управлението, София, Гал-Ико, 1996.
- Лулански**, Пано. Атлас по методика на икономическите изследвания, София, Издателски комплекс УНСС, 2013.
- Маринов**, Георги. Войник на бъдещето – приоритетна научна програма – Военен журнал 2002, № 2, с. 8 – 17.
- Меморандум за сътрудничество между участниците в Индуриален форум, май 2010.
- Методическо указание от Агенцията по обществени поръчки относно прилагане на чл. 4, ал. 4 от ЗОП при възлагане на услуги, свързани с научни изследвания и експериментални разработки (10.06.2011).
- Минев**, Духомир, **Кабакчиева**, Петя. Преходът. Елити. Стратегии, София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1996.
- Миркович**, Камен. Утвърждаване на системния подход в икономическата теория – Икономическа мисъл 2006, № 5.
- Мишев**, Георги, **Цветков**, Стоян. Статистика за икономисти, София, Издателски комплекс УНСС, 2013.
- Наказателно-процесуален кодекс (обн. ДВ, бр. 85 от 25.10.2005 г., посл.изм. ДВ, бр. 71 от 13.08.2013 г.).
- Наредба за възлагане на специални обществени поръчки (обн. ДВ, бр. 80 от 14.09.2004 г., посл. изм. ДВ, бр. 7 от 23.01.2007 г.).
- Насоки за развитие на отбранителната политика на Република България (проект; Министерство на отбраната, 28.05.2013 г.).
- Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020 (обн. ДВ, бр. 62 от 12.08.2011 г.).
- Национални цели и приоритети за устойчиво развитие на България, София, БАН, 2016 (достъпен на <<http://www.bas.bg/>> , 13.03.2017)
- Науката в България в началото на XXI век. Анализ на БАН, София, АИ „Проф.Марин Дринов“, 2009.

- Научните изследвания в отбраната: вековна традиция и нови хоризонти (сборник с доклади от международна научна конференция, 7 – 9 октомври 2014 г.), София, Военна академия „Г. Раковски“ и Институт за перспективни изследвания за отбраната, 2015.
- Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ 2014 – 2020 (одобрена от Европейската комисия на 19.02.2015 г.).
- Пейчева**, Катя. Научните изследвания в отбраната – приоритет или проблем за страната – Военен журнал, 2012, № 3 – 4, с. 14 – 26.
- Пейчева**, Катя. Развитие на обществената услуга „отбрана“ в България (автореферат на докторска дисертация). София, Институт за икономически изследвания на БАН, 2013.
- Пенчев**, Георги. Развитие на въоръженията, София, Авангард Прима, 2010.
- Планиране, научно осигуряване, технологичен и икономически потенциал за модернизация на Българската армия. Национално и международно сътрудничество за сигурност (отчет по договор между Министерство на отбраната и ЦИНСО-БАН), София, ЦИНСО-БАН, 2002.
- Попов**, Иван. Състояние и перспективи на научноизследователската дейност в Българската Армия – Военен журнал, 2008, № 1, с. 39 – 45.
- Постановление на Министерския съвет № 199 от 4.11.1999 г.
- Постановление на Министерския съвет № 140 от 4 юни 2009 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерство на отбраната (обн. ДВ, бр. 44 от 12.06.2009 г.)
- Постановление на Министерския съвет № 120 от 25.06.2012 г. за създаване на Междудуведомствен съвет по отбранителна индустрия и сигурност на доставките към Министерския съвет (обн. ДВ, бр. 49 от 29.06.2012)
- Правилник за организацията и дейността по предотвратяване и ликвидиране на последствията при бедствия, аварии и катастрофи (приет с ПМС № 18 от 23.01.1998 г., обн. ДВ, бр. 13 от 03.02.1998 г., отм. ДВ, бр. 40 от 18.05.2007 г.)
- Правилник за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България (обн. ДВ, бр. 75 от 24.09.2010 г., посл. изм. ДВ, бр. 62 от 12.07.2013 г.)
- Правилник за научноизследователската и развойна дейност в Министерството на отбраната и Българската армия (необн., в сила от 1 януари 2005 г.)
- Правилник за управление на жизнения цикъл на отбранителните продукти (обн. ДВ, бр. 70 от 09.09.2011 г., отм. ДВ, бр. 64 от 19.07.2013 г.)
- Правилник за устройството и дейността на Академията на МВР (обн. ДВ, бр. 92 от 07.11.2014 г.)
- Правилник на Фонд „Научни изследвания“ (обн. ДВ, бр. 41 от 31.05.2016 г.)
- Програма за управление на Българската академия на науките 2012 – 2016 г. на акад. проф. дмн Стефан Додунеков, София, май 2012 г.
- Радев**, Валентин. Проблеми на трансформацията на военнаучните изследвания – В: Сборник с доклади от международната научна конференция „Балканите, НАТО, ЕС. Трансформация на системите за сигурност“ (София, 12 – 13 септември 2006г.), София, „Балкански форум по сигурността“, 2007, с. 230 – 237.
- Регламент (ЕС) № 1291 / 2013 на Европейския парламент и на Съвета от 11 декември 2013 г. за установяване на „Хоризонт 2020“ – рамкова програма за научни изследвания и иновации (2014–2020 г.), Официален вестник на ЕС, L 347 от 20.12.2013 г.

- Решение № 1982/2006/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. относно Седмата рамкова програма на Европейската общност за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности (2007 – 2013 г.), Официален вестник на ЕС, L 412/1 от 30.12.2006 г.
- Решение № 5 на Конституционния съд на Република България от 18.02.1997 г. (обн. ДВ, бр. 20 от 1997 г.).
- Решение на Комисията от 14 декември 2007 г. за създаване на „Изпълнителна агенция за научни изследвания“, Официален вестник на ЕС L 11/9 от 15.01.2008.
- Решение на Министерския съвет № 49 от 02.02.1994 г.
- Решение на Министерския съвет № 553 от 30.08.1999 г.
- Решение на Министерския съвет № 550 от 6.07.2001 г. за одобряване на национални научни програми за изследвания и технологично развитие.
- Решение на Министерския съвет № 15 от 09.01.2003 г. за одобряване на националните научни програми за изследвания и технологично развитие.
- Русо**, Жан-Жак. За обществените договори, София, Лик, 1996.
- Слатински**, Николай. 14 причини за падащото ниво на българската наука за сигурността – публикация на личния сайт <http://nslatinski.org/> (04.05.2011 г.).
- Статистически справочник – 2014 на Националния статистически институт, София, 2014.
- Стоилов**, Янаки. Държавната власт. Правно-политически разграничения и съотношения, София, Сиби, 2001.
- Стойчев**, Кирил. Основи на развитието на отбранителните изследвания и технологии в Република България, София, Институт по металознание, съоръжения и технологии с Център по хидро- и аеродинамика – БАН, 2011.
- Стойчев**, Стефан. Конституционно право на Република България, София, ИК СИЕЛА, 2000.
- Стратегия за изследвания и технологии в сигурността и отбраната с приложение Концепция за технологични области, подобласти и технологии за прилагане на Стратегията (приети с Протокол № 51.44 на Министерския съвет от 16.12.2015г.).
- Стратегия за национална сигурност на Република България (обн. ДВ, бр. 19 от 08.03.2011г.).
- Стратегия за развитие на българската отбранителна технологично-индустриална база (приета с Решение на Министерски съвет на 30 май 2012 г.).
- Тагарев**, Тодор. Организация на научните изследвания в интерес на отбраната – Военен журнал, 2001, бр. 1, с. 35 – 45.
- Тодориев**, Никола. Научно-техническият прогрес – главен фактор за висока производителност и високо качество – В: Наука – производителност на труда – качество (научно-практическа конференция на в. „Работническо дело“ София – 1984), София, Партиздат, 1984, с. 29 – 55.
- Тошев**, Б. Успешното научно списание – ръководство за редактори и издатели – В: Bulgarian Journal of Science and Education Policy, 2012, vol.6, no.2, p.443 – 463.
- Устав на Българския Революционен Централен Комитет, Женева, 1870.
- Устройствен правилник на Министерството на отбраната (приет с ПМС № 5 от 21.01.2014, обн., ДВ, бр. 8 от 21.04.2014).

- Филчев**, Никола. Теоретични основи на наказателното законотворчество, София, Сиела, 2004.
- Фройд**, Зигмунд. Аз и То. Природата на несъзнаваното, София, Евразия, 1997.
- Хаджитодоров**, Стефан. **Павлов**, Николай. **Люцканов**, Емил. **Кръстев**, Георги. **Радев**, Атанас. Управление на знанието и на научноизследователските способности на БАН в областта на сигурността и отбраната – В: Научните изследвания в отбраната: вековна традиция и нови хоризонти (*сборник с доклади от международна научна конференция, София, България*), София, Военна академия „Г.Раковски“ и Институт за перспективни изследвания за отбраната, 2015, с. 234 – 239.
- Хорозов**, Емил. Прокътният бизнес и ограбването на науката, София, 2013.
- Христов**, Стефан. Стратегическо управление в колективната система за сигурност и отбрана, София, УИ „Стопанство“, 2007.
- Христов**, Стефан. Стратегически мениджмънт, София, УИ „Стопанство“, 2009.
- Христов**, Христо. Нови подходи в управлението на публичния сектор, София, УИ „Стопанство“, 2005.
- Хънтингтън**, Самюъл. Войникът и държавата. Теория и политика на гражданско-военните отношения, Издателство на Министерството на отбраната, 1998.
- Цветков**, Цветан. Иновации и инвестиции в отбраната, София, УИ „Стопанство“, 2005.
- Чолаков**, Петър. Наказание за тираните. Протестантските и либералните доктрини за съпротивата срещу властта, София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013.
- Шаламанов**, Велizar и др. Изследванията по сигурността и управлението на промяната в сектора за сигурност. Примерът на България в периода 1999 – 2008, София, Сдружение „Джордж Маршал“ – България, 2008.
- Янакиев**, Янцислав (ред.). Военното образование и научните изследвания в сферата на отбраната и сигурността: традиции, настояще и бъдеще (*сборник доклади от международна научна конференция, посветена на 100-годишнината на Военна академия „Георги С. Раковски“*), София, Военна академия „Г.Раковски“, Институт за перспективни изследвания за отбраната, 2012.
- Annual Activity Report of the Research Executive Agency – 2013.
- ANR (Agence Nationale de la Recherche) Annual Report – 2012 – available at: www.agence-nationale-recherche.fr/.
- Anderson**, Benedict. Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Verso: London, New York, 2006 (first edition – 1983).
- Ansoff**, H. Igor. Strategic Management, Palgrave Macmillan UK, 2007.
- Beyme**, Klaus von. The Concept of Political Class: A New Dimension of Research on Elites? – In: West European Politics, no.19, 1996, pp. 68 – 87.
- Bourdieu**, Pierre. Science of Science and Reflexivity, University of Chicago Press, 2004.
- Bozeman**, Barry. Public Value Mapping of Science Outcomes: Theory and Method, Centre for Science, Policy and Outcomes, Washington D.C., 2005.
- Bush**, Vannevar. Science – The Endless Frontier (A Report to the President), US Government Printing Office, Washington, 1945.
- Business and Science for Security and Defense Industrial R&D (proceedings from the international conference held in Sofia, 14 – 15 May 2009), Sofia: University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”; Avangard Prima, 2009.

- Commission Recommendation of 11 March 2005 on the European Charter for Researchers and on a Code of Conduct for the Recruitment of Researchers, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005.
- Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency, Official Journal of the European Union, L 245/17 of 17.7.2004.
- Crouch**, Colin. Post-Democracy, Polity Press, Cambridge/UK, 2004.
- European Defence Agency 2008 Annual Report on R&T Activities, published by the European Defence Agency, 2008.
- European Defence Agency Study on the Innovative and Competitive Potential of the defence-related supplier base in the EU 12 (Final report), PricewaterhouseCoopers, 2009.
- European Defence Research and Technology Strategy, Brussels: European Defence Agency, 2008.
- European Defence Research. The case for an EU-funded defence R&T programme. Paris: EU Institute for Security Studies, 2016.
- EU defence industry seen threatened by fall in research spending (*by Adrian Croft*) – <http://www.reuters.com/> (March 04, 2015).
- Filho**, Marcilio Toscano Franca. Westphalia: A Paradigm? A Dialogue between Law, Art and Philosophy of Science – In: German Law Journal, Vol.08, No.10, 2007, pp. 955 – 975.
- Frame**, Davidson. Philosophy of project management: lessons from the philosophy of science – In: Project Management Journal, June, 2016.
- Frascati Manual. Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2002.
- Gauchat**, Gordon. Politicization of Science in the Public Sphere: A Study of Public Trust in the United States, 1974 to 2010 – In: American Sociological Review, no.77, 2012, pp. 167 – 187.
- Georgiev**, Venelin. Mazes in the Defence Research and Development Management Model – In: Policy and Models for R&D Management in Support of Defense Industrial Transformation (Conference Proceedings, Sofia 28-29 June 2007), Sofia: University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”, 2008, p.132 – 139.
- Greco**, Ettore, **Pirozzi**, Nicoletta, **Silvestri**, Stefano (eds.). EU Crisis Management: Institutions and Capabilities in the Making, Rome: Istituto Affari Internazionali, 2010.
- Haass**, Richard, World Order 2.0. The Case for Sovereign Obligation – In: Foreign Affairs, January / February 2017.
- Hadjitodorov**, Stefan, Todor Tagarev, Nikolay Pavlov. Shaping Bulgaria’s Security and Defence R&T Policy – In: Policy and Models for R&D Management in Support of Defense Industrial Transformation (Conference Proceedings, Sofia 28 – 29 June 2007), Sofia: University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”, 2008, p.105 – 111.
- Holcombe**, Randall. A Theory of the Theory of Public Goods – In: Review of Austrian Economics, 1997, vol.10, no.1, pp. 1 – 22.

- Hornstein**, Donald. Accounting for Science: The Independence of Public Research in the New Subterranean Administrative Law – In: Law and Contemporary Problems, Vol.66, 2003, pp. 226 – 246.
- Intervention of EDA Director for European Synergies and Innovation at the Security and Defence Subcommittee of the European Parliament on the Preparatory Action of Defence Research, 25 January 2017 (available on the EDA website <http://www.eda.europa.eu/home> – 06/03/2017).
- Ivanov**, Tilcho. Security and Defence R&D Policy and Management – Problems and Alternatives – In: Security and Defence R&D Management: Policy, Concept and Models (Conference Proceedings, 29 – 30 May 2008, Varna), Sofia: Avangard Prima, 2009; pp. 13-30
- James**, Andrew. US Defense R&D Spending: An Analysis of the Impacts (final report), PREST, University of Manchester, 2004.
- Jermalavičius**, Tomas. Defence Research and Development: Lessons from NATO Allies (Project report of the International Centre for Defence Studies), November 2009
- Johnston**, Sandy. Juncker’s Blinkers – published on the European Geostrategy blog <<https://europeangeostrategy.org>>, 18/09/2016.
- Joyce**, Paul. Strategic Management for the Public Services, Buckingham and Philadelphia: Open University Press, 1999.
- Joyce**, Paul. Strategic Management in the Public Sector, Routledge: London and New York, 2015.
- Kuhn**, Thomas. The Structure of Scientific Revolutions, The University of Chicago, 1962.
- Lakatos**, Imre. Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes – In: I. Lakatos and A. Musgrave (eds.) Criticism and the Growth of Knowledge, Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Manolov**, Georgi. The Political Class – Definition and Characteristics – In: Slovak Journal of Political Sciences, Vol.13, Issue 1, Jan. 2013.
- Martin**, Brian. Science and War – In: Arthur Birch (ed.) “Science Research in Australia: Who benefits?“, Canberra: Centre for Continuing Education, Australian National University, 1983, p.101 – 108.
- Meeting the challenge: the European Security Research Agenda (A report from the European Security Research Advisory Board), Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006.
- Moore**, Mark. Creating Public Value: Strategic Management in Government, Harvard University Press, 1997.
- Morgenthau**, Hans. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace, New York: Alfred A. Knopf, 1948.
- Mosca**, Gaetano. The Ruling Class, New York and London: McGraw-Hill Book Company Inc., 1939 (first edition in Italian – 1896).
- National Strategy of Security Research of the Czech Republic 2010-2015 – достъпна на адрес: <<http://www.mvcr.cz/mvcren/default.aspx>>.
- NATO Science and Technology Organization Collaborative Programme of Work and Budget – 2015, NATO STO: Neuilly-sur-Seine, Jan 7, 2015.

- Poister**, Theodore, Gregory **Streib**. Strategic Management in the Public Sector: Concepts, Models and Processes – In: Public Productivity & Management Review Vol. 22, No. 3 (Mar., 1999), pp. 308 – 325.
- Poudin**, Konstantin. R&D Personnel Policy in Bulgaria – In: Security and Defence R&D Management: Policy, Concept and Models (Conference Proceedings, 29-30 May 2008, Varna), Sofia: Avangard Prima, 2009, pp. 238 – 246.
- Proceedings from the International High-Level Conference on: “Smart Defense – Pooling and Sharing: Eastern European View on Multinational and Innovative Approaches for Capabilities Development” (Sofia, 02-03 April, 2012), Sofia: University of National and World Economy, Department “National and Regional Security”, 2013.
- Report on mapping of national systems and support structures in the EU (SEREN I project deliverable D 2.3.1., June, 2012).
- Research for Civil Security. Programme of the German Federal Government, Bonn, Berlin, published by the Federal Ministry of Education and Research, 2007.
- Research for Civil Security (2012 – 2017). Framework programme of the Federal Government, Bonn, published by the Federal Ministry of Education and Research, 2012.
- Research in the Service of Tomorrow’s Security and Defence, Bonn, Federal Ministry of Defence, 2007 Science and Technology in the National Interest. The Presidential Appointment Process, National Academy Press: Washington D.C., 2000.
- Ross**, Jeffrey Ian. An Introduction to Political Crime, Bristol: The Policy Press, University of Bristol, 2012.
- Samuelson**, Paul. The Pure Theory of Public Expenditure – In: Review of Economics and Statistics, no.36, November 1954, pp. 382 – 389.
- Schmitt**, Carl. Land and Sea, Washington DC: Plutarch Press, 1997 (first edition in German – 1942).
- Security Research dedicated National Programmes in France (presentation by Frederic Laurent for the FP7 SEREN project under GA no.217937), 02.06.2008.
- Security Research in the European Union: evaluation of the Seventh Framework Programme (Report submitted on behalf of the Technological and Aerospace Committee by José Mendes Bota), Assembly of the Western European Union – Document A/2094, dated 1 December 2010.
- Söderlund**, Jonas, Building Theories of Project Management: past research, questions for the future, In: International Journal of Project Management, 2004, no. 22.
- Stiglitz**, Joseph, Knowledge as a global public good, In: Kaul, I., Grunberg, I. and Stern, M. A. (eds) *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, Oxford University Press, 1999.
- Stolz**, Klaus. The Political Class and Regional Institution-Building. A Conceptual Framework – In: Regional and Federal Studies, 11 (1), 2001, pp. 80 – 100.
- Strategy to Shape Bulgaria’s Military Modernization (29.10.2007, U.S. Embassy in Sofia) – published on Wikileaks (<https://wikileaks.org/>), Ref.ID 07SOFIA1271.
- Ten Years of Working Together, European Defence Agency, 2014.
- The Standard for Programme Management, Pennsylvania: Project Management Institute, Inc., 2006.
- Tsvetkov**, Tsvetan. The Bulgarian Model for R&D Management in Support of Defence Industry – In: Security and Defence R&D Management: Policy, Concept and Models

(Conference Proceedings, 29 – 30 May 2008, Varna), Sofia: Avangard Prima, 2009, p. 103 –117.

Urban, Rudolf, **Macko**, Martin. Place and Role of the Defence Science in the Czech Research and Development System – In: Vojno delo, summer, 2011, pp. 59 – 65.

Wang, Zuoyue. In Sputnik’s Shadow: The President’s Science Advisory Committee and Cold War America, Rutgers University Press, 2008.

Wilsdon, James, **Wynne**, Brian, **Stilgoe**, Jack. The Public Value of Science. London: DEMOS, 2005.

Young, Thomas-Durell. Impediments to Reform in European Post-Communist Defense Institutions – In: Problems of Post-Communism (October, 2016), pp. 1 – 14.

Авторски публикации по темата

- Павлов, Николай.** Научните изследвания в интерес на отбраната – Геополитика, 2009, № 3, с. 28 – 36.
- Павлов, Николай.** Сигурността, отбраната и гражданско-военните отношения в контекста на българската наука – Военен журнал, 2009, № 4, с. 69 – 76.
- Павлов, Николай.** Управление на знанието по проблеми на сигурността и отбраната: опитът в Българска академия на науките – В: Сборник доклади от научна конференцията на тема „Управление на знанието в научно-образователните организации“, София, Военна академия „Георги С. Раковски“, 2009, с. 70 – 79.
- Pavlov, Nikolay.** Security Research in the Name of Europe – В: Управление на кризи. Международно коопериране, хуманитарна помощ и реакции при кризи (сборник с доклади от научна конференция по икономика на отбраната и сигурността), София, УНСС, 2012, с. 369 – 375.
- Павлов, Николай.** Международна среда за развитие на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в Република България – Международни отношения, 2015, № 4, с. 119 – 128.
- Павлов, Николай.** Научните изследвания в областта на националната сигурност и отбраната като публично благо – Икономически и социални алтернативи, 2015, № 4, с. 77 – 85.
- Павлов, Николай.** Правни аспекти на управлението на научните изследвания в Република България – Общество и право, 2016, № 3, с. 61 – 69.
- Павлов, Николай.** Модел за управление на научните изследвания в областта на сигурността и отбраната в Република България – В: Сборник с доклади от научна конференция на тема „Обучението и изследванията по икономика на отбраната и сигурността – настояще и бъдеще“ по случай 25-годишнината от създаването на катедра „Национална и регионална сигурност“ на УНСС, София, 2016, с. 246 – 254.

Николай Павлинов Павлов
ДЪРЖАВНАТА НАУКА ЗА СИГУРНОСТ И ОТБРАНА В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Българска. Първо издание
Формат 70/100/16
Печатни коли 13,75

Печат: Булгед

София, 2017